

ISSN (print) 2518-7600

ISSN (online) 2524-1060

DOI: 10.31470/2518-7600-2019-6/2

Соціум. Документ. Комунікація
Society. Document. Communication
Социум. Документ. Коммуникация

Серія «Історичні науки»

Вип. 7, 2019

Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць. Серія: Історичні науки. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2019. Вип. 7. 248 с.

Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Зареєстрований як наукове фахове видання України зі спеціальності «Історичні науки» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 693 від 10.05.2017 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ДЕМУЗ І.О., доктор історичних наук, доцент (*головний редактор*)
ОРЛИК С.В., доктор історичних наук, доцент (*заступник головного редактора*)
ІСАЙКІНА О.Д., кандидат історичних наук, доцент (*відповідальний секретар*)
ОВСІЄНКО А.С. (*технічний секретар*)

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

Молоткіна В.К., доктор історичних наук, професор;
Січкаренко Г.Г., доктор історичних наук, доцент;
Орлик В.М., доктор історичних наук, професор;
Куций І.П., доктор історичних наук, доцент;
Зленко А.М., кандидат історичних наук, доцент.

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Філіпов К., доктор історичних наук, професор (Польща);
Мокляк Я., доктор історичних наук, професор (Польща).

У збірнику опубліковані оригінальні результати досліджень у галузі документознавства, бібліотечної та видавничо-поліграфічної справи, джерелознавства, архівознавства, соціальних комунікацій та соціогуманітаристики на національному та міжнародному рівнях. Окремо розміщуються повідомлення, рецензії, огляди, інформація про наукове життя.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 9 від 20 травня 2019 р.).

© Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький ДПУ імені
Григорія Сковороди», 2019.

УДК 316.77+002.1(082)
С69

Социум. Документ. Коммуникация: зб. наук. трудов. Серия: Исторические науки. Переяслав-Хмельницкий: ФОП Домбровская Я.М., 2019. Вып. 7. 248 с.

Сборник научных трудов ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». Зарегистрирован как научное профильное издание Украины по специальности «Исторические науки» (Приказ Министерства образования и науки Украины № 693 от 10.05.2017 г.).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ДЕМУЗ И.А., доктор исторических наук, доцент (*главный редактор*)
ОРЛИК С.В., доктор исторических наук, доцент (*заместитель главного редактора*)
ИСАЙКИНА Е.Д., кандидат исторических наук, доцент (*ответственный секретарь*)
ОВСИЕНКО А.С. (*технический секретарь*)

ОТВЕТСТВЕННЫЕ РЕДАКТОРА:

Молоткина В.К., доктор исторических наук, профессор;
Сичкаренко Г.Г., доктор исторических наук, доцент;
Орлик В.М., доктор исторических наук, профессор;
Куций И.П., доктор исторических наук, доцент;
Зленко А.Н., кандидат исторических наук, доцент.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Филиппов К., доктор исторических наук, профессор (Польша);
Мокляк Я., доктор исторических наук, профессор (Польша).

В сборнике опубликованы оригинальные результаты исследований в области документоведения, библиотечного и издательско-полиграфического дела, источниковедения, архивоведения, социальных коммуникаций и социогуманитаристики на национальном и международном уровнях. Отдельно размещаются сообщения, рецензии, обзоры, информация о научной жизни.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов.

Рекомендовано к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (протокол № 9 от 20 мая 2019 г.).

УДК 316.77+002.1(082)
С69

Society. Document. Communication (2019). Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. 7. 248 p.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.
Registered as scientific specialized edition of Ukraine, specialty «Historical Science» (Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine № 693 of 10.05.2017).

EDITORIAL BOARD:

INNA O. DEMUZ, Dr. of Historical Sciences, Associate Professor
(*Editor-in-Chief*)

SWITLANA V. ORLYK, Dr. of Historical Sciences, Associate Professor
(*Managing Editor*)

OLENA D. ISAIKINA, Ph.D. of Historical Sciences, Associate Professor
(*Executive Assistant*)

ALLA S. OVSIENKO (*technical secretary*)

RESPONSIBLE EDITORS:

V.K. Molotkina, Doctor of Historical Sciences, professor;

G. G. Sichkarenko, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor;

V.M. Orlyk, Doctor of Historical Sciences, Professor;

I.P. Kutsyi, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor;

A.M. Zlenko, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor.

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

K. Philipov, Doctor of Historical Sciences, Professor (Poland);

Ya. Moklyak, Doctor of Historical Sciences, Professor (Poland).

The collection contains original results of research in the field of document management, library and publishing and printing affairs, source study, archival science, social communications and social humanities at the national and international levels. Separately are posted messages, references, reviews, information about scientific life.

For researchers, teachers, graduate students, students.

Recommended for printing by Scientific Council of SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University» (protocol № 9 of May the 20th 2019).

ЗМІСТ

Варенко Володимир, Сverdлик Зоряна НЕСТАНДАРТНІ МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В АНАЛІТИЦІ.....	11
Демуз Інна ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ.....	26
Дідух Людмила, Гула Оксана ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ Й УПРАВЛІННЯ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ.....	47
Довжук Ігор ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАФ УКРАЇНИ.....	68
Зворський Сергій СПІЛЬНІ ТОЧКИ СПІВПРАЦІ АРХІВІВ І БІБЛІОТЕК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	82
Зленко Алла МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920-30-Х РР.: СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС.....	98
Ісайкіна Олена МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	123
Нечитайло Валерій ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ВИВЧЕННІ ПРОБЛЕМ ГРОШОВОГО ОБІГУ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ.....	141

Орлик Світлана

ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПОДАТКОВОЇ
ПОЛІТИКИ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В
РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....160

Патряк Олександра

МАРШРУТИЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕСИ ЖИТТЄВОГО
ЦИКЛУ ВНУТРІШНІХ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ...183

Сустрєтов Анатолій

ПАПЕРОВІ ГРОШОВІ ЗНАКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ДОРЕФОРМЕНИЙ
ПЕРІОД: ІСТОРІОГРАФІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....197

Шимченко Людмила

САМОРЕАЛІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ, ЯК ЗАПОРУКА
ЕФЕКТИВНОГО ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ.....216

Шпортун Оксана

КАЗЕННІ ПАЛАТИ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ
ГРОШОВОГО ОБІГУ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ
УКРАЇНІ (1775-1914 РР.).....232

СОДЕРЖАНИЕ

Варенко Владимир, Свердлик Зоряна НЕСТАНДАРТНЫЕ МЕТОДЫ СБОРА ИНФОРМАЦИИ В АНАЛИТИКЕ.....	11
Демуз Инна ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ДОКУМЕНТОВЕДОВ...26	26
Дидух Людмила, Гула Оксана ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА И УПРАВЛЕНИЯ В АРХИВНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ.....	47
Довжук Игорь ИНФОРМАТИЗАЦИЯ АРХИВНОГО ДЕЛА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ НАФ УКРАИНЫ.....	68
Зворский Сергей ОБЩИЕ ТОЧКИ СОТРУДНИЧЕСТВА АРХИВОВ И БИБЛИОТЕК НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	82
Зленко Алла МОЛОДЕЖНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ 1920-30-Х ГГ.: СОВРЕМЕННЫЙ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ДИСКУРС...98	98
Исайкина Елена МЕДИАКОМУНИКАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГА СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ.....	123
Нечитайло Валерий ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ИНТЕРНЕТ- РЕСУРСОВ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ УКРАИНЫ-ГЕТМАНЩИНЫ.....	141

Орлик Светлана

ПРАВОВЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ
НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРАВИТЕЛЬСТВА
РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ГОДЫ
ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....160

Патряк Александра

МАРШРУТИЗАЦИЯ И ПРОЦЕССЫ
ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА ВНУТРЕННИХ
ЭЛЕКТРОННЫХ ДОКУМЕНТОВ.....183

Сустретов Анатолий

БУМАЖНЫЕ ДЕНЕЖНЫЕ ЗНАКИ РОССИЙСКОЙ
ИМПЕРИИ НА УКРАИНСКОХ ЗЕМЛЯХ В
ДОРЕФОРМЕННЫЙ ПЕРИОД: ИСТОРИОГРАФИЯ
XIX - НАЧАЛА XX В.....197

Шимченко Людмила

САМОРЕАЛИЗАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ
ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
МАСТЕРСТВА, КАК ЗАЛОГ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-
ТВОРЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ
БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ.....216

Шпортун Оксана

КАЗЕННЫЕ ПАЛАТЫ В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ
ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В ПРИДНЕПРОВСКОЙ
УКРАИНЕ (1775-1914 ГГ.).....232

CONTENT

Varenko Volodymyr, Sverdlyk Zoriana NON-STANDARD METHODS OF INFORMATION COLLECTION IN ANALYTICS.....	11
Demuz Inna INFORMATION-ANALYTICAL COMPONENT OF FUTURE DOCUMENTOLOGISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE.....	26
Didukh Lyudmila, Gula Oksana RESEARCHES OF THE PECULIARITIES OF LABOR ORGANIZATION AND MANAGEMENT IN THE ARCHIVAL INSTITUTIONS IN UKRAINE: THEORETICAL PRACTICES AND PRACTICAL EXERCISE.....	47
Dovzhuk Igor INFORMATIZATION OF ARCHIVAL BUSINESS AND USE OF INFORMATION RESOURCES OF THE NAF OF UKRAINE.....	68
Zvorskyi Serhii GENERAL POINTS OF COOPERATION OF ARCHIVES AND LIBRARIES AT THE PRESENT STAGE.....	82
Zlenko Alla YOUTH ORGANIZATIONS OF THE SOVIET UKRAINE OF 1920-30'S: THE CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHIC DISCOURSE.....	98
Isaikina Olena MEDIA-COMUNICATIONS AS AN INSTRUCTIVE FOR MARKETING OF SOCIAL NETWORKS.....	123
Nechytailo Valerii INFORMATIONAL POTENTIAL OF THE INTERNET-RESOURCES IN STUDYING THE PROBLEMS OF THE MONETARY CIRCULATION IN UKRAINE-HETMAN STATE.....	141

Orlyk Svitlana

LEGAL SOURCES ON THE HISTORY OF TAXATION
POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE GOVERNMENT
DURING THE FIRST WORLD WAR.....160

Patriak Oleksandra

ROUTING AND PROCESSES OF THE LIFE CYCLE OF
DOMESTIC ELECTRONIC DOCUMENTS.....183

Sustrietov Anatolii

PAPER BANKNOTES OF THE RUSSIAN EMPIRE ON
UKRAINIAN LANDS IN PRE-REFORM PERIOD:
HISTORIOGRAPHY OF THE 19TH- EARLY
20TH CENTURIES.....197

Shymchenko Liudmyla

SELF-REALIZATION MECHANISM FOR FORMING OF
PEDAGOGICAL EXCELLENCE AS A BASIS FOR
EFFECTIVE PROFESSIONAL AND CREATIVE
DEVELOPMENT OF FUTURE VOCATIONAL TRAINING
PEDAGOGUE PERSONALITY.....216

Shportun Oksana

STATE CHAMBERS IN THE CHECKING SYSTEM OF
CURRENCY TURNOVER IN NADDNIPRIANSKA
UKRAINE (1775-1914).....232

УДК 316.774:004]:005.3

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-11-25>.

NON-STANDARD METHODS OF INFORMATION COLLECTION IN ANALYTICS

НЕСТАНДАРТНІ МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В АНАЛІТИЦІ

НЕСТАНДАРТНЫЕ МЕТОДЫ СБОРА ИНФОРМАЦИИ В АНАЛИТИКЕ

Володимир Варенко,

кандидат педагогічних наук,
доцент

доцент кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

varenko_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6528-5604>

ID: F-6539-2019

Київський національний

університет культури і мистецтв,

вул. Чигоріна, 14,

м. Київ, Україна,

01042

Volodymyr Varenko,

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor,

Associate Professor of Department of Scientific Discipline of Documentation and Information-Analytical Activity

varenko_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6528-5604>

ID: F-6539-2019

Kyiv National University of Culture and Arts

Chyhorina Str., 14, Kyiv, Ukraine,

01042

Зоряна Свердлик,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

zsverdlyk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2104-0920>

ID: B-7629-2019

Київський національний

університет культури і мистецтв,

вул. Чигоріна, 14,

м. Київ,

Україна, 01042

Zoriana Sverdlyk,

Ph.D. in Historical Sciences,

Associate Professor of Department of Scientific Discipline of Documentation and Information-Analytical Activity

zsverdlyk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2104-0920>

ID: B-7629-2019

Kyiv National University of Culture and Arts

Chyhorina Str., 14, Kyiv, Ukraine,

01042

ABSTRACT

The article analyses the main non-traditional and non-standard methods of information gathering (in particular, semi-open and closed) in analytics and management. Authors note that modern analysts, being intermediaries between managers/businessmen and investigated objects (processes, phenomena), are forced to use any opportunities to obtain the necessary information to provide the customer with as high quality information product. New conditions force a specialist to seek and use any objective sources of information, and to do this, apply all possible methods and means for quickly obtaining the necessary information that is especially relevant for the business environment. Particular attention is paid to the study of the causes of the emergence of the phenomenon of competitive business intelligence in the analysis. The concept of «new analytics», the emergence of which is conditioned by new challenges and trends in the development of society, is considered, and the most characteristic features of it are determined. Authors separately investigate four layers of information analyst has to work with. The question of organizing information gathering is analyzed. Authors mark that there are many methods/techniques for information collecting, and therefore, it is an overwhelming task to describe them all, so the authors stopped only on non-standard methods for collecting semi-closed and closed information in competitive business intelligence. One of the best methods for collecting implicit information from external sources is telephone conversations. The optimal strategy for collecting information during telephone conversations is presented. One of the easiest ways to conceal for concealed the study of the object the authors named the external observation. Interesting is the method of collecting information so to speak under cover. The authors paid a lot of attention to the method of involving the agent to collect the necessary information. Particular attention in the study deserves the use of technical channels of unauthorized reading of information. It is concluded, that the study of non-standard methods of information gathering only starts to become relevant in domestic science and requires further thorough consideration.

Keywords: *analytics, business, method, competitive intelligence, information gathering/collection, closed information.*

Постановка проблеми. «Хто володіє інформацією, той володіє світом!» – цей відомий афоризм сьогодні, як ніколи, звучить актуально. Зрозуміло, для того, щоб володіти інформацією, треба насамперед її мати. Сучасному фахівцю з інформації, аналітику, управління з кожним днем все складніше в інформаційних потоках, що зростають, відшукати потрібну інформацію. Чатує й інша небезпека – необхідно своєчасно зупинитися в пошуках інформації, пам'ятаючи правило, що інформації має бути достатньо для ухвалення єдиного і правильного управлінського рішення.

До 70-90 % інформації (за різними джерелами) фахівці черпають із відкритих джерел: спеціальна література, неперіодичні і періодичні видання, ЗМІ, мережа Інтернет, рекламна продукція, виставки і презентації, ділові комунікації, професійне спілкування тощо. Проте все частіше спеціалістам з інформації доводиться звертатися і до так званих напівзакритих, а то й закритих джерел, щоб дістати інформацію, якої бракує. Це, як правило, службова та комерційна інформація, особисті й приватні таємниці, персональні дані та інша інформація. Відповідно до чинного законодавства ми не маємо права отримувати таку інформацію офіційно. Утім, є багато прийомів і методів отримати її неофіційно, оскільки, як виявляється, вона не така вже й закрита. Ці методи часто на межі порушення законодавства. Незважаючи на це, сьогодні успішно розвивається ціла індустрія здобування такої інформації – конкурентна бізнес-розвідка. Саме її нестандартні методи збирання інформації стали предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий аналіз діяльності фахівців із конкурентної розвідки в бізнесі, в управлінні загалом, перебуває поки що на етапі становлення, оскільки нормативно-правова база, методики і технології їхньої діяльності, функціональні можливості перебувають в активному розвитку. У деяких наукових дослідженнях розглянуто загальні питання збору інформації, подано поради щодо збирання інформації, залишаючи поза увагою поняття конкурентної розвідки (Сурмін, 2006). В інших працях наголошено на появі нового явища – «нової аналітики

XXI століття», – з прикметними особливостями; акцентовано увагу на реальній проблемі отримання достовірної інформації в сьогоденних перевантажених інформаційних потоках (Курносів, 2015). Деякі розвідки (Доронин, 2003; Зеркалов, 2008; Нежданов, 2012) справді зосереджені на конкурентній розвідці в бізнесі, аналітиці, на нестандартних методах і прийомах отримання і збирання інформації, агентурній роботі, використанні технічних засобів. Однак, на думку авторів, не достатньо висвітленими з наукової точки зору залишаються питання щодо нормативно-правового забезпечення діяльності інформаційних агентів, моральний аспект таких дій; до кінця не розкриті механізми та методики збирання інформації з напівзакритих і закритих джерел.

Мета статті – узагальнення способів використання нестандартних методів та прийомів збирання інформації в аналітиці, управлінні та бізнесі, зокрема в технологіях конкурентної бізнес-розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще мудрий китайський стратег і мислитель Сунь-Дзи у знаменитій праці «Мистецтво війни» (Сунь Дзи, 2017) наголошував: «Той, хто знає ворога й себе, ніколи не програє війни...». Про те, що сучасне бізнес-середовище з шаленою конкуренцією і прагненням максимального здобуття переваг – це та ж війна, тільки інформаційна, говорити зайве. І виграє, безумовно, той, хто має суттєву перевагу, знає про супротивника / конкурента все і вміло використовує ці знання.

Аналітики, перебуваючи посередниками між управлінцями / бізнесменами і об'єктами (процесами, явищами), що досліджуються, змушені використовувати будь-які можливості отримати необхідну інформацію, щоб надати замовнику якомога більш якісний інформаційний продукт. Де межа, за яку переступати не варто в цьому процесі, – це вже питання моралі і самого дослідника, оскільки питання здобуття конкурентних переваг у конкурентній бізнес-розвідці, як-от збирання інформації, надто конфліктне і, на жаль, майже нерегульоване законодавчо.

Глобальні зміни в суспільстві й економіці, торгівельні війни, кризові явища в бізнес-середовищі дають змогу сьогодні

дослідникам (Курносов, 2015) твердити про появу «нової аналітики XXI століття», яка повинна адекватно відповісти на актуальні виклики і тенденції. До ознак нової аналітики зараховуємо:

- необхідність опрацьовувати багатовимірні і майже незмірні пласти / потоки формальної інформації;
- розуміти й адекватно оцінювати одразу три пари середовищ: віртуальне і реальне; матеріальне і контекстне; структуроване і хаотичне;
- одночасно сприймати та опрацьовувати раціональну й ірраціональну інформацію;
- поєднувати два інтелекти: людський і штучний (машинний) (Курносов, 2015).

Зрозуміло, інформаційно-аналітична робота в такому, прямо скажемо, агресивному середовищі потребує максимум інтелектуальних і фізичних зусиль, можливостей сучасного інформаційного дослідника. Сьогодні великі потоки неструктурованої, різнопланової інформації нагадують, за визначенням Ю. Курносова, радше «конструктор для автолюбителів, набір запчастин для гри «збери сам», аніж системну інформацію (Курносов, 2015). Перетворити ці розрізнені потоки на доброякісну аналітичну інформацію вкрай складно, а часом і неможливо. Тож реальну об'єктивну інформацію, що адекватно відтворює істинний стан речей із конкретної проблеми, аналітик не завжди може здобути в перевантажених потоках та / чи опрацювати. Такі умови змушують фахівця шукати і використовувати будь-які більшою чи меншою мірою об'єктивні джерела інформації і для цього застосовувати всі можливі методи та засоби для швидкого (оскільки робота аналітика практично завжди відбувається в умовах цейтноту) отримання потрібної інформації. Особливо це актуально для бізнес-середовища.

Сучасному аналітику доводиться мати справу, щонайменше, з чотирма пластами інформації (Сурмін, 2006):

- апіорна інформація, яка містить відомості про об'єкт і предмет дослідження;
- гіпотетична інформація, що зводиться до гіпотез і припущень різного рівня обґрунтованості стосовно досліджуваних властивостей, закономірностей розвитку;

- методологічна інформація, спрямована на доведення гіпотези, виробленні методики процесу дослідження;
- апостеріорна інформація, отримана як результат аналітичного дослідження даних / відомостей про об'єкт, явище, процес.

На думку Ю. Сурміна, існують три джерела збирання інформації:

- літературні, документальні, в тому числі інтернет-ресурси;
- сам об'єкт дослідження, акцентований у повному наочному баченні;
- інтелект дослідника або колективний інтелект (Сурмін, 2006).

Згармонізувати інформаційні потоки з цих трьох джерел і створити один ефективний інформаційний продукт не так уже й просто. Отже, уже на початку процесу збирання інформації слід налаштуватися на осмислений, цілісний пошук інформації конкретного змісту з випереджувальним характером її сприйняття і подальшої гармонізації з іншою інформацією.

Методів / прийомів збирання інформації існує надзвичайно багато, тож описувати їх усі виглядає неохопним завданням. Зупинимось на нестандартних методах збирання напівзакритої і закритої інформації в конкурентній бізнес-розвідці.

І. Нежданов наголошує, що перед збиранням інформації, необхідно правильно організувати процес, щоб не траплялося так зване сміття, що відволікає на себе значні ресурси (Нежданов, 2012). Насамперед необхідно скласти опис інформації, що вже є, і швидко її систематизувати. Також необхідно чітко сформулювати проблему, визначити, чого саме не вистачає для розв'язання проблеми. І тоді вже з'ясовувати напрями пошуку інформації. В першу чергу, це, звичайно, відкриті джерела: дані про об'єкт з Інтернету, консультації з експертами в цій галузі, повідомлення ЗМІ, дані працівників компанії, щорічні звіти, каталоги компанії, комерційні і фінансові дані, маркетингова і рекламна інформація тощо.

Робота з людьми, на думку І. Нежданова, потребує певної самовіддачі, а відтак має проводитися активно і постійно.

Працювати з людьми треба так, щоб у них після спілкування залишалося доброзичливе враження і бажання спілкуватися ще (Нежданов, 2012). Перш ніж спілкуватися, необхідно внести у список усіх, хто може знати щось із проблеми.

Телефонна розмова – один із найбільш оптимальних методів для збирання неявної інформації із зовнішніх джерел. Він не потребує багато часу, якщо виявити терпіння і наполегливість, дає можливість поспілкуватися з великою кількістю людей у короткий проміжок часу. Спілкуючись телефоном, не варто ставити досить складні запитання, доречно обмежитися кількома простими і доцільними запитаннями. У цьому разі з більшою долею ймовірності можна розраховувати на позитивний результат.

Оптимальна стратегія для збору інформації під час телефонних розмов, на думку К. Митника (Митник, 2004), полягає у наступному:

Насамперед необхідно переговорити з відомими вам людьми або з тими, чиї координати є у відкритому доступі.

Отримати всю можливу інформацію з місць її концентрації: довідкові служби, відділ продажу, центри гарантійного обслуговування, відділ зв'язків з громадськістю тощо.

Спробувати переговорити з найвищими посадовими особами в організації, оскільки ці люди часто мають бажання спілкуватися.

Управлінці середньої ланки, як правило, неохоче йдуть на контакт, тому з ними варто спілкуватися тільки для підтвердження чи спростування вже отриманої раніше інформації.

Дуже важливо під час телефонного спілкування точно фіксувати отримувану інформацію, бажано за допомогою диктофону, оскільки пізніше виникне необхідність її класифікувати і порівняти з іншими даними.

Для того, щоб отримати конфіденційну інформацію, К. Митник в праці «Мистецтво обману» (Митник, 2004) наводить кілька варіантів ефективної поведінки за допомогою соціальної інженерії:

«Обхідний маневр». Перший контакт із секретарем відбувається, щоб отримати контакт з якимось представником адміністрації (головний бухгалтер, начальник відділу кадрів тощо). Зустріч проводиться від імені державних контролюючих органів (податкова, митна, пожежна служба, санепідемстанція тощо). Найкраще – карний розшук, що дає змогу вийти на контакт із будь-яким спеціалістом.

«Терміновість». Трапилось щось таке (трубу прорвало зверху, ДТП, складнощі з родичами чи рідними...), що прямо стосується об'єкта нашого інтересу, а його, на жаль, немає і телефон не відповідає.

«Удаване знайомство». Знайомство відбулося на одному із заходів (виставка, конференція, банкет...), об'єкт просив надати йому певну інформацію, та його чомусь не виявилось на місці, а номер телефону втрачений.

«Відволікальний маневр». Штучне створення ситуації, коли секретарю не до сторонніх людей (цейтнот) і ви можете попросити терміново з'єднати вас із керівником.

Одним із найпростіших способів прихованого вивчення об'єкта, на думку І. Нежданова, є зовнішнє спостереження. Головна ідея використання цього методу та сама, що й у науці, спостерігати, як поводить себе об'єкт у природних або спеціально створених для нього умовах. Перевага цього методу – побачити дійсну картину життя і функціонування об'єкта, а не спотворену. Якщо штучно створити об'єктові певні умови, можна спостерегти, як він поводитиметься, як зреагує, що робитиме, до кого звернеться, куди піде, тощо (Нежданов, 2012).

Залежно від конкретної проблеми цей метод дає можливість виявити певні особливості поведінки об'єкта:

- контакти об'єкта;
- розпорядок дня;
- реакція на ті чи інші ситуації;
- особливості планування;
- особливості охорони об'єкта...

Під час спостереження за об'єктом важливо бути непоміченим. Маскування має першорядне значення. Залежно від ситуації можливі такі способи:

- провести рекламну акцію безпосередньо біля об'єкта;
- випити кави у сусідній кав'ярні;
- розпочати «ремонт» автомобіля, що раптово зламався;
- почитати газету на лавці неподалік;
- погуляти із собакою у парку тощо (Нежданов, 2012).

Метод збирання інформації під прикриттям (легендою) проводиться тоді, коли терміново необхідна інформація зсередини об'єкта, а надійних джерел немає. Інформація отримується завдяки прямих контактів із працівниками об'єкта. Найбільш простий спосіб – відвідати офіс компанії, що цікавить аналітика. Легенди можуть бути такими:

- потенційний клієнт;
- журналіст;
- кандидат на вакансію;
- перевіряльник;
- постачальник товарів і послуг (Зеркалов, 2008).

Особливо ефективно прийти в офіс як потенційний кандидат на якусь посаду. Звичайно, для такого відвідування необхідно знайти причину, зокрема оголошення про пошук працівників. Потрапивши в офіс, можна отримати багато інформації:

- скільки людей працює;
- настільки активно працюють;
- як ставляться до роботи;
- в якому стані офіс, меблі, оргтехніка;
- як часто бувають телефонні дзвінки;
- чи багато клієнтів тощо.

У спілкуванні з працівником можна дізнатися про рівень зарплати, вчасність виплат, політику керівництва стосовно персоналу, загальний стан підприємства...

Метод залучення агентири вважається в конкурентній бізнес-розвідці найбільш дієвим способом отримання точної і своєчасної інформації (Землянов, 2007; Ронин, 2008). Саме агенти, якщо правильно їх залучити, можуть надати інформацію про заплановані заходи ще на етапі їх планування і розроблення. Агенти бувають різні: від організації-конкурента, заслані ззовні, разові, використовувані «наосліп», агенти-дезінформатори тощо. Вибираючи агента, звертають

увагу на особливості людини, що вирізняє її з-поміж інших. Особливу увагу на недоліки, політичні погляди, захоплення, національні особливості, фінансовий стан, релігійність, зв'язки тощо. На цьому етапі можливо окреслити основні сценарії вербування агента, які можливо здійснити, використовуючи переконання кандидата в агенти, компромат, почуття або акцентуючи на фінансовій вигоді (Зеркалов, 2008). Вербуючи можливого майбутнього агента, необхідно звернути увагу, щоб у нього не було очевидних зв'язків і з замовником, і з конкурентами.

Ще одним способом отримання інформації є використання технічних каналів несанкціонованого зчитування інформації. Сьогодні в бізнес-розвідці цей метод використовують нечасто. Матеріал подаємо за І. Неждановим (Нежданов, 2012):

1. Використання мікрофона чи диктофона. Щоб дізнатися зміст розмови, достатньо встановити у потрібному місці мікрофон чи диктофон, звичайно замаскувавши його. Метод простий і доступний будь-якій людині. Замість диктофона можна залишити увімкненим із відповідною функцією комп'ютер, телефон.

2. Радіозакладки (жучки, радіомікрофони і т. д.) – досить простий і ефективний спосіб отримувати інформацію. Їхня перевага – компактність і автономність роботи. Недоліки: потрібен доступ в приміщення і відкритість каналу передавання інформації (можливість виявити технічними засобами).

3. Стетоскопічний спосіб. Полягає в прослуховуванні сусідньої кімнати (приміщення) через стіни за допомогою спеціального приладу – стетоскопа, що складається з чуттєвого елемента і підсилювача. Пристрій дає можливість зрозуміти зміст розмови на відстані і не потребує проникнення в приміщення.

4. Лазерний випромінювач. Спрямовується на скло досліджуваного приміщення, зворотний промінь подається на приймач. Звукові хвилі в приміщенні діють на скло і, таким чином, відбувається передавання інформації.

5. Радіоперехоплення – один із найпростіших і найбезпечніших способів отримання інформації, відомий здавна. Непотрібне проникнення в приміщення, достатньо розташуватися неподалік з приймачем.

6. Аналіз телефонних контактів. Здійснюється на основі інформації, отриманої від оператора зв'язку за певний період часу. За допомогою цих даних можна отримати інформацію про те, з ким в об'єкта найбільш часті контакти, частоту зв'язку з певними особами, чи контактував об'єкт з відомими замовнику особами, коли і як часто та інші важливі дані.

7. Прослуховування мобільного телефону. Доступ до змісту переговорів відбувається двома шляхами: оператором мобільного зв'язку і радіоперехопленням. В першому випадку підключення відбувається до апаратури оператора, у другому – з допомогою приймача (до 500 м) приймаються всі вхідні і вихідні сигнали.

8. Прослуховування стаціонарного телефону. Зі стаціонарного телефону можливостей зчитування (зняття) інформації дещо більше: апаратура оператора зв'язку (АТС), телефонна лінія оператора, телефонна лінія абонента, сам телефонний апарат абонента.

Звичайно, розглянутими методами і прийомами отримання конкурентної інформації бізнес-аналітика не вичерпується. Із розвитком науково-технічного прогресу коло таких методів і способів буде тільки розширюватись.

Висновки та перспективні подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, розглянувши використання нестандартних методів і прийомів у конкурентній розвідці бізнес-аналітики, можемо сказати, що насамперед потребує унормування нормативно-правова база реалізації таких методик збору інформації. Безумовно, ця тема тільки починає набувати актуальності у вітчизняній науці та потребує всебічного розгляду. Проблемним моментом є те, що значна частина описаних методів, зокрема збирання закритої, конфіденційної, бізнес-інформації, уже зараз суперечить чинному законодавству або ж перебуває на межі його порушення. Проте оскільки, таке явище існує, ба більше, активно розвивається, ми не змогли його обійти і зробили

спробу принаймні окреслити проблему. Перспективними вважаємо подальші дослідження щодо удосконалення нормативно-правової бази зазначеної діяльності, використання новітніх методик збирання інформації, а також висвітлення морального аспекту таких дій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Доронин А. И. Бизнес-разведка. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Ось-89, 2003. 384 с.
2. Землянов В. М., Тарас А. Е. Агентура в разведке и контрразведке. Минск: Харвест, 2007. 431 с.
3. Зеркалов Д. В. Разведка: хрестоматия. Киев: Науковий світ, 2008. 190 с.
4. Курносоев Ю. В. Аналитика как интеллектуальное оружие. 2-е изд., стер. Москва: Ритм, 2015. 613 с.
5. Митник К. Искусство обмана. Москва: Компания АйТи, 2004. 416 с.
6. Нежданов И. Ю. Технологии разведки для бизнеса. Москва: Ось-89, 2012. 400 с.
7. Сунь Дзи. Мистецтво війни. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 110 с.
8. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.
9. Ронин Роман. Это тонкое дело – разведка. Москва: Гринлайт, 2008. 352 с.
10. Ярочкин В. И., Бузанова Я. В. Корпоративная разведка. Москва: Ось-89, 2005. 304 с.

REFERENCES

1. Doronin, A. (2003). *Biznes-razvedka* [Business intelligence]. Moscow: Os-89. 384 [in Russ.].
2. Zemlyanov, V. & Taras, A. (2007). *Agentura v razvedke i kontrrazvedke* [Agents in intelligence and counterintelligence]. Minsk: Harvest. 431 [in Russ.].
3. Zerkalov, D. V. (2008). *Razvedka* [Intelligence]. Kiev: Naukoviy svit. 190 [in Russ.].
4. Kurnosov, Yu. (2015). *Analitika kak intellektualnoye oruzhiye* [Analytics as an intellectual weapon]. Moscow: Ritm. 613 [in Russ.].

5. Mitnik, Kevin. (2004). *Iskusstvo obmana* [Art of deception]. Moscow: Kompaniya AyTi. 416 [in Russ.].
6. Nezhdanov, I. (2012). *Tekhnologii razvedki dlya biznesa* [Intelligence technologies for business]. Moscow: Os-89. 400 [in Russ.].
7. Sun, Dzy (2017). *Mystetstvo viiny* [Art of War]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 110 [in Ukr.].
8. Surmin, Yu. (2006). *Maisternia vchenoho* [Workroom of the scientist]. Kyiv: Educational and Methodological Center «Konsorcium z udoskonalennya menedzhment-osvity v Ukraini». 302 [in Ukr.].
9. Ronin, R. (2008). *Eto tonkoye delo – razvedka* [This is a delicate matter – intelligence]. Moscow: Grinlayt. 352 [in Russ.].
10. Yarochkin, V. & Buzanova Ya. (2005). *Korporativnaya razvedka* [Corporate intelligence]. Moscow: Os–89. 304 [in Russ.].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні нетрадиційні та нестандартні методи збору інформації (зокрема, напіввідкритої і закритої) в аналітиці й управлінні. Зауважено, що сучасні аналітики, перебуваючи посередниками між управліннями / бізнесменами і досліджуваними об'єктами (процесами, явищами), змушені використовувати будь-які можливості отримати необхідну інформацію, щоб надати замовнику якомога якісніший інформаційний продукт. Нові умови змушують фахівця шукати і використовувати будь-які об'єктивні джерела інформації і для цього застосовувати всі можливі методи й засоби для швидкого здобуття потрібної інформації, що особливо актуально для бізнес-середовища. Особливу увагу зосереджено на дослідженні причин появи явища конкурентної бізнес-розвідки в аналітиці. Розглянуто поняття «нова аналітика», поява якої зумовлена новими викликами і тенденціями розвитку суспільства, та визначено найхарактерніші її ознаки. Окремо досліджено чотири пласти інформації, з якими доводиться працювати аналітику. Проаналізовано питання про організацію збору інформації. Зауважено, що методів/приймів збору інформації існує чимало, а отже, описати їх всі – непосильне завдання, тому

автори зупинилися лише на нестандартних методах збору напівзакритої і закритої інформації у конкурентній бізнес-розвідці. Одним із найбільш найкращих методів для збору неявної інформації із зовнішніх джерел є телефонні розмови. Подано оптимальну стратегію для збору інформації під час телефонних розмов. Одним із найпростіших способів прихованого вивчення об'єкта автори називають зовнішнє спостереження. Цікавим є метод збору інформації так би мовити під прикриттям. Чимало уваги автори приділили методу залучення агентури до збирання потрібної інформації. Особливої уваги в дослідженні заслуговує використання технічних каналів несанкціонованого зчитування інформації. Зроблено висновок, що дослідження нестандартних методів збору інформації тільки починає набувати актуальності у вітчизняній науці та потребує подальшого всебічного розгляду.

Ключові слова: аналітика, бізнес, метод, конкурентна розвідка, збирання інформації, закрита інформація.

АННОТАЦІЯ

В статье проанализированы основные нетрадиционные и нестандартные методы сбора информации (в частности, полуоткрытой и закрытой) в аналитике и управлении. Замечено, что современные аналитики, находясь посредниками между управленцами / бизнесменами и исследуемыми объектами (процессами, явлениями), вынуждены использовать любые возможности получить необходимую информацию, чтобы предоставить заказчику как максимально качественный информационный продукт. Новые условия вынуждают специалиста искать и использовать любые объективные источники информации и для этого применять все возможные методы и средства, что особенно актуально для бизнес-среды. Особое внимание сосредоточено на исследовании причин появления в аналитике конкурентной бизнес-разведки. Рассмотрены понятия «новая аналитика», появление которой обусловлено новыми вызовами и тенденциями развития общества, и определены наиболее характерные ее признаки. Отдельно исследованы четыре пласты информации, с которыми приходится работать

аналитику. Рассмотрен вопрос об организации сбора информации. Замечено, что методов / приемов сбора информации существует немало, и следовательно, описать их все – непосильная задача, поэтому авторы остановились лишь на нестандартных методах сбора полужакрытой и закрытой информации в конкурентной бизнес-разведке. Одним из самых лучших методов для сбора информации из внешних источников являются телефонные разговоры. Наведена оптимальная стратегия для сбора информации во время телефонных разговоров. Одним из самых простых способов скрытого изучения объекта авторы называют наружное наблюдение. Интересен метод сбора информации под прикрытием. Немало внимания авторы уделили методу привлечения агентуры к сбору нужной информации. Особое внимание в исследовании заслуживает использование технических каналов несанкционированного считывания информации. Сделан вывод, что исследования нестандартных методов сбора информации только начинает приобретать актуальность в отечественной науке и требует дальнейшего всестороннего рассмотрения.

Ключевые слова: аналитика, бизнес, метод, конкурентная разведка, сбор информации, закрытая информация.

УДК 378.147:002.1-051

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-26-46>

**INFORMATION-ANALYTICAL COMPONENT OF
FUTURE DOCUMENTOLOGISTS' PROFESSIONAL
COMPETENCE**

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ**

**ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ
СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ДОКУМЕНТОВЕДОВ**

Інна Демуз,

доктор історичних наук,
доцент, завідувач кафедри
документознавства,
demuz_inna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID: D-9510-2019

Державний вищий навчальний
заклад «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., Україна, 08401

Inna Demuz,

Doctor of Historical Sciences,
Head of Department of
scientific discipline of
documentation,
demuz_inna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID: D-9510-2019

Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University,
30, Sukhomlynskoho Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv
region, Ukraine, 08401

ABSTRACT

The article defines the concept of information-analytical competence of future specialists in document management as an integral part of documentologists professional competence through terminological apparatus analysis and identification of this competence formation features. In particular the terms

«competence», «professional competence», «documentologists' information-analytical competence» have been analyzed. Available in scientific literature classifications of documentologists' professional competences proposed by G. Malik, L. Filipova and other scientists have been considered.

Attention is concentrated on future documentologists' information-analytical competence. In particular, the ratio of informational and analytical components in competence structure of different profiles specialists' is traced. It was noted that document specialists (information analysts, consolidate information analysts), having direct relation to different information types and its analysis should have a specially formed information-analytical competence of a specialist. It was focused on the importance and necessity of formation precisely these learning outcomes, associated with information and analytical knowledge, skills and abilities. Potential of educational subjects of information-analytical profile which should be introduced into the training curriculum has been brought out. Strengthening of analytical component in the structure of information-analytical competence of competent specialists training was noted.

A working definition of information-analytical competence of future specialists in document management as a component of documentologists' professional competence was proposed. This competence integrates knowledge, skills, and professionally significant qualities, necessary for searching, systematization and analysis of various information types, processed information presenting in an accessible format, patterns identification in a certain area and further situation development forecasting on the basis of identified patterns and other kind of information.

Key words: competences, competency, documentologists' professional competency, information-analytical competency, information analytics.

Постановка проблеми. На зміну простому накопиченню студентами знань, умінь і навичок приходить нагальна потреба підготовки фахівців через компетентнісний підхід, фахівців, які стали б конкурентоспроможними на ринку праці, вільно володіли професійними навичками й орієнтувалися у суміжних

галузях діяльності, були готовими до соціальної професійної мобільності, постійного професійного зростання. Сьогодні активно відбувається перенесення акцентів з процесу навчання на його результат, переорієнтація змісту навчання на компетентнісний підхід. Як відзначила А. Ліпінська, увага науковців до формування професійної компетентності спричинена наступними чинниками: переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де першочерговим вважають не просте накопичення студентами знань, предметних умінь і навичок, а й уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання у процесі здійснення професійної діяльності; особливо актуальним є життєдіяльність особистості та суспільства в сучасних умовах, що вимагає від вищої школи забезпечення молодих спеціалістів елементарними можливостями інтеграції у соціум, самовизначення у житті, конкурентоспроможністю на ринку праці (Ліпінська, 2015: 175).

Наразі професійний розвиток майбутніх документознавців пов'язують саме з інформаційно-аналітичною складовою, без якої неможлива вільна орієнтація в інформаційному просторі, здатність оперативно сприймати й обробляти значні обсяги інформації, оновлювати власні знання й розширювати спектр необхідних умінь і навичок. Сьогодні інформаційно-аналітичну компетентність пов'язують з умінням віднаходити потрібну інформацію, виконувати її аналіз, структурування, якісно-змістове перетворення, використовуючи в подальшому у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку інформаційно-аналітичної компетентності різних спеціальностей вивчають ряд науковців. Так, інформаційно-аналітичні навички як складова успішної управлінської діяльності висвітлено в публікаціях І. Бабакової, О. Гайдамак, Т. Єлканової, С. Зайцевої, В. Омельченко, Н. Стрекалової; інформаційно-аналітичну компетентність педагогів вивчали О. Назначило, А. Оробинський; інформаційно-аналітична компетентність майбутніх офіцерів-інженерів висвітлена в роботах В. Омельченко, І. Кузнєцов, Н. Рижова, Н. Сляднева, В. Фомін досліджували методологію й теорію інформаційно-

аналітичної діяльності; С. Муликова, Г. Джумекенова, І. Седова – інформаційно-аналітичну культуру майбутніх фахівців. Безпосередньо до вивчення інформаційно-аналітичної діяльності (компетентності) майбутніх документознавців зверталися С. Григораш, Г. Малик, Л. Філіпова, частково – В. Іщенко, А. Ліпінська.

Метою статті є розкриття поняття інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців з документознавства як складової частини професійної компетентності документознавців через аналіз термінологічного апарату і виявлення особливостей формування даної компетентності.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі тривають дискусії щодо визначення понять «компетенції», «компетентність», «професійна компетентність» тощо. Так, усталеним загальом є визначення **компетенції** як особистісної спроможності фахівця вирішувати певний клас професійних завдань; як формально описаних вимог до особистісних, професійних якостей фахівця або групи фахівців (Філіпова, 2009: 25). Компетенцію тлумачать також як первинну статичну категорію компетентнісного підходу, в якій розкриваються вимоги до дискретного результату навчання – одиничної здатності людини виконувати соціальне та професійне завдання – і задає зміст освіти. **Компетентність** трактується як сукупність компетенцій; наявність знань та досвіду, необхідних для ефективної діяльності в заданій предметній сфері (Філіпова, 2009: 25). Вона є похідною категорією компетентнісного підходу, яка описує інтегральну особисту якість, сукупний навчальний результат інтегрованих знань, умінь та інших елементів, необхідний і достатній для здійснення стандартизованої кваліфікованої діяльності відповідного рівня. **Компетентність** розглядають як спеціальним шляхом структуровані знання, уміння, навички, ставлення, що забезпечують майбутньому фахівцю можливість визначити, ідентифікувати та розв'язати незалежно від контексту проблеми, що є характерними для їх професійної діяльності (Ліпінська, 2015: 175).

Поряд із загальною компетентністю, яка є здатністю особистості до аналізу, синтезу, загальних знань, здатністю до самостійного навчання, комунікації, співпраці, цілеспрямованості, організованості, лідерських якостей, в науково-педагогічній літературі виділяють **професійну компетентність**, яку визначають як «психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, володіння здатністю й умінням виконувати трудові функції, які полягають у результатах праці» (Ліпінська, 2015: 175).

Професійну компетентність документознавців
Л. Настенко й З. Сведлик, зсилаючись на Г. Малик, визначають як «системну особистісно-професійну характеристику фахівця, що інтегрує знання, уміння, мотиви, цінності й професійно значущі якості, необхідні для ефективної професійної документно-інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб фізичних і юридичних осіб, держави» (Настенко&Сведлик, 2017: 343).

В науково-педагогічній літературі розроблено велику кількість класифікацій професійних компетенцій фахівців-документознавців. Відомими серед них є класифікації Г. Гордієнко, Г. Малик, М. Слободяника, Л. Філіпової. Зокрема, серед професійних компетенцій документознавців Г. Малик виділяє:

1) *ключові* (соціальні; етичні; навчально-пізнавальні; іншомовні; комунікативні та ін.);

2) *загально-професійні* (інформаційно-управлінські (менеджмент інформаційних послуг; менеджмент інформаційних ресурсів; менеджмент інформаційних технологій); загально-управлінські (менеджмент інформаційних організацій, проектів, бюджету, кадрів); інформаційно-правові (дотримання інформаційного законодавства);

3) *спеціально-професійні*: **інформаційно-аналітичні** (обробка інформації: аналіз, синтез, класифікація, згортання, пошук імпліцитних смислів тощо); документознавчі, пов'язані з управлінням життєвим циклом документа; інформаційно-технологічні (створення баз даних, інформаційних систем тощо);

4) *спеціально-галузеві*: документно-інформаційний менеджмент у певній галузі діяльності (політичний, економічний, екологічний тощо) (Малик, 2013: 88, 89).

Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій (за Л. Філіповою):

– *загально-професійні*: здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі теорії і практики управління інформацією та документообігом у будь-якій установі; здатність планувати й реалізовувати відповідні заходи в інформаційно-документній сфері; знання правових основ і законодавства України в галузі інформатизації суспільства і документального забезпечення сфери управління та інших галузей; здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, навички роботи в команді та ін.

– *спеціалізовано-професійні компетенції*, які поділяються на три блоки: а) діловодсько-кадровий, б) організаційно-управлінський; в) **інформаційно-аналітичний** (Філіпова, 2009: 27, 28).

Головними професійними компетенціями інформаційно-аналітичного блоку Л. Філіпова називає професійно-профільовані для інформаційно-документної сфери знання й уміння у галузі практичного використання інформаційно-комп'ютерних технологій та основ інформатики; здатність володіти навичками роботи з комп'ютером, застосовувати інформаційні технології для вирішення практичних завдань в інформаційно-документній галузі; здатність проводити інформаційний моніторинг на базі ресурсів Інтернет за конкретними запитами, аналітико-синтетична переробка документів та інформації, готувати відповідні аналітичні огляди та реферати; здатність застосовувати уміння й навички щодо формування інформаційних ресурсів установи, в тому числі з використанням засобів комп'ютерних та Інтернет-технологій (електронних продуктів: баз даних, електронних архівів, електронних послуг) тощо (Філіпова, 2009: 28).

Згідно Г. Малик, інформаційно-аналітичні компетенції віддзеркалюють атрибутивні компоненти здійснення аналізу інформації, метою якого є надання масивам неопрацьованих

даних зрозумілої форми. Даний вид діяльності передбачає: пошук текстової, графічної, відео- й аудіо-інформації в галузевих матеріалах з допомогою пошукових методів і систем; обробку інформації: аналіз, синтез, згортання, класифікацію тощо; порівняння інформації з різних джерел з метою оцінювання її точності, надійності, своєчасності; тлумачення графіків, схем, таблиць; системно-інформаційний аналіз середовища; встановлення інформаційних потреб споживачів; визначення культурного чи фізичного контексту, в межах якого інформація створювалася; здійснення інформаційного моніторингу за конкретними запитами; фільтрування інформації тощо.

Зокрема, документознавчі компетенції забезпечують ефективний супровід документу протягом його «життєвого циклу»: створення, відбір, опрацювання, зберігання і використання, зокрема:

- створення документів: об'єднання інформаційних джерел з метою утворення семантичних сіток; інтеграція нової інформації з попередньою; створення інформаційних продуктів на основі аналітико-синтетичної переробки документної інформації: інформаційних добірок, дайджестів, оглядів, каталогів, покажчиків, путівників, рейтингів; персоніфікацію інформаційного продукту залежно від контингенту користувачів;

- управління процесами документування: впровадження безпаперових технологій; забезпечення точності й автентичності документів; контроль за документними потоками й масивами, а також за кожним окремим документом у межах системи та поза нею;

- роботу з готовими документами: індексування, класифікація, впорядкування, зберігання документів; підготовку документів для архівації, індексацію та каталогізацію архівних документів; розроблення процедур експертизи документів; стандартизацію документів у межах організації або групи організацій, процесів документування, презентації інформації;

- створення й експлуатацію документаційних систем для різних підрозділів організації залежно від нормативно-

правового, фінансового та адміністративного контексту її діяльності:

- забезпечення надійного зберігання документів, їх захист від пошкоджень та несанкціонованого доступу;
- менеджмент документальних комунікацій, контенту, знань;
- підвищення інформаційної культури користувачів: забезпечення належного доступу до інформації; розробка методики підготовки персоналу різних відділів до впровадження документаційних систем; допомога керівництву підрозділів під час упровадження інноваційних методів документаційного забезпечення; збереження корпоративної культури тощо (Малик, 2013: 89-90).

Проте, на нашу думку, у даних характеристиках досить добре описана саме інформаційна складова компетентності, тоді як аналітична залишилась майже не розкритою. В. Шевченко, наголошуючи, що в умовах інформатизації інформаційно-аналітичну компетентність слід включати до структури професійної компетентності фахівця будь-якого профілю, виділив співвідношення інформаційного й аналітичного компонентів у структурі компетентності (Шевченко, 2017: 138, 139, 140):

- *інформаційна та/або аналітична складова синтезуються у специфічну компетентність* (так, наприклад, В. Биков, О. Овчарук виокремлюють інформаційно-комунікаційну компетентність; Є. Лодатко – інформаційно-технологічну; К. Коробкова – інформаційно-комп'ютерну; тощо. В науковому дискурсі ці поняття, як правило, ототожнюються з термінами «медіа-компетентність», «медіа-грамотність», «інформаційна культура фахівця»);

- *інформаційний та аналітичний компоненти підготовки розглядаються як самостійні, відокремлені компетентності*. Наприклад, О. Миронова інформаційну компетентність розглядає як здатність виконувати інформаційну діяльність з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Подібної точки зору дотримуються Н. Баловсяк, І. Кисла. Аналітичну компетентність фахівців різного профілю обґрунтовують І. Абрамова, Л. Половенко, Г. Саволайнен.

Зокрема, І. Абрамова під аналітичною компетентністю фахівців інженерно-аграрного профілю розуміє таку, яка базується на самоактуалізації аналітичної діяльності, що відображає рівень підготовленості випускника до виконання аналітичної діяльності на сільськогосподарських підприємствах. Г. Саволайнен трактує аналітичну компетентність педагогів як систему знань в області педагогічного аналізу й аналітичної діяльності, усвідомленні їх значущості в освітньому процесі, володінні методами та прийомами педагогічного аналізу та наявності позитивного досвіду такої діяльності і навчанні учнів елементам аналізу в освітньому процесі;

– *інформаційна й аналітична складові розглядаються як єдина компетентність* (зокрема, підходи О. Назначило, В. Омельченко, Н. Рижової, В. Ягупова, А. Гайдамак).

На нашу думку, такі підходи значно розширюють межі інформаційно-аналітичної компетентності і, крім того, погоджуючись з оцінкою В. Шевченко, вважаємо, що зв'язок між інформаційною й аналітичною складовою професійної компетентності фахівців залежить від їхніх професій. Якщо говорити безпосередньо про фахівців-документознавців, то доцільно було б розглядати саме інформаційно-аналітичну діяльність, для виконання якої у фахівців має бути сформована відповідна інформаційно-аналітична компетентність. Така ж позиція прослідковується і в публікаціях О. Воробйової, яка стверджує, що аналітична компетентність нероздільно пов'язана з уміннями і навичками збору та аналізу інформації, що дає змогу стверджувати про доцільність формування саме інформаційно-аналітичної компетентності фахівця (Воробйова, 2017: 186).

Так, дослідники (А. Гайдамак, О. Назначило, В. Омельченко, Н. Рижова, В. Шевченко, В. Ягупов), аналізуючи інформаційно-аналітичну компетентність менеджерів, фізиків, математиків, фахівців з обліку й оподаткування, сектору безпеки тощо, приходять до висновку, що ІАК є провідною складовою професійної компетентності, оскільки, в силу універсальності понять «інформація» й «аналіз», на ній засновані інші компоненти професійної компетентності; звертають увагу на посилення ролі аналітичної

складової професійної діяльності. І. Савченко інформаційно-аналітичну компетентність визначає як затребувану складову управління та стратегічного планування, як уміння вчасно отримувати й аналізувати інформацію про стан об'єкта, що змінюється. Крім того, Є. Лодатко інформаційно-аналітичну компетентність розглядає як складову частину управлінської культури, що проявляється в особливих якостях особистості сучасного керівника, котрий повинен мати необхідні знання в економічній, інформаційній, соціокультурній та інших сферах (Лодатко, 2018: 178).

Що ж стосується власне ІАК документознавців, С. Григораш, сконцентрувавшись на інформаційно-аналітичній діяльності студентів, визначила її як особливу діяльність в освітньому середовищі закладу вищої освіти щодо здобуття достовірної та необхідної інформації, її аналітико-синтетичної обробки задля отримання нових знань, необхідних для розв'язання поставленого завдання і прийняття правильного рішення. Виходячи з визначення, дослідниця упевнена, що студенти, набуваючи відповідних знань і умінь, формують інформаційно-аналітичну компетентність, яка полягає «в навичках здійснювати пошукові роботи, обробляти інформацію та аналізувати її, вміти презентувати опрацьовану інформацію у доступному форматі» (Григораш, 2017: 215). Кожен складник інформаційно-аналітичної діяльності (пошук, обробка, аналіз та представлення інформації) включає аналітичну інтеграційну складову: пошук – передбачає побудову методичної послідовності дій, осмислення та співставлення даних, визначення достовірності шляхом порівняння фактів; результатом обробки інформації є створення нового інформаційно-аналітичного продукту, що охоплює процедури аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, інтерпретації, класифікації, структурування тощо; отриманий результат дає можливість майбутньому фахівцю визначити його переваги після виконання інформаційно-аналітичної діяльності (Григораш, 2017: 215).

Зважаючи на те, що наразі інформаційна аналітика як окремий напрям діяльності стала вагомим фактором успіху будь-якої організації, підприємства чи фірми, підготовка

відповідного фахівця – аналітика (зокрема документознавця, інформаційного аналітика, аналітика консолідованої інформації) та формування інформаційно-аналітичної компетентності стало першочерговим завданням (Демуз, 2018: 150). Сьогодні швидкими темпами розвиваються ринки інтелектуальних продуктів, аналітичної інформації, методичного та програмного забезпечення. Відкриваються інформаційно-рекламні агенції, інформаційно-аналітичні підрозділи, розширюється коло центрів науково-технічної інформації, патентних структур. Так, інформаційно-аналітичні служби (підрозділи) наразі створені в органах державної та місцевої влади, міністерствах, відомствах, при політичних партіях, у сфері бізнесу, органах ЗМІ. Вони являють собою комплексну структуру, що складається з окремих підрозділів (груп, секторів), об'єднаних за принципом спільної діяльності щодо оптимальної обробки запитів, які виникають у користувачів інформації; вони розглядаються як елемент єдиної управлінської системи, заснованої на процесному методі управління; забезпечують надходження, систематизацію і аналіз різних видів інформації (економічної, правової, кон'юнктурної, рекламної, патентно-ліцензійної, соціально-політичної, науково-технічної тощо) (Березняк&Кваша&Новіцька, 2011: 3-4, 5).

Схематично діяльність аналітика (інформаційного аналітика, аналітика консолідованої інформації) визначається: збором інформації; аналізом результатів; виробленням рекомендацій. Однак особливість даної професії полягає в тому, що при існуванні, наприклад, математичних, статистичних, економічних моделей та різних програм для обробки даних тощо, найвагомішим інструментом є здатність людини робити правильні висновки. Затребуваність аналітика визначається саме його здатністю систематизувати дані, правильно орієнтуючись в інформаційному потоці, наявністю інтуїції, що ґрунтується, по суті, на чіткому уявленні про навколишні події. До головних завдань аналітика належить виявлення закономірностей у певній галузі та прогнозування подальшого розвитку ситуації на ґрунті виявлених закономірностей та іншого роду інформації.

Як вважає О. Мандзюк, головною особливістю даного виду діяльності стає те, що від аналітики очікують не просто констатації та упорядкування даних, але й прогнозування на підставі опрацьованої інформації ймовірного багатоваріантного розвитку подій, підготовки алгоритму запровадження управлінського рішення та можливих варіантів його ускладнення при тому чи іншому розвитку спроектованого сценарію на практиці. Навіть стислий перелік методів, які застосовуються при роботі з інформацією, демонструє широке коло компетенцій, що чекають від аналітика. Ключовими є обізнаність у логіці, семантиці, математиці, інформатиці, кібернетиці, теорії управління, соціальній психології, документознавстві. Останнє фахівцю у сфері аналітичної діяльності слід вивчати у двох функціональних аспектах: по-перше, розглядаючи документ як джерело інформації в контексті глибинного аналізу тексту документа; по-друге, в ракурсі вміння викласти у кінцевому документі (аналітичному огляді, аналітичній довідці, пропозиціях) науково обґрунтовані, систематизовані відомості, які слугуватимуть підставою для формування управлінського рішення (Мандзюк, 2015).

Т. Гранчак виділила ряд компетентностей, які мають формуватися у студентів-документознавців при вивченні дисциплін інформаційно-аналітичного спрямування:

- здатність проводити комплексний аналіз текстів різного жанрового, тематичного, функціонального характеру, якісної інтерпретації та формалізації інформації з науковим обґрунтуванням фактів;
- здатність структурувати інформацію, визначати закономірності й встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснювати інформаційну діагностику предметної сфери;
- здатність аналізувати візуальну інформацію, унаочнювати інформацію через представлення її в графічній формі, розуміти і створювати концептуальні моделі, алгоритмізувати ситуації;
- здатність орієнтуватися в бібліометричних методах аналізу документних потоків (застосування методів систематики, інформаційного моделювання, психолінгвістичного аналізу, співцитування, контент-аналізу, порівняльно-джерелознавчого аналізу тощо), користуватися

основними наукометричними показниками наукової продуктивності вчених, наукових видань, установ, країн (імпакт-фактор, індекс оперативності, h-індекс), використовувати на практиці комерційні та відкриті наукометричні інструменти й бази даних;

- здатність формувати інформаційні бази, створювати інформаційну продукцію, яка містить консолідовану інформацію, готувати аналітичні тексти різної тематичної спрямованості, висувати гіпотези, використовувати технології підготовки науково обґрунтованих прогнозів і рекомендацій тощо (Гранчак, 2017: 121).

Педагогічними умовами, необхідними наразі для формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, називаються наступні:

- формування стійкої мотивації до інформаційно-аналітичної діяльності як способу професійного становлення та кар'єрного зростання;

- створення якісного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу (збагачення методів, форм, прийомів навчання, адекватних визначеному змісту підготовки до даного виду діяльності);

- опанування майбутніми фахівцями інформаційно-аналітичним інструментарієм задля виконання відповідних обов'язків;

- стимулювання рефлексивної позиції фахівців на всіх етапах розвитку ІАК (Іщенко, 2017).

На нашу думку, інформаційно-аналітичну компетентність майбутніх документознавців формують посередництвом вивчення ряду навчальних дисциплін – і не лише тих, потенціал яких уже окреслений у науковій літературі, та які зазвичай уведено до навчальних планів підготовки відповідних фахівців («Інформаційно-аналітична діяльність», «Організація діяльності інформаційно-аналітичних служб», «Інформаційна аналітика», «Аналітика тексту», «Інформаційний аналіз і консалтинг»), а й таких як «Візуальна аналітика», «Інформаційна бізнес-аналітика», «Інформаційне забезпечення політики», «Наукометрія і бібліометрія», «Теорія систем і

системний аналіз», «Прогностика інформаційно-аналітичних процесів»; «Гендерний менеджмент у сфері інформаційної діяльності»; «Системний аналіз мас-медійного простору» тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень теми. Проаналізований термінологічний дискурс дав можливість окреслити власне робоче визначення **інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців з документознавства** як складової частини професійної компетентності документознавців, що інтегрує знання, уміння, навички й професійно значущі якості, необхідні для пошуку, систематизації й аналізу різних видів інформації, презентування опрацьованої інформації у доступному форматі, виявлення закономірностей у певній галузі та прогнозування подальшого розвитку ситуації на ґрунті виявлених закономірностей та іншого роду інформації.

Перспективи подальшого вивчення даної теми полягають в опрацюванні методик формування у майбутніх документознавців інформаційно-аналітичної компетентності, дослідженні особливостей забезпечення педагогічних умов формування ІАК у процесі фахової підготовки студентів, детальне вивчення структури та складових зазначеної компетентності тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Березняк Н. В., Кваша Т. К., Новіцька Г. В. Діяльність інформаційно-аналітичних служб для супроводження комерціалізації результатів науково-технічної і інноваційної діяльності // Науково-технічна інформація: наук. журн. 2011. № 4. С. 3-7.
2. Воробйова О. Ретроспектива дослідження проблеми формування інформаційно-аналітичної компетентності у сучасній педагогічній науці // Педагогічні науки. 2017. № 69. С. 184-188.
3. Гранчак Т. Дисципліни аналітичного профілю як компонент програми підготовки бакалаврів із спеціальності «інформаційна, бібліотечна та архівна справа» // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 46. С. 117-128.

4. Григораш С. М. Інформаційно-аналітична компетентність – ключовий складник компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності (на прикладі дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність») // Молодий вчений. 2017. № 3. С. 213-217.

5. Демуз І. Підготовка фахівців-аналітиків соціально-комунікативної сфери у закладах вищої освіти України // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2018. Вип. 21, том 1. С. 149-153.

6. Іщенко В. С. Педагогічні умови формування аналітичної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності // Народна освіта: електронне наукове фахове видання. 2017. № 3 (33). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5017

7. Ліпінська А. Формування професійних компетенцій майбутніх документознавців під час вивчення інформаційних дисциплін // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2015. № 2. С. 174-177.

8. Лодатко Є. О. Інформаційно-аналітична компетентність майбутніх фахівців у контексті сучасних освітніх реалій // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченко. Вісник № 155. Серія: Педагогічні науки. 2018. С. 176-179.

9. Малик Г. Д. Компетентнісний профіль документознавця // Вісник Харківської державної академії культури. 2013. Вип. 41. С. 82-92.

10. Мандзюк О. А. Поняття та зміст аналітичної діяльності в контексті інформаційної політики // GOAL. 2015. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-analitichnoi-diyalnosti-v-konteksti-informacijnoi-politiki/>.

11. Настенко Л., Сverdлик З. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності // Інформація, комунікація, суспільство 2017: міжнар. наук. конф. ІКС-2017 (18–21 травня 2017 р., м. Львів). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 342-343.

12. Філіпова Л. Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект // Вісник Книжкової палати. 2009. № 1. С. 25-28.

13. Шевченко В. М. Інформаційно-аналітична компетентність як складова частина професійної підготовки фахівців з обліку та оподаткування // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2017. Вип. 77 (2). С. 137-141.

REFERENCES

1. Berezniak, N. V., Kvasha, T. K., & Novitska, H. V. (2011). *Diialnist informatsiino-analitychnykh sluzhzb dlia suprovodzhennia komertsializatsii rezultativ naukovo-tekhnichnoi i innovatsiinoi diialnosti* [Activities of information and analytical services to support the commercialization of the results of scientific and technical and innovation activities] // *Naukovo-tekhnichna informatsiia: nauk. zhurn* – Scientific and Technical Information: scientific journal, 4, 3-7 [in Ukrainian].

2. Vorobiova, O. (2017). *Retrospektyva doslidzhennia problemy formuvannia informatsiino-analitychnoi kompetentnosti u suchasni pedahohichnii nautsi* [Retrospective research of formation problem on information-analytical competency in modern pedagogical science] // *Pedahohichni nauky* – Pedagogical sciences, 69, 184-188 [in Ukrainian].

3. Hranchak, T. (2017). *Dystsypliny analitychnoho profilu yak komponent prohramy pidhotovky bakalavriv iz spetsialnosti «informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava»* [Disciplines of the analytical profile as a component of the programme to train students for Bachelor's Degree on specialty «Information, Library and Archives»] // *Naukovi pratsi Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho : zb. nauk. pr.* – Scientific works of National Library of Ukraine named after V.I. Vernadskyi, 46, 117-128 [in Ukrainian].

4. Hryhorash, S. M. (2017). *Informatsiino-analitychna kompetentnist – kliuchovyi skladnyk kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti (na prykladi dystsypliny «Informatsiino-analitychna diialnist»)* [Information and analytical competence is a key component of the competence of future specialists in document science and

information activities (case study of the discipline «Information and analytical activities»)] // *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3, 213-217 [in Ukrainian].

5. Demuz, I. (2018). *Pidhotovka fakhivtsiv-analitykiv sotsialno-komunikatyvnoyi sfery u zakladyakh vyshchoyi osvity Ukrayiny* [Training of experts-analysts of social-communicative sphere in higher education institutions of Ukraine] // *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Actual problems of humanities: interuniversity scientific works collection of young scientists of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko*, (Vols. 21/1), (pp. 149-153) [in Ukrainian].

6. Ishchenko, V. S. (2017). *Pedahohichni umovy formuvannya analitychnoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv iz dokumentoznavstva ta informatsiynoyi diyalnosti* [Pedagogical conditions for analytical competency formation of future specialists in documentation and information activities] // *Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannya – Public education: electronic scientific specialized edition*, 3 (33). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5017 [in Ukrainian].

7. Lipinska, A. (2015). *Formuvannya profesiiynykh kompetentsiy maybutnikh dokumentoznavtsiv pid chas vyvchennya informatsiynykh dystsyplin* [Formation of future document specialists' professional competencies when information disciplines studying] // *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Culture and Arts*, 2, 174-177 [in Ukrainian].

8. Lodatko, Ye. O. (2018). *Informatsiyno-analitychna kompetentnist maybutnikh fakhivtsiv u konteksti suchasnykh osvitnikh realiy* [Information-analytical competency of future specialists in the context of modern educational realities] // *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenko. Visnyk № 155. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after T. G. Shevchenko, Series: Pedagogical Sciences*, 155, 176-179 [in Ukrainian].

9. Malyk, H. D. (2013). *Kompetentnisnyy profil dokumentoznavtsya* [Document specialists' competence profile] // *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kultury* – Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture, 41, 82-92 [in Ukrainian].

10. Mandzyuk, O. A. (2015). *Ponyattya ta zmist analitychnoy diyalnosti v konteksti informatsiynoi polityky* [Concept and content of analytical activities in the context of information policy] // GOAL. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-analitichnoi-diyalnosti-v-konteksti-informacijnoi-politiki/> [in Ukrainian].

11. Nastenکو, L., & Sverdlyk Z. (2017). *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv z dokumentoznavstva ta informatsiynoi diyalnosti* [Professional competency formation of future specialists in documentation and information activity] // *Informatsiya, komunikatsiya, suspilstvo 2017: mizhnar. nauk. konf.* – Information, Communication, Society 2017: International scientific conference, (pp. 342-343). Lviv [in Ukrainian].

12. Filipova, L. (2009). *Profesiyni kompetentsiyi fakhivtsiv z dokumentalnykh komunikatsiy: osvitniy aspekt* [Professional competences of documentary communication specialists: educational aspect] // *Visnyk Knyzhkovoyi palaty* – Bulletin of the Book Chamber, 1, 25-28 [in Ukrainian].

13. Shevchenko, V. M. (2017). *Informatsiyno-analitychna kompetentnist yak skladova chastyna profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv z obliku ta opodatkuвання* [Information-analytical competency as a part of professional training of accounting and taxation specialists] // *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]. Pedahohichni nauky* – Collection of scientific papers [Kherson State University]. Pedagogical sciences, 77 (2), 137-141 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито поняття інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців з документознавства як складової частини професійної компетентності документознавців через аналіз термінологічного апарату і виявлення особливостей формування даної компетентності. Зокрема, проаналізовано поняття «компетенції»,

«компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність документознавців», «інформаційно-аналітична компетентність документознавців». Розглянуто існуючі в науковій літературі класифікації професійних компетенцій фахівців-документознавців, запропоновані Г. Малик, Л. Філіповою та іншими дослідниками.

Зосереджено увагу на інформаційно-аналітичній компетентності майбутніх документознавців. Зокрема, простежено співвідношення інформаційного й аналітичного компонентів у структурі компетентності фахівців різних профілів, при цьому наголошено, що документознавці (інформаційні аналітики, аналітики консолідованої інформації), маючи пряме відношення до різних видів інформації та її аналізу, повинні володіти спеціально сформованою інформаційно-аналітичною компетентністю фахівця. Закцентовано на важливості й необхідності формування саме таких результатів навчання, пов'язаних з інформаційно-аналітичними знаннями, уміннями та навичками. Розкрито потенціал навчальних дисциплін інформаційно-аналітичного профілю, які мають вводитися до навчальних планів підготовки фахівців. Наголошено на посиленні аналітичного компонента у структурі інформаційно-аналітичної компетентності підготовки відповідних фахівців.

Запропоновано робоче визначення інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців з документознавства як складової частини професійної компетентності документознавців, що інтегрує знання, уміння, навички й професійно значущі якості, необхідні для пошуку, систематизації й аналізу різних видів інформації, презентування опрацьованої інформації у доступному форматі, виявлення закономірностей у певній галузі та прогнозування подальшого розвитку ситуації на ґрунті виявлених закономірностей та іншого роду інформації.

Ключові слова: компетенції, компетентність, професійна компетентність документознавців, інформаційно-аналітична компетентність, інформаційна аналітика.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыто понятие информационно-аналитической компетентности будущих специалистов по документоведению как составной части профессиональной компетентности документоведов через анализ терминологического аппарата и выявление особенностей формирования данной компетентности. В частности, проанализированы понятия «компетенции», «компетентность», «профессиональная компетентность», «профессиональная компетентность документоведов», «информационно-аналитическая компетентность документоведов». Рассмотрены существующие в научной литературе классификации профессиональных компетенций специалистов-документоведов, предложенные Г. Малик, Л. Филипповой и другими исследователями.

Внимание сосредоточено на информационно-аналитической компетентности будущих документоведов. В частности, прослеживается соотношение информационного и аналитического компонентов в структуре компетентности специалистов различных профилей, при этом отмечено, что документоведы (информационные аналитики, аналитики консолидированной информации), имея прямое отношение к различным видам информации и ее анализа, должны обладать специально сформированной информационно-аналитической компетентностью специалиста. Акцентируется на важности и необходимости формирования именно таких результатов обучения, связанных с информационно-аналитическими знаниями, умениями и навыками. Раскрыт потенциал учебных дисциплин информационно-аналитического профиля, которые должны вводиться в учебные планы подготовки специалистов. Отмечено усиление аналитического компонента в структуре информационно-аналитической компетентности подготовки соответствующих специалистов.

Предложено рабочее определение информационно-аналитической компетентности будущих специалистов по документоведению как составной части профессиональной компетентности документоведов, что интегрирует знания, умения, навыки и профессионально значимые качества,

необходимые для поиска, систематизации и анализа различных видов информации, презентации разработанной информации в доступном формате, выявления закономерностей в определенной области и прогнозирования дальнейшего развития ситуации на почве выявленных закономерностей и другого рода информации.

Ключевые слова: компетенции, компетентность, профессиональная компетентность документоведов, информационно-аналитическая компетентность, информационная аналитика.

УДК 930.25:35.088

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-47-67>

**RESEARCHES OF THE PECULIARITIES OF LABOR
ORGANIZATION AND MANAGEMENT IN THE
ARCHIVAL INSTITUTIONS IN UKRAINE:
THEORETICAL PRACTICES AND PRACTICAL
EXERCISE**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРАЦІ Й УПРАВЛІННЯ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ
УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНЕ
ВТІЛЕННЯ**

**ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ТРУДА И УПРАВЛЕНИЯ В АРХИВНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЯХ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ
ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ**

Людмила Дідух,

кандидат історичних наук,
завідувач відділу технологічного
забезпечення архівної справи
d-lv@ukr.net

Український науково-дослідний
інститут архівної справи та
документознавства (УНДІАСД)
вул. Солом'янська, 24, м. Київ,
Україна, 03110

Lyudmila Didukh,

candidate of historical sciences,
Head of the Department of archival
affair technological providing
d-lv@ukr.net

The Ukrainian Research Institute of
Archival Affairs and Record Keeping
(URIAARK)
Solomyanska st., 24, Kyiv, Ukraine,
03110

Оксана Гула,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу технологічного
забезпечення архівної справи
ksenjagula@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5437-9042
Український науково-дослідний
інститут архівної справи та
документознавства (УНДІАСД)
вул. Солом'янська, 24, м. Київ,
Україна, 03110

Oksana Gula,

candidate of historical sciences,
Senior researcher of the Department
of archival affair technological
providing
ksenjagula@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5437-9042
The Ukrainian Research Institute of
Archival Affairs and Record Keeping
(URIAARK)
Solomyanska st., 24, Kyiv, Ukraine,
03110

ABSTRACT

The article analyzes normative-legal, scientific-methodical and legislative documents, provisions of which regulate the activity of archival institutions in Ukraine. The peculiarities of the organization of labor and management in archival institutions, the content of the existing professions of their employees are investigated. The modern changes in archival technologies, conditions of organization of work and requirements to the professional qualification levels of employees are studied. According to the results, outdated types of work that are not defined in archives (film manifestation, light and color setting in process of film copies processing, preparation of original film materials). A list of new types of archival activity, dictated by changes in approaches to the organization of work and use of working time, more productive cooperation between archivists and archives users, effective protection of electronic archival documents are compiled (knowledge of the bases of using computer technology, one or several foreign languages, knowledge of the laws, economy, management, finance, use of the latest domestic and foreign experience). The features of the content of existing and new types of works (professions) of the archival sphere employees are determined. A list of the main qualification characteristics of workers professions employed in the archival case is formed and it is established that their application is obligatory for the assignment of qualifications (categories), defines the main works, which are specific to one or another position (profession), provides unity in determining the qualification requirements to certain occupations, allows to assess the completeness of the content and quality of performance of work by the employee in a certain position (a certain profession) of the relevant category during the qualification tests. Proposed own vision of tasks and responsibilities, qualification requirements and requirements to the level of knowledge for the positions (professions) of archival institution employees. On the basis of this, a new version of the normative document, which is obligatory for use in archival institutions is developed - the Handbook of qualification characteristics of employees professions. Issue 81 «Culture and Art». Section «The archives activity».

Keywords: *archival institution, Handbook, document, description, requirements, position, employee.*

Постановка проблеми. Організація праці й управління в архівних установах є системою здійснення трудового процесу, що характеризується внутрішньою упорядкованістю, узгодженістю та спрямованістю взаємодії працівників для реалізації спільної мети та забезпечення заданого соціально-економічного ефекту. Втім серед компонентів такої організації праці важливе місце посідає удосконалення її умов і змістовне підвищення якості технологічних процесів, реалізація трудового потенціалу працівника, оптимізація особистісних взаємин у процесі трудової діяльності. Зазначені показники мають бути відображені у кваліфікаційних характеристиках професій працівників архівів усіх форм власності. Кваліфікаційна характеристика визначає перелік основних робіт, властивих тій або іншій професійній назві роботи (посаді, професії), відповідно до їхніх назв і забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог до них.

У 2018 р. на замовлення Державної архівної служби України Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства виконував науково-дослідну роботу «Дослідження особливостей організації праці й управління в архівних установах з метою визначення відповідальності, компетентності, функцій та повноважень їх працівників». **Мета дослідження** – визначення компетентності, функцій та повноважень, відповідальності, вимог до рівня знань працівників архівних установ.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні **завдання**: проаналізувати чинну нормативно-правову базу, що регламентує організацію праці в архівних установах; дослідити особливості управління в архівних установах; здійснити перегляд, удосконалення чинних кваліфікаційних характеристик з урахуванням освоєння новітніх технологій; встановити кваліфікаційні вимоги та вимоги до рівня знань для певних посад (професій) архівних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день питання аналізу компетентності, повноважень, відповідальності архівних працівників ще не стало об'єктом спеціальних наукових досліджень.

Тому, щоб юридично правильно, чітко регламентувати права й обов'язки усіх учасників трудових відносин в архівних установах, встановити особливості організації праці й управління в архівах було проаналізовано низку нормативно-правових документів. Зокрема, Конституцію України (Конституція, 1996), яка статтею 43 проголошує право на працю; Закон України «Про зайнятість населення» (Про зайнятість, 2012), що визначає правові, економічні й організаційні основи зайнятості населення та його захист від безробіття, а також соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю; положення Закону України «Про оплату праці» (Про оплату, 1995), що визначають економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах на підставі трудового договору з підприємствами усіх форм власності та господарювання; Закон України «Про охорону праці» (Про охорону, 1992), що визначає реалізацію конституційного права громадян на охорону їхнього життя та здоров'я у процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства й працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища та встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Було вивчено чинні Закони України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (Про Національний архівний фонд, 1993), «Про освіту» (Про освіту, 2017), «Про вищу освіту» (Про вищу освіту, 2014), «Про професійно-технічну освіту» (Про професійно-технічну освіту, 1998), а їхні положення використано при практичному втіленні результатів дослідження.

Важливим джерелом послугували Методичні рекомендації щодо формування кваліфікаційних характеристик, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства освіти і науки, молоді та

спорту України (Про затвердження..., 2011), а також Порядок розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик, затверджений Наказом Мінсоцполітики України (Про затвердження..., 2017). Ці документи є базовими для підготовки кваліфікаційних характеристик і визначають процедуру розроблення, погодження, затвердження кваліфікаційних характеристик професій працівників.

У роботі використовувався Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 (Класифікатор, 2010), що стандартизує назви категорій персоналу, професій та посад.

Практичним втіленням дослідження особливостей організації праці й управління в архівних установах України, а також визначення відповідальності, компетентності, функцій та повноважень архівних працівників стало укладання нової редакції Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 81 «Культура та мистецтво». Розділ «Діяльність архівів» (далі – ДКХП).

ДКХП. Випуск 81 «Культура та мистецтво». Розділ «Діяльність архівів» є нормативним документом, обов'язковим для управління персоналом в архівних установах. Він забезпечує створення і функціонування галузевої нормативної бази з організації праці та професійної класифікації, раціональний розподіл праці, формування дієвого механізму розмежування функцій, повноважень і відповідальності, чітку регламентацію трудової діяльності працівників у сучасних суспільно-економічних умовах.

ДКХП підготовлений з урахуванням змін до завдань та обов'язків, кваліфікаційних вимог до персоналу в сучасних умовах господарювання і одночасно зберігає наступність, послідовність, традиції застосування та особливості побудови кваліфікаційних характеристик працівників архівних установ, які були встановлені попереднім випуском ДКХП. Проте його було підготовлено понад десять років тому, у 2008 р. (Довідник, 2008). За цей час відбулися суттєві зміни в архівних технологіях, умовах праці та вимогах до професійно-кваліфікаційних рівнів працівників архівних установ, що зумовило необхідність перегляду кваліфікаційних

характеристик та актуалізувало оновлення переліку вимог до знань, умінь та кваліфікації архівних працівників.

Крім того, положення нової редакції ДКХП:

- визначають перелік основних робіт, які властиві тій або іншій посаді (професії), та забезпечують єдність у визначенні кваліфікаційних вимог до певних посад (професій);

- передбачають ведення відповідної документації при прийнятті на роботу, професійному просуванні, переведенні на іншу роботу, відстороненні від роботи, припиненні та розірванні трудового договору;

- дають змогу оцінити повноту відповідності змісту та якості виконання робіт працівником на певній посаді (певної професії) відповідної категорії під час кваліфікаційних випробувань з урахуванням вимог законодавства з охорони праці;

- слугують основою для розроблення робочих (посадових) інструкцій, у яких закріплюються завдання, обов'язки, права та відповідальність працівників, а також підготовки положень про структурні підрозділи; підбору та розміщення персоналу; моніторингу раціональності використання персоналу згідно з професією (посадою), фахом і кваліфікацією;

- встановлюють порядок вимог до структури та змісту кваліфікаційних характеристик, а також порядку їх розроблення, погодження та затвердження.

До нової редакції ДКХП включено кваліфікаційні характеристики професій керівників, професіоналів, технічних службовців, робітників, що є типовими для архівної галузі. Пропонований перелік назв посад (професій) працівників архівних установ у проекті ДКХП. Випуск 81 «Культура та мистецтво». Розділ «Діяльність архівів» (Видання друге, доопрацьоване) виглядає наступним чином:

I. Керівники	II. Професіонали	III. Технічні службовці	IV. Робітники
1.1 Головний археограф 1.2 Головний архівіст 1.3 Головний зберігач фондів 1.4 Головний методист 1.5 Головний палеограф 1.6 Директор державного архіву 1.7 Директор Державного центру збереження документів Національного архівного фонду 1.8 Директор Дирекції з експлуатації комплексу споруд центральних державних архівних установ України 1.9 Завідувач архівосховища 1.10 Завідувач (начальник) відділу (сектору) давніх актів 1.11 Завідувач (начальник) відділу (сектору) довідкового апарату	2.1 Археограф (провідний археограф, археограф I категорії, археограф II категорії, археограф) 2.2 Архівіст (провідний архівіст, архівіст I категорії, архівіст II категорії, архівіст) 2.3 Головний науковий співробітник 2.4 Зберігач фондів (старший зберігач фондів, зберігач фондів) 2.5 Методист (провідний методист, методист I категорії, методист II категорії, методист) 2.6 Молодший науковий співробітник 2.7 Науковий співробітник (провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник, науковий співробітник) 2.8 Палеограф (провідний	3.1 Реставратор фільмокопій 3.2 Оператор копіювальних і розмножувальних машин	4.1 Палітурник документів 4.2 Реставратор архівних та бібліотечних матеріалів

1.12 Завідувач (начальник) відділу (сектору) забезпечення збереженості документів 1.13 Завідувач (начальник) відділу (сектору) інформаційних технологій та захисту інформації 1.14 Завідувач (начальник) відділу (сектору) консерваційно-реставраційного оброблення документів 1.15 Завідувач (начальник) відділу (сектору) користування документами архіву та використання архівної інформації 1.16 Завідувач (начальник) відділу (сектору) науково-методичної роботи 1.17 Завідувач (начальник) відділу (сектору) обліку документів 1.18 Завідувач (начальник) відділу (сектору) опрацювання документів 1.19 Завідувач (начальник) відділу (сектору) створення страхового фонду документів	палеограф, палеограф I категорії, палеограф II категорії, палеограф) 2.9 Провідний реставратор архівних та бібліотечних матеріалів 2.10 Провідний реставратор фільмокопій		
--	--	--	--

1.20 Завідувач (начальник) відділу (сектору) формування Національного архівного фонду та управління діловодством 1.21 Завідувач лабораторії мікрофільмування і реставрації документів 1.22 Завідувач лабораторії оцифрування архівних документів 1.23 Завідувач майстерні реставраційної			
--	--	--	--

Зазначимо, що на початковому етапі дослідження планувалося згрупувати перелік посад керівних кадрів архівної сфери під назвою «Посади керівних працівників державних архівів та інших архівних установ». До цього переліку було включено такі посади (професії):

Директор державного архіву; Директор Державного центру збереження документів НАФ; Директор Дирекції з експлуатації комплексу споруд центральних державних архівних установ України; Завідувач архівосховища; Завідувач відділу (сектору) формування НАФ; Завідувач відділу (сектору) обліку документів; Завідувач відділу (сектору) забезпечення збереженості документів; Завідувач відділу (сектору) довідкового апарату; Завідувач відділу (сектору) користування документами архіву та використання архівної інформації; Завідувач відділу (сектору) інформаційних технологій; Завідувач відділу (сектору) науково-методичної роботи; Завідувач відділу (сектору) давніх актів; Завідувач реставраційної майстерні; Завідувач лабораторії мікрофільмування і реставрації документів; Головний зберігач

фондів; Головний інженер; Головний архівіст; Головний археограф; Головний палеограф; Головний методист.

Однак після консультацій зі спеціалістами Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення та представниками державних архівних установ України перелік посад керівних кадрів згруповано під назвою «Керівники». З цього списку виключено кваліфікаційні характеристики посад працівників: Завідувач фільмотеки, Завідувач фонотеки. Підстава: такі посади відсутні у чинних структурах архівних установ, у штатних розписах архівів і є застарілими. Такі посади більше притаманні для студій та бібліотек.

Натомість до доопрацьованого випуску ДКХП внесли нові кваліфікаційні характеристики посад працівників, які прямо чи опосередковано зайняті в архівних установах: Головний археограф, Головний методист, Головний палеограф, Завідувач (начальник) відділу (сектору) консерваційно-реставраційного оброблення документів, Завідувач (начальник) відділу (сектору) науково-методичної роботи, Завідувач (начальник) відділу (сектору) опрацювання документів, Завідувач (начальник) відділу (сектору) створення страхового фонду документів, Завідувач лабораторії оцифрування архівних документів.

За градацією групу працівників архівної сфери планувалося об'єднати під загальною назвою «Посади професіоналів і фахівців архівних установ» та включити до неї наступні посади: Головний науковий співробітник; Провідний науковий співробітник; Старший науковий співробітник; Науковий співробітник; Молодший науковий співробітник; Провідний: архівіст, археограф, палеограф, методист, реставратор архівних та бібліотечних матеріалів, реставратор фільмових матеріалів, реставратор фільмокопій; Провідний: інженер, бухгалтер, економіст, юрисконсульт; Архівіст, археограф, палеограф, методист, редактор I категорії, II категорії; Інженер, бухгалтер, економіст, юрисконсульт I категорії, II категорії; Архівіст, археограф, палеограф; Провідний: бібліотекар, бібліограф; Бібліотекар, бібліограф: I категорії, II категорії; Бібліотекар, бібліограф.

Проте після аналізу законодавчої бази вирішено назвати групу «Професіонали» та включити до неї нові посади: Провідний реставратор архівних та бібліотечних матеріалів, Провідний реставратор фільмокопій. Натомість у цій професійній групі було удосконалено характеристику посади (професії) «науковий співробітник»: до неї додали посади провідного наукового співробітника, старшого наукового співробітника як такі, що подібні за професійними ознаками та не є первинними і кардинально відрізняються лише у розділі «Кваліфікаційні вимоги».

Наступний розділ ДКХП планувалося назвати «Посади (професії) керівників інших структурних підрозділів і технічних службовців архівних установ» та включити сюди посади реставратора фільмокопій, завідувача фільмотеки, фонотеки. Проте він отримав назву «Технічні службовці», а також було вирішено включити до цього розділу посаду оператора копіювальних і розмножувальних машин. Посаду введено відповідно до діючої схеми тарифних розрядів працівників архівів (Про умови оплати, 2011) та діючого Національного класифікатора професій.

Останній розділ спочатку називався «Посади (професії) робітників, зайнятих обслуговуванням архівних установ», проте у процесі дослідження назву було скорочено до «Робітники». З цього розділу було видалено такі посади: готувач початкового матеріалу, копіювальник фільмових матеріалів 3, 4, 5, 6 розрядів, проявлювач кіноплівки 2, 3, 4, 5, 6 розрядів, реставратор фільмових матеріалів 2, 3, 4, 5 розрядів, установник кольору та світла 3, 4, 5, 6 розрядів. Ці посади застарілі, відсутні у штатних розписах та структурі архівних установ. Разом з тим, до нової редакції ДКХП було включено кваліфікаційну характеристику посади палітурник документів.

Кожна професійно-кваліфікаційна характеристика складається з таких розділів: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати», «Кваліфікаційні вимоги».

У розділі «Завдання та обов'язки» наведено типові професійні завдання та обов'язки для певної посади, містять перелік основних робіт, які найчастіше трапляються, виходячи з розподілу і кооперації праці, що склалися у галузі.

Конкретний перелік посадових обов'язків працівників визначається посадовими інструкціями, які розробляють і затверджують в архівах у встановленому порядку. Під час розроблення посадових інструкцій ураховуються конкретні завдання та обов'язки працівника, допускається уточнення переліку робіт, властивих відповідній посаді у конкретних організаційно-технічних умовах.

У розділі «Повинен знати» наводяться основні вимоги до спеціальних знань, необхідних працівникам архівних установ для виконання відповідних завдань та обов'язків, а також знання законодавчих актів, положень, інструкцій та інших нормативних документів, методів і засобів, які працівник повинен уміти застосовувати під час виконання посадових обов'язків.

У розділі «Кваліфікаційні вимоги» для кожної посади визначено вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня працівника архівів, необхідні для виконання покладених на нього завдань та обов'язків, мінімальні вимоги до стажу роботи та кваліфікації.

Для професійної групи «Керівники» типові професійні завдання, повноваження, вимоги до спеціальних знань визначено залежно від рівня та функцій управління і керівництва, які відрізняються за своєю складністю та відповідальністю. Поряд з роботами, що внесені до складу відповідного розділу кваліфікаційних характеристик посад, керівники повинні:

- володіти знаннями з права, економіки, адміністрування, фінансів, кадрових питань;
- аналізувати й узагальнювати інформацію, висловлювати нові ідеї, рішення, технології;
- розробляти планові матеріали, створювати можливості для майбутнього розвитку;
- забезпечувати умови для вдосконалення організації розподілу праці, виконання робіт та управління підрозділами;
- забезпечувати додержання вимог посадових інструкцій;
- удосконалювати форми мотивації праці працівників відповідно до їх професійних та ділових якостей, складності й умов праці, результатів діяльності організації;

– застосовувати та впроваджувати новітні вітчизняні та зарубіжні досягнення у практику організації робіт.

Щодо кваліфікаційних вимог, то до професійної групи «Керівники» (керівник підрозділу, відділу) визначено вимогу повної вищої освіти відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст) і стаж роботи за фахом – не менше 2 років. Для керівників (начальників, директорів) організацій - повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Післядипломна освіта в галузі управління. Стаж роботи за професіями керівників нижчого рівня - не менше 5 років.

Для професійної групи «Професіонали» ключовими є вимоги повної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем – магістр, спеціаліст та чотирирівневе кваліфікаційне категоріювання. Поряд з роботами, що внесені до складу відповідного розділу кваліфікаційних характеристик посад, професіонали різних категорій повинні:

- вміти реалізовувати плани в межах своєї діяльності;
- систематизувати, аналізувати й обробляти інформацію;
- вживати заходів щодо усунення виявлених недоліків;
- знати основи використання комп'ютерної техніки;
- знати чинне законодавство в галузі архівної справи та діловодства.

Відповідно, кваліфікаційні вимоги, що використовуються для цієї професійної групи, розподіляються за категоріями (для прикладу візьмемо посаду «2.8 Палеограф (провідний палеограф, палеограф I категорії, палеограф II категорії, палеограф)»):

Провідний палеограф: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за професією палеографа I категорії не менше 3 років. За наявності наукового ступеня доктора філософії з відповідної галузі знань – без вимог до стажу роботи.

Палеограф I категорії: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за фахом палеографа II категорії не менше 2 років.

Палеограф II категорії: вища освіта першого рівня за ступенем бакалавра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за професією палеографа не менше 2 років.

Палеограф: вища освіта першого рівня за ступенем бакалавра відповідного напрямку підготовки. Без вимог до стажу роботи.

Для професійної групи «Технічні службовці» визначено вимоги професійно-технічної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві, у сфері послуг. Крім того, представники цієї професійної групи повинні:

- знати основи роботи з комп'ютерною технікою;
- основи роботи на комп'ютері;
- правила та норми охорони праці;
- правила внутрішнього трудового розпорядку.

Для професій групи «Робітники», що виконують роботи високої та середньої складності, визначено кваліфікаційні вимоги повної чи базової загальної середньої освіти та професійно-технічної освіти або повної чи базової загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві. Для професій робітників, що виконують найпростіші роботи, визначено вимоги базової загальної середньої освіти або початкової загальної освіти та професійне навчання на виробництві. Поряд з роботами, що внесені до відповідної кваліфікаційної характеристики професії, робітники повинні:

- раціонально та ефективно організовувати працю на робочому місці;
- дотримуватись норм технологічного процесу;
- знати й виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, дотримуватися норм, методів і прийомів безпечного ведення робіт.

Проте, варто зауважити, що у процесі вдосконалення організації праці, впровадження новітніх технологій можливе збільшення кількості обов'язків працівника, порівняно з встановленою кваліфікаційною характеристикою. У цих випадках працівнику може бути доручено виконання обов'язків, передбачених кваліфікаційними характеристиками працівників інших посад (професій), споріднених за складом робіт, рівних за складністю, виконання яких не потребує іншої спеціальної кваліфікації.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження було проаналізовано чинну нормативно-правову базу, яка регламентує організацію праці в архівних установах. На основі цього підготовлені кваліфікаційні характеристики професій працівників, зайнятих в архівній справі, застосування яких є обов'язковим для встановлення кваліфікаційних розрядів (категорій) під час тарифікації робіт в архівних установах усіх галузей економіки. Досліджено особливості організації праці й управління в архівних установах та розглянуто зміст існуючих робіт (професій) працівників архівних установ, у результаті чого вилучено із практичної діяльності застарілі та введено нові види робіт. Здійснено перегляд, удосконалення чинних кваліфікаційних характеристик з урахуванням освоєння новітніх технологій в архівних установах та оновлено завдання і обов'язки працівників архівних установ кожної професійної групи. Зазначені матеріали викладено у новій редакції ДКХП. Випуск 81 «Культура та мистецтво». Розділ «Діяльність архівів».

Отримані результати дослідження можуть бути використані при розробленні посадових інструкцій працівників, що закріплює їхні обов'язки, права та відповідальність; складанні положень про структурні підрозділи, бо це визначає їхню роль та місце в системі управління підприємством (установою, організацією); формуванні та регулюванні ринку праці; при веденні документації про укладення трудового договору (прийняття на роботу), професійному просуванні, переведенні на іншу роботу, відстороненні від роботи, припиненні та розірванні трудового договору; присвоєнні й підвищенні категорій за посадою відповідно до оволодіння особою повним обсягом знань та робіт за результатами кваліфікаційної атестації; організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, які готують працівників за професіями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (access 28.11.2018).

2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (access 28.11.2018).

3. Про оплату праці [Електронний ресурс]: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР (із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (access 03.12.2018).

4. Про охорону праці [Електронний ресурс]: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII (із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (access 22.12.2018).

5. Про Національний архівний фонд та архівні установи [Електронний ресурс]: Закон України від 24.12.1993 № 3814-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (access 05.12.2018).

6. Про освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 05.09. 2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (access 18.12.2018).

7. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (access 03.12.2018).

8. Про професійно-технічну освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 10.02.1998 № 103/98-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (access 18.12.2018).

9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс]: наказ М-ва соц. політики України та М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 16.12.2011 № 547/1438. URL: https://hrliga.com/docs/Nakaz_547-1438.htm (access 03.12.2018).

10. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик: наказ М-ва соц. політики України від 31.05.2017 р. № 918 : зареєстр. в М-ві юстиції України 23 черв. 2017 р. за № 784/30652. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (access 22.12.2018).

11. Класифікатор професій ДК 003:2010: затв. наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (access 28.11.2018).

12. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 81 : «Культура і мистецтво», розділ : «Діяльність архівів» / М-во праці та соц. політики України, Центр продуктивності, Держкомархів України, УНДІАСД ; [розробники: Н. М. Христова, Т. П. Прись]. Київ, 2008. 56 с. URL: <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/dov-kvalifik.pdf> (access 03.12.2018).

13. Про умови оплати праці працівників архівних установ на основі Єдиної тарифної сітки: затв. Наказом Міністерства юстиції України; Схема від 15.11.2011 № 3327/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (access 22.12.2018).

REFERENCES

1. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR (iz zminamy i dopovnenniamy)* [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 № 254к / 96-VR (with changes and additions)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Last accessed: 28.11.2018) [in Ukrainian].

2. *Pro zainiatist naseleennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI (zi zminamy)* [About employment of the population: Law of Ukraine dated 05.07.2012 № 5067-VI (with changes)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 28.11.2018) [in Ukrainian].

3. *Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy vid 24.03.1995 № 108/95-VR (iz zminamy)* [About the payment of labor: Law of Ukraine dated March 24, 1995 № 108/95-VR (with changes)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 03.12.2018) [in Ukrainian].

4. *Pro okhoronu pratsi: Zakon Ukrainy vid 14.10.1992 № 2694-XII (iz zminamy)* [About labor protection: Law of Ukraine dated October 14, 1992, № 2694-XII (with changes)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 22.12.2018) [in Ukrainian].

5. *Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy: Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 № 3814-XII (zi zminamy)* [About the National Archival Fond and archival institutions: Law of Ukraine dated 24.12.1993 № 3814-XII (with changes)]. Retrieved from

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (Last accessed: 05.12.2018) [in Ukrainian].

6. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09. 2017 № 2145-VIII* [About Education: Law of Ukraine dated 05.09. 2017 № 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Last accessed: 18.12.2018) [in Ukrainian].

7. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII (zi zminamy)* [About Higher Education: Law of Ukraine dated 01.07.2014 № 1556-VII (with changes).]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Last accessed: 03.12.2018) [in Ukrainian].

8. *Pro profesiino-tekhnichnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 10.02.1998 № 103/98-VR (zi zminamy)* [About vocational-technical education: Law of Ukraine dated February 10, 1998 № 103/98-VR (with changes)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (Last accessed: 18.12.2018) [in Ukrainian].

9. *Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo formuvannia kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv: nakaz M-va sots. polityky Ukrainy ta M-va osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy vid 16.12.2011 № 547/1438* [About the Approval of Methodical Recommendations for the Formation of Qualification Characteristics of the Employees Occupations: Order of the Ministry of Social Policy and and the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine dated 16.12.2011 № 547/1438]. Retrieved from https://hrliga.com/docs/Nakaz_547-1438.htm (Last accessed: 03.12.2018) [in Ukrainian].

10. *Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta zatverdzhennia kvalifikatsiinykh kharakterystyk: nakaz M-va sots. polityky Ukrainy vid 31.05.2017 r. № 918* [About the Approval of the Procedure for the Development and Approval of Qualification Characteristics: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 31.05.2017 № 918]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 22.12.2018) [in Ukrainian].

11. *Klasyfikator profesii DK 003:2010: zatv. nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 28.07.2010 № 327* [Classifier of professions DK 003: 2010: the Order of Derzhspozhyvstandart of Ukraine dated 07/28/2010 № 327]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 28.11.2018) [in Ukrainian].

12. Dovidnyk *kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv* [Handbook of qualification characteristics of employees professions]. Retrieved from <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/dov-kvalifik.pdf> (Last accessed: 03.12.2018) [in Ukrainian].

13. *Pro umovy oplaty pratsi pratsivnykiv arkhivnykh ustanov na osnovi Yedynoi taryfnoi sitky: zatv. Nakazom Ministerstva yustytysii Ukrainy; Skhema vid 15.11.2011 № 3327/5* [About the conditions of archival institutions workers payment based on Unified tariff: approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine; Scheme from 15.11.2011 № 3327/5]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 22.12.2018) [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано нормативно-правові, науково-методичні та законодавчі документи, положення яких регламентують діяльність архівних установ України. Досліджено особливості організації праці й управління в архівних установах, зміст існуючих професій їхніх працівників. Вивчено сучасні зміни в архівних технологіях, умовах організації праці та вимогах до професійно-кваліфікаційних рівнів працівників. За результатами визначено застарілі види робіт, що не проводяться в архівах (проявлення кіноплівки, встановлення світла та кольору при обробці фільмокопій, підготовка вихідних матеріалів фільмів). Складено перелік нових видів архівної діяльності, продиктованих змінами в підходах до організації роботи та використання робочого часу, продуктивнішої співпраці архівістів та користувачів архівів, ефективного захисту електронних архівних документів (знання основ використання комп'ютерної техніки, однієї чи кількох іноземних мов, володіння знаннями з права, економіки, адміністрування, фінансів, використання новітнього вітчизняного та зарубіжного досвіду). Визначено особливості змісту існуючих та нових видів робіт (професій) працівників архівної сфери. Сформовано перелік основних кваліфікаційних характеристик професій працівників, зайнятих в архівній справі та встановлено, що їхнє застосування є обов'язковим

для присвоєння кваліфікаційних розрядів (категорій), визначає основні роботи, властиві тій або іншій посаді (професії), забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог до певних посад (професій), дає змогу оцінити повноту відповідності змісту та якості виконання робіт працівником на певній посаді (певної професії) відповідної категорії під час кваліфікаційних випробувань. Запропоновано власне бачення завдань і обов'язків, кваліфікаційних вимог та вимог до рівня знань для посад (професій) працівників архівних установ. На основі цього розроблено нову редакцію нормативного документа, що є обов'язковим для використання в архівних установах – Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 81 «Культура та мистецтво». Розділ «Діяльність архівів».

Ключові слова: архівна установа, Довідник, документ, характеристика, вимоги, посада, працівник.

АННОТАЦІЯ

В статье проанализированы нормативно-правовые, научно-методические и законодательные документы, положения которых регламентируют деятельность архивных учреждений Украины. Исследованы особенности организации труда и управления в архивных учреждениях, содержание существующих профессий их работников. Изучены современные изменения в архивных технологиях, условиях организации труда и требованиях к профессионально-квалификационным уровням работников. По результатам определены устаревшие виды работ, которые не проводятся в архивах (проявка киноплёнки, установка света и цвета при обработке фильмокопий, подготовка исходных материалов фильмов). Составлен перечень новых видов архивной деятельности, продиктованных изменениями в подходах к организации работы и использования рабочего времени, более продуктивного сотрудничества архивистов и пользователей архивов, эффективной защиты электронных архивных документов (знание основ использования компьютерной техники, одного или нескольких иностранных языков, владение знаниями по праву, экономике, администрированию, финансах,

использование новейшего отечественного и зарубежного опыта). Определены особенности содержания существующих и новых видов работ (профессий) работников архивной сферы. Сформирован перечень основных квалификационных характеристик профессий работников, занятых в архивном деле. Установлено, что их применение является обязательным для присвоения квалификационных разрядов (категорий), а также определяет основные работы, присущие той или иной должности (профессии), обеспечивает единство в определении квалификационных требований к определенным должностям (профессиям), позволяет оценить полноту соответствия содержания и качества выполнения работ работником определенной должности (определенной профессии), соответствующей категории во время квалификационных испытаний. Предложено собственное видение задач и обязанностей, квалификационных требований и требований к уровню знаний для должностей (профессий) работников архивных учреждений. На основе этого разработана новая редакция нормативного документа, являющегося обязательным для использования в архивных учреждениях – Справочника квалификационных характеристик профессий работников. Выпуск 81 «Культура и искусство». Раздел «Деятельность архивов».

Ключевые слова: архивное учреждение, Справочник, документ, характеристика, требования, должность, работник.

УДК 930.25:004(477)

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-68-81>

**INFORMATIZATION OF ARCHIVAL BUSINESS AND USE
OF INFORMATION RESOURCES OF THE
NAF OF UKRAINE**

**ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
НАФ УКРАЇНИ**

**ИНФОРМАТИЗАЦИЯ АРХИВНОГО ДЕЛА И
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ
НАФ УКРАИНЫ**

Igor Dovzhuk,

доктор історичних наук,
професор кафедри
документознавства
i.v.dovzhuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6941-6336>
ID: 0000-0001-6941-6336
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401

Igor Dovzhuk,

Doctor of Historical Sciences,
Professor of Department of
scientific discipline of
documentation
i.v.dovzhuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6941-6336>
ID: 0000-0001-6941-6336
Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University, 30,
Sukhomlynskoho Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ABSTRACT

The article identifies and substantiates the main periods of informatization of archival institutions of Ukraine; the composition and content of archival information resources of a new type are characterized, their role in the formation of the National Register of electronic information resources and their significance is defined. It was emphasized that in the context of innovative implementations,

all historically documented arrays of archival information are a powerful productive element of social activity, the importance of which is emphasized by the state's strategy of Ukraine's entry into the global information space. Also analyzed the legislation on the studied problem. The main directions of use of information resources of the National Archival Fund of Ukraine are considered. Its forms, and also requirements of users are investigated and classified. It is noted that the organization of the use of archival information is an integration factor in all areas of work of archival institutions; it brings together archives of all types and levels, enhances their role in all spheres of public life.

Keywords: *archival industry, archival institutions, document management, electronic archive, electronic document, innovative technologies, informatization, information resource.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації відбувається обробка значних масивів документної інформації, розміщеної на різних носіях. Її акумулювання в інформаційно-пошукових мережах і подальше використання як інформаційного ресурсу характерно для світової спільноти.

Характерною ознакою глобалізації інформаційних та телекомунікаційних секторів є створення глобальної інформаційної інфраструктури, діяльність якої спрямовується на інтеграцію інформаційного та інтелектуального ресурсу людства, формування світової бази знань і системи відкритого інформаційного обміну між зацікавленими суб'єктами.

Національний архівний фонд України (НАФ України) – це масив архівних документів, що відбивають історію духовного й матеріального життя народу України, мають культурну цінність і є надбанням української нації. Крім того, НАФ – це глобальна складноструктурована інформаційна система, складова світових і вітчизняних інформаційних ресурсів. Тому в наш час питання використання інформаційних ресурсів НАФ України набули надзвичайної актуальності. Необхідність їхнього дослідження зумовлена посиленням значення інформації (у тому числі архівної) в інформаційному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. Розглядувану проблему так чи інакше зачіпали у своїх працях Я. С. Калакура (Калакура, 1996, 2002), І. Б. Матяш (Матяш, 2002), Л. А. Дубровіна (Дубровіна, 1998), Л. П. Афанасьєва (Афанасьєва, 2006), Г. В. Боряк (Боряк, 1995, 2002, 2003) та інші науковці.

Основу джерельної бази проблеми становлять Закон України «Про інформацію» (Закон, 1992) та Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (Закон, 1993), що регламентують функціонування архівів та інших державних установ з використання інформаційних ресурсів НАФ України, а також визначають права й обов'язки тих, хто отримує інформацію.

Мета цієї розвідки – розглянути основні аспекти інформаційних ресурсів НАФ, визначити головні напрями та форми використання архівної інформації в державних архівах України.

Виклад основного матеріалу. Пріоритети України в умовах інформатизації суспільства чітко визначені в Законах України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації» (Закон, 1998), «Про Національний архівний фонд і архівні установи», «Про електронні документи та електронний документообіг» (Закон, 2003) та ін.

Інформаційний потенціал архівної галузі станом на 1 січня 2010 р. складає понад 110 млн одиниць зберігання (Піріг, 2010: 311). Рационалізація використання цих величезних масивів інформації вимагає інтенсифікації їхнього аналітичного опрацювання та формування інтелектуальних продуктів із залученням комп'ютерних технологій. Під впливом цих процесів відбувається трансформація архівних установ як соціальних інституцій, які з пасивних зберігачів документальних масивів перетворюються в установи, що спрямовують свою діяльність на активізацію доступу до інформаційних ресурсів історико-культурної спадщини. В умовах стратегії країни на деідеологізацію та прозорість у розкритті історичного минулого держави, мінімізація розриву між збільшенням масивів архівної інформації та можливостями їхнього оперативного використання вимагає від установ галузі впровадження телекомунікаційних технологій з метою

репрезентації документних ресурсів у загальнодержавній та глобальній інформаційній мережі (Боряк&Папакін, 2003).

Удосконалення системи документаційних комунікацій потребувало вирішення комплексу наукомістких завдань щодо інформатизації різних технологічних процесів, у т. ч. і вдосконалення довідкового апарату (ДА) шляхом створення нових типів документів у вигляді баз та банків даних, Web-порталів тощо. Це сприяло подальшій інтеграції архівознавства як наукової дисципліни з іншими документно-інформаційними та інформаційно-комунікаційними дисциплінами, такими як археографія, документознавство, кодикологія та інформатика. А це, у свою чергу, передбачало кооперацію таких споріднених установ, як Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського тощо.

Результатом їхньої науково-методичної та науково-практичної взаємодії стала розробка та реалізація спільних програм, участь у міжнародних проектах, спрямованих на формування інтелектуальних продуктів, які збільшують можливості репрезентації архівних фондів та закладають основу для створення галузевого ринку інформаційних продуктів та послуг. Технологічні можливості комп'ютерної техніки, у свою чергу, визначили нагальну потребу в науковому обґрунтуванні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням організаційно-функціональних процесів у галузі та формуванням електронного ДА.

Зазначимо, що Г. В. Боряк уперше запропонував періодизацію процесу інноваційних запроваджень в архівну справу (Боряк, 2002). Він виокремив такі періоди:

– Перший (1989-1996 рр.) починається з рішення колегії Головархіву України щодо створення на базі ЦФК інформаційної системи. Характерним для цього періоду є розробка першої державної програми «НАІС. Архівна та рукописна Україніка» (1991-1996 рр.). Уперше узагальнено світовий та вітчизняний досвід щодо моделі опису архівних та рукописних матеріалів для інформаційних систем. Була підтверджена необхідність наукового обґрунтування процесів

інформатизації, їхньої уніфікації та стандартизації. Цей етап закінчився після розробки та оприлюднення концептуальних засад Археографічного реєстру національної архівної спадщини України (АРУ) (1996 р.) (Боряк, 1995; Боряк, 2002: 12);

– Другий етап (1996-1998 рр.) характеризується початком науково-методичного обґрунтування багатьох складових, пов'язаних з інформатизацією галузі у новоствореному галузевому Інституті. Це, передусім, основи впровадження інноваційних технологій; наукове опрацювання міжнародного стандарту описування, розробка «Пропозицій з автоматизації архівної справи» та видання методично-інструктивних матеріалів з електронного діловодства. Другий етап, на думку Г. В. Боряка, закінчився оприлюдненням «Основних положень концепції комп'ютеризації архівної справи» (Дубровіна, 1998).

– Третій етап розпочався з кінця 90-х років. За висновком Г. В. Боряка, він характеризується «стихийним» процесом автоматизації, що було пов'язано, перш за все, з відсутністю програми інформатизації галузі.

– Четвертий етап розпочався зі створення Центру інформаційних технологій Державного комітету архівів України та репрезентації 24 грудня 2000 р. офіційного сайту галузі. Він пов'язаний з публікацією указів та розпоряджень Президента України, спрямованих на подальший розвиток архівної справи, покращення системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, розвитку національної інформаційної мережі Інтернет (Указ Президента України, 2000; Розпорядження Президента України, 2000).

Інформатизація архівних установ ще раз підтвердила необхідність міждисциплінарної інтеграції архівознавства з іншими галузями історичної науки, які складаються з комплексу взаємопов'язаних знань та сприяють розробці науково-методичного підґрунтя інноваційної діяльності архівів. Зміни технологічних пріоритетів поглибили наукові зв'язки архівознавства з документознавством, археографією, джерелознавством тощо. Спорідненість інтересів установ гуманітарного спрямування впливає із самого визначення предмету архівознавства. Я. С. Калакура розглядає його як

систему наукових знань, яка вивчає історію, теорію і практику архівної справи, архівний менеджмент, принципи формування архівного фонду, технології зберігання та реставрації документів тощо (Калакура, 1996).

На сучасному етапі розвитку суспільства організація електронних документних масивів є однією з основних проблем галузі, вирішення якої спирається на активне використання інноваційних технологій на різних рівнях управління. Особливої актуальності набувають наукові розробки, присвячені впровадженню технологій сучасного документообігу, включаючи внутрішньовідомчий облік документів та організацію їхнього збереження з використанням інформаційно-пошукових систем, створення програмних продуктів для його застосування, поетапне впровадження електронного діловодства тощо.

Слід зазначити, що вільний доступ до архівів був і залишається пріоритетним у більшості країн світу. У другій половині 90-х років минулого століття до розгляду проблем, пов'язаних з інформацією звернулася, зокрема, Рада Європи. Комітет у справах культури Ради Європи підготував Рекомендації з питань доступу до інформації, де розглядалися можливості розширення доступу до архівної інформації (Афанасьєва, 2006: 112; Попова, 2007: 93).

Зміни, що відбулися в Україні після 1991 р. в організації архівної справи зумовили необхідність наукового осмислення, створення та впровадження науково-методичних розробок, які давали б відповіді на питання як з боку архівістів, так і користувачів інформаційними ресурсами НАФ.

Поняття «користування документами архіву» та «використання архівної інформації» вноrmували «Основні правила роботи державних архівів України» (2004 р.), в яких визначено порядок доступу до різних категорій документів НАФ, порядок отримання відповідей на запити соціально-правового характеру громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, унормовано нові види запитів: тематичний і персональний (біографічний та генеалогічний) (Хрестоматія з архівознавства, 2003: 234-255).

У 2013 р. Мін'юстом України затверджено «Правила роботи архівних установ України», що встановлюють вимоги щодо забезпечення формування, обліку, зберігання та використання НАФ України, документи якого є власністю держави та власністю територіальних громад. Так, у ст. 4.1 викладено, що основними формами використання відомостей, що містяться в архівних документах, є: інформаційне забезпечення користувачів за їх запитам та в порядку ініціативного інформування; надання документів (або їх копій) для користування в читальному залі архіву; експонування документів (або їх копій) на виставках; видавання документів у тимчасове користування за межами архіву; публікація архівних документів та оприлюднення відомостей, що в них містяться, у засобах масової інформації, у тому числі електронних; проведення інформаційних заходів (демонстрація документів і/або оприлюднення відомостей, що в них містяться, під час зустрічей з громадськістю, екскурсій в архіви, презентацій, днів відкритих дверей, лекцій, доповідей, конференцій тощо) (наказ Міністерства юстиції України, 2013).

Підкреслимо, що найбільша активність довідкової роботи припадає на початок 1990-х рр., коли прийнято законодавчі акти про реабілітацію жертв політичних репресій, про визначення громадян, які постраждали від нацистських переслідувань, про виплату матеріальних компенсацій цим категоріям населення, про надання пільг громадянам, які мають урядові та галузеві нагороди та ін. На початку 2000-х рр. тематика запитів соціально-правового характеру дещо змінилась. З прийняттям Закону України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» (Закон України, 2000) збільшилась кількість звернень громадян щодо документальних підтверджень отримання державних нагород, підтвердження стажу депутатської роботи та ін.

Неабияке значення для репрезентації інформаційних ресурсів НАФ має експозиційна робота. Так, архівні установи України починають використовувати власні веб-сторінки для організації експозиційної діяльності. З'являється така форма використання архівної інформації як оприлюднення архівних документів через пресу, радіо, телебачення. Архіви

організуюють також використання документної інформації засобами радіо і телебачення у вигляді тематичних бесід-інтерв'ю, репортажів, прес-конференцій. Щодо публікацій, то можна виокремити такі форми: а) статті, в яких уміщені архівна інформація, документи тощо; б) наукові та науково-популярні статті; в) рекламно-інформаційні повідомлення; г) консультації. (Архівознавство, 2002: 286-288).

До основних напрямів використання інформаційних ресурсів НАФ можна віднести такі: 1) у сфері державної політики та управління; 2) у сфері юриспруденції та соціального захисту населення; 3) у сфері економіки; 4) у сфері науки і техніки; 5) у сфері культури; 6) у сфері педагогіки та краєзнавства. Головним завданням архівів слід вважати активізацію зусиль з популяризації архівної інформації, піднесення їхнього іміджу як установ наукового характеру (Архівознавство, 2002: 281).

Правовий доступ до інформаційних ресурсів НАФ України реалізується в нормативно-правових актах. Вітчизняне архівне законодавство спрямоване на дотримання демократичного принципу публічності архівів і на задоволення інформаційних потреб держави, суспільства та окремого громадянина й відповідає світовим тенденціям розширення доступу до архівної інформації.

Висновки. Таким чином, дослідження розвитку інформатизації архівної галузі, еволюції опису архівних ресурсів, становлення інформаційної мережі галузі, входження до глобального інформаційного простору є актуальною проблемою. Важливим стає аналіз закономірностей залучення інноваційних технологій у сферу формування архівного інформаційного ресурсу як сегменту загальнодержавного банку даних та включення його до Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів.

Організація використання архівної інформації є інтеграційним фактором усіх інших напрямів роботи архівів, вона зближує будь-які архівні установи, підносить їхню роль в усіх сферах суспільного життя. У сучасних умовах постійно зростає суспільна потреба в документній інформації, збільшується кількість її споживачів, урізноманітнюються

форми й засоби поширення архівної інформації, удосконалюються її технічні можливості, що відповідають міжнародному принципу: «відкритому суспільству – відкриті архіви».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 08.05.2019).

2. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98> (дата звернення: 08.05.2019).

3. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення: 08.05.2019).

4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 09.05.2019).

5. Боряк Г. В., Папакін Г. В. Архіви України і виклики сучасного суспільства: штрихи до колективного портрету користувача архівної інформації. *Архіви України*. 2003. № 1-3. С. 48-52.

6. Боряк Г. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи. *Архівознавство, Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збір. наук. праць. Вип. 5. Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства*. 2002. С. 9-18.

7. Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / відп. ред. Л. Дубровіна. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського;

Інститут рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського; Головне архівне управління при Кабінеті міністрів України. К., 1995. 348 с.

8. Дубровіна Л. А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи. *Студії з арх. справи та документознавства*. К., 1998. Т. 3. С. 6-17.

9. Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади і Президента: Указ Президента України від 14.04.2000 р. № 887/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 29. Ст. 1201.

10. Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи: Розпорядження Президента України від 2.09.2000 р. № 273/2000-рп. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 161.

11. Калакура Я. С. Архівознавство: наука чи система наукових знань? *Студії з арх. справи та документознавства*. К., 1996. Т. 1. С. 43-49.

12. Афанасьєва Л. П. Проблема доступа к архивным документам, содержащим персональные данные. *Делопроизводство*. 2006. № 4. С. 106-115.

13. Попова, Е. Н. О некоторых проблемах доступа к информации. *Делопроизводство*. 2007. № 1. С. 90-96.

14. Хрестоматія з архівознавства: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / упоряд.: Г. В. Боряк та ін. К.: Академія, 2003. 408 с.

15. Про затвердження Правил роботи архівних установ України: наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 р. № 656/5 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13> (дата звернення: 09.05.2019).

16. Архівознавство: підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. К.: Академія, 2002. 356 с.

17. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України від 01.06.2000 р. № 1767-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1767-14> (дата звернення: 09.05.2019).

18. Пиріг Р. Я. Національний архівний фонд України. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2010. Т. 7: Мл-О. 2010. 728 с.*

REFERENCES

1. *Pro informatsiiu* [About the information]: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2657-KhII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (data zvernennia: 08.05.2019) [in Ukrainian].
2. *Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii* [About the National Program of Informatization]: Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 r. № 74/98-VR // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98> (data zvernennia: 08.05.2019) [in Ukrainian].
3. *Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy* [About the National Archival Fond and archival institutions]: Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 r. № 3814-KhII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (data zvernennia: 08.05.2019) [in Ukrainian].
4. *Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih* [About electronic documents and electronic document circulation]: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 r. № 851-IV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (data zvernennia: 09.05.2019) [in Ukrainian].
5. Boriak, H. V., Papakin, H. V. (2003). *Arkhivy Ukrainy i vyklyky suchasnoho suspilstva: shtrykhy do kolektyvnoho portretu korystuvacha arkhivnoi informatsii* [Archives of Ukraine and Challenges of Modern Society: Strokes to the collective portrait of the user of archival information]. *Arkhivy Ukrainy*, 1-3, 48-52 [in Ukrainian].
6. Boriak, H. (2001). *Desiat rokiv informatyzatsii arkhivnoi spravy v Ukraini: problemy, zdobutky, perspektyvy* [Ten years of informatization of the archives in Ukraine: problems, achievements, perspectives]. *Arkhivoznavstvo, Arkheohrafiia. Dzhereloznavstvo. Mizhvidomchyi zbir. nauk. prats. Vyp. 5. Arkhivy – skladova informatsiinykh resursiv suspilstva*, 9-18 [in Ukrainian].
7. Boriak, H. V. (1995). *Natsionalna arkhivna spadshchyna Ukrainy ta derzhavnyi reiestr «Arkheohrafichna Ukrainika»: Arkhivni dokumentalni resursy ta nauково-informatsiini systemy* [National archival heritage of Ukraine and the state register

«Archeographical Ukraine»: Archival documentary resources and scientific information systems] / vidp. red. L. Dubrovina. NAN Ukrainy. Instytut ukrainskoi arkhеоhrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho; Instytut rukopysiv TsNB im. V. I. Vernadskoho; Holovne arkhivne upravlinnia pry Kabineti ministriv Ukrainy. Kiev, 348 [in Ukrainian].

8. Dubrovina, L. A. (1998). *Osnovni polozhennia kontseptsii komp'iuteryzatsii arkhivnoi spravy* [Basic provisions of the concept of computerization of archival affairs]. *Studii z arkh. spravy ta dokumentoznavstva*. Kiev, T. 3, 6-17 [in Ukrainian].

9. *Pro vdoskonalennia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady i Prezydenta* [On improvement of informational and analytical support of state authorities and the President] (2000): Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.04.2000 r. № 887/2000. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 29, 1201 [in Ukrainian].

10. *Pro nevidkladni zakhody shchodo rozvytku arkhivnoi spravy* [On urgent measures for the development of archival affairs] (2000): Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy vid 2.09.2000 r. № 273/2000-rp. Uriadovi kur'ier, 161 [in Ukrainian].

11. Kalakura, Ya. S. (1996). *Arkhivoznavstvo: nauka chy systema naukovykh znan?* [Archival science: science or system of scientific knowledge?]. *Studii z arkh. spravy ta dokumentoznavstva*. Kiev, 1, 43-49 [in Ukrainian].

12. Afanas'eva, L. P. (2006). *Problema dostupa k arhivnym dokumentam, soderzhashhim personal'ne dannye* [The problem of access to archival documents containing personal data]. *Deloproizvodstvo*, 4, 106-115 [in Russian].

13. Popova, E. N. (2007). *O nekotorykh problemakh dostupa k informacii* [About some problems of access to information]. *Deloproizvodstvo*, 1, 90-96 [in Russian].

14. *Khrestomatiia z arkhivoznavstva* [Book on archival studies] (2003): navch. posib. dlia stud. ist. spets. vyshch. navch. zakl. / uporiad.: H. V. Boriak ta in. Kiev: Akademiia, 408 [in Ukrainian].

15. *Pro zatverdzhennia Pravyl roboty arkhivnykh ustanov Ukrainy* [On approval of the Rules of work of archival institutions of Ukraine]: nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 08.04.2013 r. № 656/5 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy.

URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ z0584-13](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13) (data zvernennia: 09.05.2019) [in Ukrainian].

16. *Arkhivoznavstvo* [Archival studies] (2002): pidruchnyk dlia studentiv ist. f-tiv vyshch. navch. zakladiv Ukrainy / za zah. red. Ya. S. Kalakury ta I. B. Matiash. Kiev: Akademiia, 356 [in Ukrainian].

17. *Pro pensii za osoblyvi zasluhy pered Ukrainoiu* [About pensions for special merits to Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 01.06.2000 r. № 1767-III // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1767-14> (data zvernennia: 09.05.2019) [in Ukrainian].

18. Pyrih, R. Ya. (2010). *Natsionalnyi arkhivnyi fond Ukrainy* [National Archival Fond of Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. Kiev: Nauk. dumka, 7: MI-O. 2010, 728 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті визначено та обґрунтовано основні періоди інформатизації архівних установ України; охарактеризовано склад та зміст архівних інформаційних ресурсів нового типу, визначена їхня роль у формуванні Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів та їхнє значення. Підкреслено, що в умовах інноваційних запроваджень усі історично задокументовані масиви архівної інформації є потужною продуктивною ланкою суспільної діяльності, важливість якої підкреслюється стратегією держави щодо входження України до глобального інформаційного простору. Також проаналізовано законодавчі акти з досліджуваної проблеми. Розглянуті основні напрями використання інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України. Досліджені та класифіковані його форми, а також потреби користувачів. Зазначено, що організація використання архівної інформації є інтеграційним фактором усіх інших напрямів роботи архівних установ, вона зближує архіви всіх типів і рівнів, підносить їхню роль в усіх сферах суспільного життя

Ключові слова: архівна галузь, архівні установи, документообіг, електронний архів, електронний документ, інноваційні технології, інформатизація, інформаційний ресурс.

АННОТАЦИЯ

В статье определены и обоснованы основные периоды информатизации архивных учреждений Украины; охарактеризованы состав и содержание архивных информационных ресурсов нового типа, определена их роль в формировании Национального реестра электронных информационных ресурсов и их значение. Подчеркнуто, что в условиях инновационных внедрений все исторически задокументированные массивы архивной информации являются мощным производительным звеном общественной деятельности, важность которой подчеркивается стратегией государства по вхождению Украины в глобальное информационное пространство. Также проанализированы законодательные акты по исследуемой проблеме. Рассмотрены основные направления использования информационных ресурсов Национального архивного фонда Украины. Исследованы и классифицированы его формы, а также потребности пользователей. Отмечено, что организация использования архивной информации является интеграционным фактором всех направлений работы архивных учреждений, она сближает архивы всех типов и уровней, повышает их роль во всех сферах общественной жизни

Ключевые слова: *архивная отрасль, архивные учреждения, документооборот, электронный архив, электронный документ, инновационные технологии, информатизация, информационный ресурс.*

УДК 930.25:021.6](477)

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-82-97>

GENERAL POINTS OF COOPERATION OF ARCHIVES AND LIBRARIES AT THE PRESENT STAGE

СПІЛЬНІ ТОЧКИ СПІВПРАЦІ АРХІВІВ І БІБЛІОТЕК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

ОБЩИЕ ТОЧКИ СОТРУДНИЧЕСТВА АРХИВОВ И БИБЛИОТЕК НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Сергій Зворський,

кандидат історичних наук,
старший науковий
співробітник,
зав. сектору енциклопедичних
досліджень
sergdin7@gmail.com
ORCID 0000-0003-1707-2310
Національна бібліотека
України
імені Ярослава Мудрого
вул. М. Грушевського, 1
м. Київ, Україна 01001

Serhii Zvorskyi,

Ph.D. in Historical Sciences,
senior researcher,
head of sector of Encyclopedic
Studies
sergdin7@gmail.com
ORCID 0000-0003-1707-2310
Yaroslav Mudryi National
Library of Ukraine
M. Grushevskogo Str., 1
Kyiv, Ukraine 01001

ABSTRACT

The article reveals aspects of the real and potential (prospective) interaction of libraries and archives of Ukraine at the present stage of their institutionalization as important components of the document-information sphere of the state. Both historical and modern forms of cooperation between libraries and archives, their features and importance for the improvement of their activities in accordance with the requirements and challenges of modernity are considered. It is proved that at present integrative processes are a global trend in the «library-archive-museum» triad. Examples of effective library and archival cooperation, starting from the 1960s, which, however, had no systemic nature, are given. A brief overview

of the discussion of the tasks of joint activities of libraries and archives from the standpoint of librarians and archivists is made. There are problems in the training of personnel in the framework of the new complex specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs», in determining the necessary amount of basic knowledge of future specialists. The need for an integrated approach to library and archival interaction is noted, which should take into account the common interests of these institutions: training qualified personnel, mutual use of sectoral periodicals and continuing publications, holding joint conferences, seminars, workshops, improving the regulatory and terminological framework, etc. In particular, large libraries of Ukraine have their own archives and need practical assistance from archivists to streamline them in accordance modern requirements to the organization and use of archival documents. It is advisable to conduct an exchange of practical developments of joint interest, more actively use the professional press and collections of scientific papers. The legal registration of cooperation in the form of relevant agreements (contracts) between the library and archival institutions seems important. It is necessary to expand the scope of international cooperation of Ukrainian librarians and archivists on the platform of the unity of their functions in preserving the human document memory.

Keywords: *libraries, archives, joint activities, forms of cooperation, integration.*

Постановка проблеми. В останні роки дедалі нагальнішою постає проблема активізації взаємодії між бібліотечними і архівними установами як документно-інформаційних інституцій у контексті інтеграції України у світовий інформаційний простір, ефективного використання сучасних інформаційних технологій, уніфікації законодавчих, методологічних, технологічних та інших підходів. Важливе значення має пошук спільних інтересів і проблем бібліотек і архівів, які варто розглядати і вирішувати зкоординованими зусиллями.

Аналіз досліджень і публікацій. Підходи до практичної співпраці бібліотек і архівів в Україні предметно почали

розроблялись у 1920-х рр., коли перші елементи їх спільної діяльності здебільшого вибудовувались емпіричним шляхом, у процесі пошуку цими установами своїх позицій у новому суспільстві і за нових соціально-економічних і політичних умов, їх переходу від пасивних зберігачів документної інформації до активних співучасників і творців суспільного буття. Прикладом може слугувати стаття історика і бібліографа М. Ясинського (Ясинський, 1925), в якій окреслено перші реальні абриса взаємодії бібліотек та архівів України – спільна красназнавча робота і збиранні друків, що залишилися безгосподарними після революційних подій і здатних стати підмурком для розгортання регіональних історико-краєзнавчих студій. Проте, надалі, на тлі відомчого розмежування управлінських процесів і наукових досліджень у сфері накопичення, зберігання і використання інформаційних ресурсів, упродовж кількох десятиліть тема «взаємодія бібліотек і архівів як соціальних інститутів» перебувала на маргінесі суспільної практики. Чи не єдиний виняток становить плідна співпраця бібліотек і архівів (разом з науковцями, краєзнавцями, вчителями) у створенні унікального видавничого проекту – 26-томного енциклопедичного зводу «Історія міст і сіл Української РСР» у 1967-1974 роках. Лише з проголошенням незалежності України, посиленням інтеграційних процесів між різними соціальними інститутами відродився інтерес до тіснішої співпраці двох потужних гілок зберігачів документальної історичної пам'яті українського народу та культурного надбання людства, що знайшло вияв у публікаціях (Артамонова & Романовський, 2011; Воскобойнікова-Гузєва, 2006; Дубровіна, Киридон & Матяш, 2017; Дубровіна, 2006; Збанацька, 2018; Зворський, 2018; Ковальчук, 2007; Слободяник, 2005; Христова, 1999; Шемаєв, 2012), в яких робляться спроби обґрунтування необхідності спільних дій задля розв'язання викликів, що стоять перед сучасним українським суспільством.

Тенденція до посилення інтеграційної взаємодії нині є загальносвітовим трендом. Так, на 10-й міжнародній конференції архівістів країн Центральної та Східної Європи, що відбулась у травні 2004 р. у Варшаві у рамках

Сковронківських читань, її учасники прийшли до висновку, що давно назріла потреба звернути увагу на співпрацю архівів, бібліотек, а також музеїв, які теж є важливою складовою в єдиній системі накопичення, зберігання та використання історичної пам'яті людства.

Мета статті – привернути увагу фахівців у сфері бібліотечної і архівної справи – управлінців, науковців і практиків до потреби окреслення комплексу актуальних проблем, що постають нині перед бібліотечними і архівними інституціями України і можливих шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маємо насамперед виходити з того, що ключовим моментом у реалізації завдань, що стоять перед бібліотеками і архівами, навіть за умови їх достатнього фінансування, належної матеріально-технічної бази, продуманих державних програм, вичерпного нормативно-правового забезпечення та інших суттєвих чинників (що, зрозуміло, наразі не є реалістичним навіть у високорозвинених країнах світу) є забезпеченість кваліфікованими кадрами. Ситуація нині складається таким чином, що якщо підготовка архівістів і документознавців здійснюється у багатьох закладах вищої освіти і дефіциту кадрів не спостерігається, то у бібліотечній сфері ситуація є гіршою, престиж бібліотечної професії, і раніше не досить високий, нині істотно підупав. Молодь з-за низьких зарплат, навіть отримавши дипломи фахівців, віддає перевагу працевлаштуванню у комерційних структурах. Серед нечисленних ЗВО, які готують кадри для бібліотек, нових за останні 30 років не додалось. Профільні ЗВО подекуди навіть стикаються з проблемою недобору бажаючих здобути фах бібліотекаря, тому спеціалістів випускається катастрофічно мало. Утім, з введенням нової комплексної спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» все ж немає упевненості, що ситуація зміниться на краще. Адже залишаються побоювання «розмитості» у набутті суто бібліотечних знань з-за загрози домінування інформаційної, документознавчої складової в навчальних дисциплінах, і, як наслідок, «втрати професійної ідентичності майбутніми бібліотечними фахівцями ще під час навчання», на що

звертають увагу викладачі ЗВО (Матвієнко&Цивін, 2017). Така ж «розмитість» в рамках спеціальності 029 може загрожувати і майбутнім архівістам. Тому необхідне активне включення компетентних спеціалістів – педагогів, роботодавців (керівників бібліотек і архівів) у визначення необхідного обсягу базових знань майбутніх молодих кадрів, кваліфікаційних вимог до них, з тим, щоб унеможливити ситуацію, коли вчорашні студенти не вповні володіють знаннями, перебувають у стані «напівархівіста» і «напівбібліотекаря» і тому потребують доучування вже безпосередньо на робочому місці.

Значною проблемою вбачається і те, що, попри спільність виконуваних завдань, пов'язаних із збиранням, зберіганням і використанням документних ресурсів, між бібліотекарями і архівістами бракує взаємної професійної комунікації, яка завжди дає обопільний ефект. Тому для обміну думками, дискусій, обговорення спільних проблем важливим є проведення об'єднаних заходів – *конференцій, семінарів, «круглих столів», документально-книжкових виставок, прес-конференцій* тощо. Такі спільні заходи, звісно, час від часу проводяться, як наприклад, наукові конференції «Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)» у Києві (1998) (Архівна та бібліотечна справа, 1998; Марченко & Загорецька, 1998), у рамках Короленківських читань, які щороку проводяться у Харкові, починаючи з 2013 р, у рамках тріади «бібліотеки–архіви–музеї» розглядалися такі питання: їх місце і роль у медіа-просторі регіону (2013), у формуванні цифрового регіонального простору» (2014), у розробці інноваційних моделей розвитку (2015), в інтеграції до світового наукового та історико-культурного простору (2016), в динамічному розвитку та пошуку нових форматів (2017), як центрів освіти та саморозвитку особистості (2018), семінари з питань збереження рідкісних архівних і бібліотечних документів тощо, але, безперечно, вони мають відбуватись частіше.

Найбільш поширеною формою співпраці архівів і бібліотек традиційно є *організація тематичних виставок* документів на різних матеріальних носіях. Поєднання різних за своєю природою і походженням документів з архівних і

бібліотечних фондів завжди викликає підвищений інтерес з боку громадськості, сприяє популяризації цих установ.

Загалом бібліотеки і архіви в останні два десятиліття суттєво посилили інформаційну складову своєї діяльності. Якщо, наприклад, з повоєнних років до 1991 р. в Україні не було жодного спеціалізованого бібліотечного часопису, то зараз їх налічується близько 10 – «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Бібліосвіт», «Бібліотечний форум України», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Шкільна бібліотека» та інші; у 1964-1980-х роках науковою трибуною для бібліотечних дослідників був лише один науково-методичний збірник, що видавався у Харкові («Бібліотекознавство і бібліографія»), а нині їх навіть важко порахувати. В архівній сфері, крім науково-практичного журналу «Архіви України», що бере відлік з 1947 р., нині також видається значна кількість продовжуваних видань, зокрема бюлетенів. Інколи архівісти друкуються у бібліотечних часописах та наукових збірниках, а бібліотечні працівники – в архівних; спільною ж трибуною для них найчастіше виступає «Вісник Книжкової палати». Задля посилення творчих взаємозв'язків між архівістами і бібліотекарями доцільно вести обмін досвідом і напрацюваннями, які представляють взаємний практичний інтерес. Бажано час від часу віддавати частину шпальт у своїй пресі колегам з інформаційної сфери, видавати тематичні номери журналів і бюлетенів.

Не менш важливим є укладання *угод про співпрацю між провідними архівними і бібліотечними установами*. Тут також є позитивні приклади: 30.01.2019 р. підписано угоду між УНДІАСД та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Предметом угоди є взаємовигідна співпраця з використанням кадрового, інформаційного потенціалу та напрацювань НБУВ та УНДІАСД в інтересах розвитку науки й освіти, з урахуванням досягнень провідних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл. Таке співробітництво сприятиме дослідникам у багатьох сферах – книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, архівної справи тощо. Багаторічні плідні партнерські стосунки пов'язують УНДІАСД також з Національною історичною

бібліотекою України, Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого. Аналогічну співпрацю варто поширити і на інші архівні та бібліотечні установи, зокрема центральні державні архіви України, державні архіви областей, обласні універсальні наукові бібліотеки.

Як архіви, так і бібліотеки мають свої сильні сторони, що формувалися десятиліттями, здобутки, які можуть бути корисними партнерам по співпраці. Наприклад, бібліотеки напрацювали позитивний досвід в організації різноманітної соціокультурної діяльності (інформаційної, виставкової, дозвіллевої, просвітницької, науково-дослідної, представницької, консультаційної тощо), виступають як культурні центри, орієнтовані на індивідуальне обслуговування користувачів, відповідно, їх сайти є більш інформативними і пізнавальними. Архіви теж активізували виставкову діяльність, мають напрацювання, які можуть бути корисними бібліотекам, наприклад, у забезпеченні оптимального температурно-вологісного режиму у сховищах, захисті документів від біопшкоджень, їх консервації і реставрації, у використанні кінофотофонодокументів та ін.

Іншими напрямками взаємодії бібліотек і архівів можуть бути: спільні наукові розвідки із проблем історичної тематики за запитами користувачів; підготовка й участь у громадських заходах; реалізація спільних видавничих проєктів; введення в науковий обіг архівних документів при дослідженні історії тих чи інших бібліотек, бібліотечного і книжкового руху в регіоні, населеному пункті, при підготовці бібліографічних посібників, календарів знаменних і пам'ятних дат, інших публікацій. Національні, обласні бібліотеки України мають власні архіви і зацікавлені в отриманні кваліфікованої допомоги з боку професійних архівістів з питань опрацювання, упорядкування та належного зберігання документів.

У свою чергу, з урахуванням тієї обставини, що бібліотеки, які мають у своєму складі периферійні архівні установи, зазвичай є невеличкими за обсягом фондів і в них переважає довідкова, історична, архівознавча та краєзнавча література, місцеві публічні та наукові бібліотеки можуть пропонувати архівам для використання видання зі своїх

універсальних за змістом фондів, зокрема через системи міжбібліотечного абонементу, диференційованого обслуговування фахівців та ін.

У зв'язку з динамічним розвитком новітньої термінології ще одним аспектом співпраці між архівами і бібліотеками може бути спільна розробка терміносистеми інформаційно-комунікаційної та документної сфери. Величезне поле для співпраці існує в царині оцифровування документів і видань, створення спільних баз даних, електронних бібліотек, запровадження Універсальної десяткової класифікації (УДК), вдосконалення довідково-пошукового апарату тощо. Потрібна лише взаємна зацікавленість у співпраці, попри різну відомчу підпорядкованість бібліотечних і архівних установ.

Українська бібліотечна і архівна сфера мають бути гідно репрезентовані на міжнародному рівні. У цьому контексті заслуговує на увагу діяльність секції генеалогії та місцевої історії Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА). Секція заснована 1999 р. як дискусійна група. Від 2002 р. діє на правах секції у складі Відділу спеціальних бібліотек (Прокопенко, 2009). Основною метою її діяльності є сприяння розвитку міжнародного співробітництва бібліотекарів, архівістів і музейних працівників у сфері генеалогії і місцевої історії з метою забезпечення можливості обміну досвідом і обговорення ідей, розроблення науково-практичних проектів, сприяння розвитку професійної підготовки та розширенню професійних контактів спеціалістів, які працюють у цій сфері (Прокопенко, 2009: 143–144). У секції працюють представники різних країн світу, але Україна в ній допоки що не представлена. Між тим, участь України у роботі цієї секції могла б стати важливим кроком у входженні нашої держави у світовий інформаційний простір, сприяти активізації генеалогічних студій та вивченню місцевої історії в українських архівах і бібліотеках.

Так само існують невикористовувані допоки що резерви у реалізації українськими бібліотекарями і архівістами Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу», як важливого інструменту збереження документної спадщини українського народу (Ковальчук, 2007). Загалом питання співпраці бібліотек

і архівів України з прицілом на вихід на міжнародний рівень потребує окремого розгляду і обговорення на рівні виконавчої влади, відповідних міністерств і відомств.

Висновки.

1. Унаслідок суттєвого розширення соціально-комунікаційних функцій бібліотечних і архівних установ, організаційно-технологічних інновацій, які відбуваються в них у зв'язку з упровадженням новітніх інформаційних технологій у практичну діяльність, поєднаного формування документних та електронних ресурсів, напрацювань в організації доступу до них об'єктивно виникає потреба у посиленні взаємокорисної співпраці між цими соціальними інститутами історичної пам'яті і культури.

2. Співпраця між архівами і бібліотеками має ґрунтуватися на спільності виконання тотожних функцій зберігачів знань, накопичених нацією та людством упродовж багатьох віків. Така співпраця можлива й доцільна у багатьох напрямках, починаючи від проведення спільних виставок, конференцій, семінарів, «круглих столів» і закінчуючи розробкою концепцій і довгострокових державних програм, спрямованих на ефективне використання інформаційного потенціалу бібліотечних і архівних установ.

3. З дедалі наростаючим збільшенням обсягів електронних ресурсів виникають проблеми їх збереження, фінансової, юридичної та політичної відповідальності, додержання норм інтелектуальної власності, які є спільними для бібліотек і архівів, отже повинні вирішуватися на засадах співпраці і врахування їх специфіки як окремих соціальних інститутів.

4. З упровадженням технологій надання мультимедійної інформації поступово відбуватиметься поєднання функцій бібліотек і архівів на якісно новому рівні, як документно-інформаційних інституцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О. К. Проблемні питання розробки Національної програми зберігання бібліотечних і архівних фондів України // *Культура України: стан, проблеми, тенденції розвитку*. К., 1997. С.122-128.

2. Артамонова С. С., Романовський Р. В. Взаємодія архівів, бібліотек, музеїв як основа збереження національної архівної спадщини України // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. К., 2011. С. 11-14.
3. Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) : зб. наук. праць. К., 1998. 275 с.
4. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Бібліотеки, музеї, архіви у формуванні інтелектуального та інформаційного простору // Бібліотечний вісник. 2006. № 5. С. 41-42.
5. Дрьомова Т. М., Згінник О. Г. Бібліотека й архів : шляхи взаємодії // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. істор. б-ки України, 24–25 верес. 2009 р. К. : Арістей, 2009. С.117-120.
6. Дубровіна Л. А., Киридон А. М. Матяш І. Б. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України // Бібліотечний вісник. 2017. № 1. С. 3-10.
7. Дубровіна Л. А. Збереження та використання документів у бібліотеках і архівах: функціональний аспект протиріччя та його наслідки // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2006. № 2. С. 6-14.
8. Збанацька О. М. Бібліотеки, архіви, музеї: деякі аспекти спільності та відмінності // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2018. № 3. С. 68-74.
9. Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих екологічних умовах : інструктивно-метод. рекоменд. / Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. К., 2005. 34 с.
10. Зворський С. Л. Активізація взаємодії архівів і бібліотек – вимога часу // Архіви України. 2018. № 5-6. С. 7-21.
11. Карван С. Л. Бібліотеки та архіви у створенні інформаційного простору. Грані співпраці // Бібліотеки у створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини. Хмельницький, 2004. С. 43-46.
12. Ковальчук Г. І. Програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу» і завдання бібліотек, архівів, музеїв по збереженню документального надбання / Г. І. Ковальчук //

Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21-23 трав. 2007 р. К., 2007. С. 32-36.

13. Марченко Н. П., Загорецька О. М. Наукова конференція «Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)» // Архіви України. 1998. № 1/6. С. 141-145.

14. Матвієнко О., Цивін М. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: чи буде збережена бібліотечна професія? // Вісник Книжк. палати. 2017. № 2. С. 10-12.

15. Прокопенко Л. С. Секція генеалогії та місцевої історії ІФЛА як провідний осередок міжнародного співробітництва бібліотекарів, архівістів і музейних працівників // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. істор. б-ки України, 24-25 верес. 2009 р. К. : Арістей, 2009. С. 143-146.

16. Слободяник М. С. Архіви і бібліотеки в сучасному суспільстві: проблеми збереженості документальної історичної пам'яті / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2005. № 4. С. 4-6.

17. Христова Н. До питання формування системи каталогів у державних архівах та рукописних підрозділах бібліотек України / Христова Н. // Бібліотечний вісник. 1999. № 5. С. 8-13.

18. Шемаєв С. О. Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв у сучасних умовах / С. О. Шемаєв // Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 36. С. 166-174.

19. Ясинський М. Бібліотеки та архіви України в їх краєзнавчій роботі по збиранню друкованих матеріалів / М. Ясинський // Бібліотечний журнал. 1925. № 6/7. С. 18-20.

REFERENCES

1. Aleksandrova, O. (1997). *Problemny pytannya rozrobky Natsionalnoyi prohramy zberihannya bibliotechnykh i arkhivnykh fondiv Ukrayiny* [Problematic issues in the development of the

National Program for the storage of library and archive funds of Ukraine] // *Kultura Ukrayiny: stan, problemy, tendentsiyi rozvytku*. K. 122-128 [in Ukrainian].

2. Artamonova, S. & Romanovskyy, R. (2011). *Vzayemodiya arkhiviv, bibliotek, muzeyiv yak osnovy zberezhennya natsionalnoyi arkhivnoyi spadshchyny Ukrayiny* [[Interaction of archives, libraries, museums as the basis of preservation of the national archival heritage of Ukraine]] // *Bibliotekhe krasnoznavstvo v kulturnomu prostori Ukrayiny: materialy Vseukr. nauk. konf.* K. 11-14 [in Ukrainian].

3. *Arkhivna ta bibliotekna sprava v Ukrayini doby vyzvolnykh zmahan (1917-1921 rr.)* (1998): Zb. nauk. prats. [Interaction of archives, libraries, museums as the basis of preservation of the national archival heritage of Ukraine] K. 275 [in Ukrainian].

4. Voskoboynikova-Huzyeva, O. (2006). *Biblioteky, muzeyi, arkhivy u formuvanni intelektualnoho ta informatsynoho prostoru* [Libraries, museums, archives in the formation of intellectual and informational space] // *Bibliotekhnyy visnyk*. 5. 41-42 [in Ukrainian].

5. Drjomova, T. & Zhinnyk, O. (2009). *Biblioteka y arkhiv: shlyakhy vzayemodiyi* [Library and archive: ways of interaction] // *Derzhavna istorychna biblioteka Ukrayiny: istoriya, suchasnist, maybutnye: Materialy Mizhnar. nauk. konf., pryuroch. do 70-richchya zasnuvannya Derzh. istor. b-ky Ukrayiny*, 24-25 veres. 2009 r. K. 117-120 [in Ukrainian].

6. Dubrovina, L. & Kyrydon, A. & Matyash, I. (2017). *Arkhivy, biblioteky, muzeyi – dzherelo natsionalnoyi pam'yati, kulturnoyi spadshchyny Ukrayiny* [Archives, libraries, museums are the source of national memory, cultural heritage of Ukraine] // *Bibliotekhnyy visnyk*. 1. 3-10 [in Ukrainian].

7. Dubrovina, L. (2006). *Zberezhennya ta vykorystannya dokumentiv u bibliotekakh ta arkhivakh: funktsionalnyy aspekt protyrichchya ta yoho naslidky* [Preservation and use of documents in libraries and archives: the functional aspect of the contradiction and its consequences] // *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*. 2. 6-14 [in Ukrainian].

8. Zbanatska, O. (2018). *Biblioteky, arkhivy, muzeyi: deyaki aspekty spilnosti ta vidminnosti* [Libraries, archives, museums:

some aspects of community and differences] // *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*. 3. 68-74 [in Ukrainian].

9. Zberezhennya bibliotechnykh i arkhivnykh fondiv u nespryiatlyvykh ekolohichnykh sytuatsiyakh. Rekomend (2005). [Preservation of library and archival funds in unfavorable environmental conditions] / Nats. b-ka Ukrayiny im. V. I. Vernadskoho. K. 34 [in Ukrainian].

10. Zvorskyi, S. (2018). *Aktyvizatsiya vzayemodiyi arkhiviv ta bibliotek – vymoha chasu* [The activation of the interaction between archives and libraries is a requirement of time] // *Arkhivy Ukrayiny*. 5-6. 7-21 [in Ukrainian].

11. Karvan, S. (2004). Biblioteky ta arkhivy u stvorenii informatsiynoho prostoru. Hrani spivpratsi [Libraries and archives in the creation of information space. The faces of cooperation] // *Biblioteky u stvorenii yedynoho informatsiynoho prostoru Khmelnychchyny*. Khmelnytskyi. 43-46 [in Ukrainian].

12. Kovalchuk, H. (2007). Prohrama YUNESKO «Pam'yat svitu» i zavdannya bibliotek, arkhiviv, muzeyiv po zberezhennyu dokumentalnoho nadbannya [UNESCO's "Memory of the World" program and the task of libraries, archives, museums to preserve documentary heritage] // *Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiyna diyalnist: problemy nauky, osvity, praktyky: materialy IV Foner. nauk. konf., Kyiv, 21-23 travnya 2007 r.* / Derzh. akademiya kerivnykh kadriv kultury i mystetstva. K. 32-36 [in Ukrainian].

13. Marchenko, N. & Zahoretska, O. (1998). Naukova konferentsiya «Arkhivna ta bibliotechna sprava v Ukrayini doby vyvolnykh zmahan (1917-1921 rr.)» [Scientific conference «Archive and library business in Ukraine during the period of liberation events (1917–1921)»] // *Arkhivy Ukrayiny*. 1/6. 141-145 [in Ukrainian].

14. Matviyenko, O. & Tsyvin, M. (2017). Standart vyshchoyi osvity Ukrayiny za spetsialnistyu 029 «Informatsiyna, bibliotechna ta arkhivna sprava»: chy bude zberezhen bibliotechna profesiya? [The standard of higher education of Ukraine in the specialty 029 «Information, Library and Archives»: will the library profession be preserved?] // *Visnyk Knyzhkovoï palaty*. 2. 10-12 [in Ukrainian].

15. Prokopenko, L. (2009). Sektsiya henealohiyi ta mistsevoyi istoriyi IFLA yak providnyy oseredok mizhnarodnoho spivrobitnytstva bibliotekariv, arkhivistiv i muzeynykh pratsivnykiv [IFLA's Genealogy and Local History Section as a leading venue for international librarians, archivists and museum workers] // *Derzhavna istorychna biblioteka Ukrayiny: istoriya, suchasnist, maybutnye*. K. 143-146 [in Ukrainian].

16. Slobodyanyk, M. (2005). Arkhivy ta biblioteky v suchasnomu suspilstvi: problemy zberezheniya yakosti dokumentalnoyi istorychnoyi pam'yati [Archives and libraries in modern society: problems of preservation of documentary historical memory] // *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*. 4. 4-6 [in Ukrainian].

17. Khrystova, N. (1999). Do formuvannya systemy katalogiv u derzhavnykh arkhivakh i rukopysnykh pidrozdilakh bibliotek Ukrayiny [On the issue of forming a system of catalogs in state archives and manuscript units of libraries of Ukraine] / Khrystova N. // *Bibliotechnyy visnyk*. 5. 8-13 [in Ukrainian].

18. Shemayev, S. (2012). Spivrobitnyky bibliotek, arkhiviv, muzeyiv u suchasnykh umovakh [Cooperation of libraries, archives, museums in modern conditions] / O. Shemayev // *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kultury*. 36. 166-174 [in Ukrainian].

19. Yasynskiy, M. (1925). Biblioteky ta arkhivy Ukrayiny v yikh krayeznavchykh robotakh po zbyrannyu drukovanykh materialiv [Libraries and archives of Ukraine in their local lore work on the collection of printed materials] / M. Yasynskiy // *Bibliotechnyy. zhurnyk*. 6/7. 18-20 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються аспекти реального і потенційного (перспективного) взаємодії бібліотек і архівів України на сучасному етапі їх інституціоналізації як важливих складових елементів документо-інформаційної сфери держави. Розглянуто як історичні, так і сучасні форми співробітництва бібліотек і архівів, їх особливості та значення для вдосконалення їх діяльності відповідно до вимог і викликів сучасності. Доведено, що в даний час інтеграційні

процеси є загальносвітовим трендом в тріаді «бібліотека-архів-музей». Наведені приклади результативної бібліотечно-архівної співпраці, починаючи з 1960-х років, яка, однак, не мала системного характеру. Зроблено короткий огляд обговорення завдань спільної діяльності бібліотек і архівів з позицій бібліотекознавців і архівістів. Існують проблеми в підготовці кадрів в рамках нової комплексної спеціальності 029 «Інформаційні, бібліотечне та архівна справа», у визначенні необхідного обсягу базових знань майбутніх фахівців. Наголошено на необхідності комплексного підходу до бібліотечно-архівної взаємодії, яке має враховувати загальні інтереси цих установ: підготовку кваліфікованих кадрів, взаємовикористання галузевих періодичних видань, проведення спільних конференцій, семінарів, практикумів, вдосконалення нормативно-правової та термінологічної бази та ін. Зокрема, великі бібліотеки України мають власні архіви і потребують практичної допомоги з боку архівістів для їх упорядкування відповідно до сучасних вимогах щодо організації та використання архівних документів. Доцільно вести обмін практичними напрацюваннями, що представляють спільний інтерес, активніше використовувати професійну пресу і збірники наукових праць. Важливим бачиться юридичне оформлення співпраці в формі відповідних угод (договорів) між бібліотечними і архівними установами. Необхідне розширення рамок міжнародного співробітництва українських бібліотекарів і архівістів на платформі єдності виконуваних ними функцій щодо збереження документної пам'яті людства.

Ключові слова: бібліотеки, архіви, спільна діяльність, форми співпраці, інтеграція.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрываются аспекты реального и потенциального (перспективного) взаимодействия библиотек и архивов Украины на современном этапе их институционализации как важных составных элементов документно-информационной сферы государства. Рассмотрены как исторические, так и современные формы сотрудничества библиотек и архивов, их особенности и

значение для совершенствования их деятельности в соответствии с требованиями и вызовами современности. Доказано, что в настоящее время интегративные процессы являются общемировым трендом в триаде «библиотека-архив-музей». Приведены примеры результативного библиотечно-архивного сотрудничества, начиная с 1960-х годов, которое, однако, не имело системного характера. Сделан краткий обзор обсуждения задач совместной деятельности библиотек и архивов с позиций библиотечников и архивистов. Существуют проблемы в подготовке кадров в рамках новой комплексной специальности 029 «Информационное, библиотечное и архивное дело», в определении необходимого объема базовых знаний будущих специалистов. Отмечена необходимость комплексного подхода к библиотечно-архивному взаимодействию, которое должно учитывать общие интересы этих учреждений: подготовку квалифицированных кадров, взаимоиспользование отраслевых периодических и продолжающихся изданий, проведение совместных конференций, семинаров, практикумов, совершенствование нормативно-правовой и терминологической базы и др. В частности, крупные библиотеки Украины имеют собственные архивы и нуждаются в практической помощи со стороны архивистов для их упорядочения в соответствии с современными требованиями к организации и использованию архивных документов. Целесообразно вести обмен практическими наработками, представляющими совместный интерес, активнее использовать профессиональную прессу и сборники научных трудов. Важным видится юридическое оформление сотрудничества в форме соответствующих соглашений (договоров) между библиотечными и архивными учреждениями. Необходимо расширение рамок международного сотрудничества украинских библиотекарей и архивистов на платформе единства выполняемых ими функций по сохранению документной памяти человечества.

Ключевые слова: библиотеки, архивы, совместная деятельность, формы сотрудничества, интеграция.

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-98-122>

**YOUTH ORGANIZATIONS OF THE SOVIET UKRAINE
OF 1920-30'S: THE CONTEMPORARY
HISTORIOGRAPHIC DISCOURSE**

**МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
1920-30-Х РР.: СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ
ДИСКУРС**

**МОЛОДЕЖНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ СОВЕТСКОЙ
УКРАИНЫ 1920-30-Х ГГ.: СОВРЕМЕННЫЙ
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ДИСКУРС**

Алла Зленко,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри
документознавства
zlenko.am@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5586-3984>
ID: 0000-0002-5586-3984
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401

Alla Zlenko,

candidate of historical sciences,
associate professor of scientific
discipline of documentation
zlenko.am@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5586-3984>
ID: 0000-0002-5586-3984
Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University, 30,
Sukhomlynskooho Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ABSTRACT

The article is devoted to the study of contemporary Ukrainian historiography of the activities of public youth organizations in the Ukrainian SSR in the 1920's and 1930's. The analysis of theoretical approaches, research orientation and main tendencies in the historiography of the problem is carried out.

The modern Ukrainian youth movement is becoming more and more active in the algorithm of social life of the country as a participant in the formation and implementation of youth policy. Young people not only represent the largest group of participants in public events, but also try to put forward their progressive views on the further fate of the Ukrainian state and society. In view of this, there is a need to study and rethink the experience and established stereotypes, the dominance of stereotypes, primarily in the Soviet historiography of the research of public youth associations of the USSR of the 20's and 30's of the 20th century.

The purpose of the article is to study the modern historiography of public youth organizations in the 20-30's of the twentieth century. In this regard, it is necessary to solve a number of tasks: to analyze the topics of historiographical works devoted to the history of the public youth movement in the 20-30's of the 20th century; find out the state of development of the topic; to determine the approaches of domestic and foreign authors to study this problem.

During the writing of the article it was clarified that for historical researches of the modern period a radical reappraisal of all available historical sources on problems of youth organizations of Soviet origin (general historiographical, historiographic, historical-party, historical-komsomol, etc.) and foreign Ukrainian is characteristic. In place of the class approach, a civilization came to be discovered in civil society organizations, which considers the youth movement of the 1920's and 1930's in the whole variety of contradictions, interactions and multifactorial development. The main areas of modern research were the pro-government communist movement of youth, as well as non-Bolshevik youth organizations, in particular, national minorities, religious groups, and others like that.

Keywords: *civic organizations, historiography, political system, system of public associations, totalitarianism.*

Постановка проблеми. Молодіжні організації виникають у процесі соціально-економічного та політичного розвитку суспільства, а їхні сутнісні характеристики відображають історичну, соціокультурну та демографічну

специфіку країни. У молодіжних організаціях юнаки і дівчата не лише проходять соціалізацію, здобувають необхідний досвід, розвивають можливості власної ініціативи, але й самореалізуються в соціально-економічних і політичних умовах епохи.

Актуальність вивчення історії молодіжного руху і його організаційних форм у наш час пов'язана з підвищенням політичної активності молодого покоління. В Україні за участю молодії генерації проводяться політичні акції, створюються різноманітні молодіжні об'єднання. У такій ситуації особливої ваги набуває вивчення досвіду молодіжного руху минулих років, особливостей його історичного розвитку як для самостійного усвідомлення свого покликання, так і для формування власного світогляду та життєвої позиції. Лише на цих засадах можна визначити практичні заходи, які б дали змогу не тільки широко залучити молоде покоління до процесів творення сучасної держави, але й виявити ефективні засоби виховання його громадянської і національної самосвідомості. Засвоєння історичного досвіду, героїчних і трагічних сторінок минулого століття допоможе подолати труднощі формування сучасного молодіжного руху, уникнути помилок минулих етапів розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість наукових розвідок, в яких вивчаються громадські об'єднання України в означений період, розглядають переважно 20-і роки ХХ ст., коли відбувався бурхливий процес виникнення і розвитку громадського руху. Зміни, що стались наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років, призвели до його згорання. Саме тому періоду другої половини 1930-х років історики свідомо приділили значно меншу увагу. Документальні джерела з досліджуваної проблематики складаються переважно з архівних матеріалів, збірок документів партійних, урядових установ, звітів самих громадських об'єднань, нормативних актів, статистичних довідників, виданих за роки існування СРСР, періодичних видань доби сталінізму тощо. Головним джерелом для сучасних дослідників є архівні матеріали, що зберігаються в Україні та Росії. Аналіз саме джерелознавчих аспектів проблеми, передусім архівних фондів, міститься у

працях С. М. Свистовича (Свистович, 2007а; Свистович, 2007 б; Свистович, 2007с). Наратологія з означеної тематики розглядається у наукових розвідках: історіографічного характеру – Г. М. Васильчука (Васильчук, 2007; Васильчук, 2008), В. П. Коцура (Коцур, 1998; Коцур, 2000); історичного спрямування – М. А. Журби (Журба, 2001; Журба, 2002), та ін. Історіограф Г. М. Васильчук розглядає висвітлення сучасною історіографією інституційного статусу громадських організацій в 20-х – 30-х роках минулого століття. Історик В. П. Коцур досліджує переважно радянську, а також пострадянську історіографію діяльності профспілок і комсомолу в цей період. Доволі об'ємний огляд історіографічних джерел міститься у розділах наукових монографій М. А. Журби, С. М. Свистовича. Так, останній присвятив ґрунтовну статтю сучасній українській історіографії громадської ініціативи в Україні означеного періоду.

Методологія проведення дослідження. У ході написання статті були використані методи аналізу і синтезу, системного підходу, статистичного аналізу, узагальнення і структурування.

Постановка завдання. Сучасний український молодіжний рух усе активніше заявляє про себе в алгоритмі суспільного життя країни як учасник формування та реалізації молодіжної політики. Представники молоді не лише складають найбільш масову групу учасників громадських подій, але й намагаються висувати свої прогресивні погляди щодо подальшої долі української держави та суспільства. З огляду на це постає необхідність вивчення та переосмислення досвіду та усталених стереотипів, засилля шаблонності передусім у радянській історіографії дослідження громадських молодіжних об'єднань УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст. У ході написання статті необхідно розв'язати ряд завдань: проаналізувати тематику історіографічних праць, присвячених історії громадського молодіжного руху у 20 – 30-і рр. ХХ ст.; з'ясувати стан розробки теми; визначити підходи вітчизняних авторів до вивчення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. В 1920-х роках ХХ століття в радянській Україні виникла доволі

розгалужена система громадських об'єднань різного спрямування. Ініціатива їх створення в основному йшла від державно-партійного керівництва, яке, з одного боку, прагнуло продемонструвати демократичність влади, а з іншого, – використати мережу громадських об'єднань для вирішення фінансових, соціальних, культурних та ідеологічних потреб. Організації мали різний характер і спрямованість: класові, господарські, культурницько-просвітницькі, мілітарні, соціальні, наукові і науково-технічні, міжнародні, національні, побутові та ін. Предметом нашого дослідження стали громадські молодіжні організації.

Сучасний історіографічний етап вивчення історії молодіжних організацій УСРР 1920-х рр. розпочався з 1991 р., часу незалежності Української держави. На основі введених до наукового обігу нових документів у дисертаційних дослідженнях В. Колесника, Н. Каменської, В. Долгова (Колесник, 1991; Каменська, 1991; Долгов, 1991) розкривається історіографічне значення узагальнюючих праць з історії комсомольського руху досліджуваного періоду.

Суперечливий процес накопичення історичних знань про юнацький рух республіки в перші роки його існування, загальна характеристика літератури досліджуваного періоду, політичні орієнтири молоді 1920-х – 1930-х рр. розкриваються в дисертаційному дослідженні О. Зінько «Молодіжний рух в УРСР у 20-ті роки. Історіографічний аналіз літературних джерел 20-х – 30-х рр.» (Зінько, 1993).

В свою чергу О. Хорошев у своєму дисертаційному дослідженні «Суспільно-політичні об'єднання молоді в Україні (лютий 1917 – перша половина 20-х рр. ХХ ст.)» (Хорошев, 1992; Хорошев, 1996) розкриває основні напрями формування молодіжного руху УСРР, його закономірності та особливості розвитку, вплив тоталітарної системи на організаційну структуру молодіжних груп та об'єднань, з'ясовує причини ліквідації багатьох молодіжних спілок та утвердження політичної монополії комсомолу.

Упродовж 1990-х рр. виходить низка праць, присвячених культурі УСРР (Герман, 1995; Гололобов, 1992; Кізюн, 1994; Кручек, 1997), які певною мірою торкалися культурно-

просвітньої діяльності молодіжних організацій. Культурницька та культурно-просвітні організації радянського села розглядає Я. І. Мандрик (Мандрик, 1998).

Вивченню громадських об'єднань радянського села, в тому числі і молодіжних, присвячено монографії М. А. Журби «Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20-30 рр. XX ст.)» (Журба, 2002), «Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. XX ст.)» (Журба, 2002). Автор у своїх наукових роботах розкрив теоретичні засади та організаційні форми впровадження пролетарської ідеології в селянське середовище через систему громадських об'єднань. Історик відзначає, що 1920-ті роки були часом певної лібералізації суспільного життя, однією з ознак якої була активна діяльність громадських об'єднань (Журба, 2002 : 12). На селі опорою режиму були селянські спілки, основу яких складав сільський пролетаріат. Ці організації допомагали владі втілювати необхідну політику. Водночас громадські об'єднання реалізовували чимало потреб населення. Наприкінці 1920-х років багато організацій на селі було ліквідовано. Наприклад, у 1929 р. ліквідували систему сільськогосподарських самодіяльних кооперативних товариств, у 1933 р. – організацію «Друзі радіо», у 1936 р. – «Геть неписьменність», хоч тоді ще налічувались сотні тисяч селян, що були неграмотними (Журба, 2002: 426). Навіть ті організації, які складались із сільського пролетаріату і допомагали владі у проведенні її політики, у 1930-х роках було ліквідовано (Журба, 2002 : 426).

Партійно-державний контроль над селом, роль і взаємодію із органами влади громадських об'єднань радянського села розглядає в монографії М. О. Фролов (Фролов, 2011). Його праця «Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-1930-х рр.: особливості та механізми формування і функціонування» є узагальнюючим комплексним дослідженням, в якому один із параграфів присвячено саме сільським громадським об'єднанням. В своїй докторській дисертації М. О. Фролов розцінює ці організації як «позадержавні» формування та

об'єднання, що стали складовою частиною механізму влади. Після 1934 р. «позадержавні формування» зазнали перманентних чисток, – пише історик (Фролов, 2012). Висвітлювалось питання функціонування громадських об'єднань на селі і в науковій періодиці: статтях О. Ганжі (Ганжа, 2002), С. Костенка (Костенко, 2010), Є. Костюка (Костюк, 2009) та ін.

Значення преси в суспільному житті України та діяльності молодіжних організацій розглядає в своєму дослідженні О. Коляструк (Коляструк, 2003).

Привернули увагу сучасних науковців громадські молодіжні об'єднання й національних меншин України – єврейських, німецьких, грецьких та ін. Їх виникнення та розвиток розглядались в монографіях Б. В. Чирко (Чирко, 1995), В. С. Орлянського (Орлянський, 2000), О. Козерода (Козерод, 2003), О. Сучкової (Сучкова, 2005) та у згаданих монографіях М. А. Журби (Журба, 2002), у наукових статтях В. Дніпровця (Дніпровець, 1995), О. Наймана (Найман, 1997) та ін. Як пишуть історики, влада спочатку стимулювала і підтримувала створення громадських об'єднань національних меншин. За допомогою добровільних товариств вона прагнула забезпечити, з одного боку, підтримку населення, а, з іншого, вирішити фінансові, соціальні потреби. Різного роду товариства взаємодопомоги, благодійницькі організації національного спрямування чимало зробили для вирішення соціальних потреб людей. Згодом їх ліквідували, а організаторів репресували. Роль товариств взаємодопомоги в УСРР в 1920-х – першій третині 1930-х років висвітлюється і в наукових розвідках В. Шарпатого (Шарпатий, 2004; Шарпатий, 2006).

У своєму дослідженні «Партійно-радянська номенклатура УРСР у 20-30-ті рр. XX ст.» М. Дорошко (Дорошко, 2004) торкається питань одержавлення профспілок і громадських організацій. Автор, зокрема, характеризує комсомол як помічника державної партії, зазначаючи при цьому, що жодне важливе рішення ЦК ЛКСМУ, від початку 1920-х рр., передусім кадрове, не приймалося без попереднього погодження з керівними партійними органами.

Серед всіх громадських організацій важливе місце посідали класові та громадсько-політичні об'єднання, до яких відносяться передусім профспілки і комсомол. Саме їх історики вважають основними «передавальними пасами», помічниками партії і радянських органів управління. Ґрунтовні дослідження діяльності профспілкових організацій України в 1920-х роках належать О. М. Мовчан, яка підготувала монографії «Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки» (Мовчан, 1999) та «Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.)» (Мовчан, 2004). Як зазначає історик, профспілки протягом 20-х років минулого століття перебували під пильною увагою влади. Правляча партія різними методами контролювала їх діяльність. Вони поступово еволюціонували, перетворившись на знаряддя, інструмент державної влади. Відбувся процес одержавлення профспілок. Хоча деякі історики вважають дискусійною тезу про одержавлення профспілок саме у 1920-х роках (Васильчук, 2008 : 13). Діяльність цих організацій висвітлюється також в узагальнюючих працях С. М. Свистовича (Свистович, 2007), М. О. Фролова (Фролов, 2012). Як зазначає С. М. Свистович, межа 20-х – 30-х років позначилася зміною суспільної ролі профспілкових організацій. Становлення тоталітарної суспільно-політичної системи перетворює профспілки з виразників інтересів суспільства на організації по задоволенню потреб компартійної еліти у сфері виробничих відносин (Свистович, 2007 : 148). У цей період відбувся процес розукрупнення профспілок, були скасовані ради профспілок.

У дослідженні Ю. Степанчука «Діяльність громадських і політичних об'єднань УСРР у контексті соціальної політики більшовицького режиму в 1920-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.» (Степанчук, 2006) розкриваються особливості соціальної політики більшовиків у 1920-х – на початку 1930-х рр. і висвітлюються питання організації добровільних громадських товариств, механізми формування масових об'єднань громадян УСРР, завдання, що покладалися на них компартією; досліджується вплив масових громадських об'єднань УСРР на здійснення соціальних та господарсько-політичних перетворень більшовицької влади. У своєму дисертаційному

дослідженні Ю. С. Степанчук розглядає громадські організації як частину радянського державного механізму. Водночас, зазначає дисертант, окремі товариства сприяли подоланню дитячої безпритульності, ліквідації неписьменності, розширювали мережу початкових та середніх шкіл, покращували санітарні умови і здоров'я громадян (Степанчук, 2006 : 16). І ці товариства згодом було ліквідовано. Серед тих об'єднань, що залишились, – передусім профспілки і комсомол. У 2002 р. вийшла праця узагальнюючого характеру – «Нариси історії професійних спілок України» (НПУ, 2002).

Діяльність молодіжних об'єднань України, передусім комсомолу, в означений період розглядається в працях В. А. Головенька (Головенько, 1994; Головенько, 1997; Головенько, 1998), В. І. Прилуцького (Прилуцький, 1994; Прилуцький, 1998; Прилуцький, 2001; Прилуцький, 2003), у згаданих монографіях С. М. Свистовича, М. О. Фролова та ін. Історики розцінюють комсомол як надійного провідника волі ЦК КП(б)У.

Вивчаючи історію молодіжного руху, В. Головенько (Головенько, 1994; Головенько, 1997; Головенько, 1998) прагнув також охопити всю його географію, досліджуючи не лише ту частину, яка існувала на українських землях, що раніше входили до складу Росії, СРСР, але й інші райони проживання українців, зокрема західну українську діаспору.

Окремий розділ «Передавальні паси» від влади до мас», у якому здійснюється історіографічний аналіз літератури, присвяченої профспілкам та комсомолу, відведено в монографічному дослідженні В. Коцура «Історичні дослідження: упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-х – 1930-х рр.: історіографія)» (Коцур, 1998).

Найбільш цікавими, на наш погляд, є праці В. І. Прилуцького (Прилуцький, 1994; Прилуцький, 1998; Прилуцький, 2001; Прилуцький, 2003). Дослідник вважає, що ЛКСМУ була важливою складовою частиною правлячого режиму. Особлива роль належала комсомольським осередкам на селі, де їх кількість була значно більшою за партійні

(Прилуцький, 2003 : 60). Як пише В. І. Прилуцький, на початку 1929 р. кількість комсомольських осередків на селі складала 6800, а партійних – лише 2600 одиниць (Прилуцький, 2003: 61). Водночас, відзначає дослідник, наприкінці 1920-х років серед комсомольців на селі було чимало невдоволених політикою влади. Деякі молоді люди виходили з лав комсомолу. Протягом 1928 – 1929 рр. молодь почала створювати нелегальні підпільні об'єднання. Значна частина молодих людей були членами релігійних сект. Особливо це стосувалось молодих німців і поляків. При проведенні кампанії по розкуркулюванню влада особливо активно прагнула долучити до цього процесу молодіжні, передусім, комсомольські організації. І комсомольці в більшості проявляли чимале завзяття у «полюванні» на куркулів. Але були і не згодні з процесом розкуркулювання або просто співчуваючі постраждалим селянам. На початку 1930-х років при проведенні суцільної колективізації серед комсомольських організацій проводились масові «чистки». Комсомол перетворився на послідовного провідника волі партії, фактично здійснюючи державні функції (Прилуцький, 2003 : 78-79).

Уся історія комсомолу, від часів заснування до припинення його діяльності, відтворена в книзі «Комсомол України: Сторінки історії. Події. Портрети» (КУ:СІ, 2004). Дослідники стверджують, що комсомол здобув величезний соціальний досвід у трудовому, ідейно-політичному, військово-патріотичному, моральному, інтернаціональному вихованні.

Вивчаючи історіографію діяльності молодіжних організацій УСРР, варто відзначити роботу С. Свистовича «Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20-30 рр. ХХ ст.)» (Свистович, 2007), у якій на основі архівних та низки інформаційно насичених унікальних документів здійснено спробу комплексного вивчення організації та структурної побудови системи громадських об'єднань Радянської України в 1921-1939 рр. Історик, по-перше, запропонував розлогу типологізацію громадських об'єднань (Свистович, 2007 : 145). По-друге, проаналізував їх організаційну структуру, правовий статус, фінансування, політико-правові засади функціонування

(Свистович, 2007 : 495). Держава спрямовувала громадський рух від демократичної лівої ідеї до класичного тоталітарного суспільно-політичного ладу. Негативні тенденції здебільшого сформувались вже в 20-х роках, а на початку 30-х років одержали розвиток і стали головними у формуванні політики режиму щодо громадських об'єднань, зазначає історик. Початок 1930-х років пришивидшив одержавлення громадських організацій та їх злам (Свистович, 2007 : 493-494). Громадський рух перетворився на придаток до владних органів.

Робота О. Лаврут «Студенство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.» (Лаврут, 2004) присвячена студентській молоді. У ній дослідниця визначає цілі, напрями, наслідки державної політики щодо формування навчання та виховання студентської молоді, характеризує її матеріальне становище, досліджує основні аспекти вирішення економічних проблем студентства, відмічає позитивні й негативні риси радянської системи вищої освіти, основні вектори громадської діяльності нового покоління.

Типи, структура, основні напрями й форми культурно-освітньої роботи громадських організацій України, специфіка їхніх взаємовідносин із радянською владою, вплив ідеологізації на зміст культурно-освітньої діяльності громадських організацій відображені в дисертації В. Молоткіної «Культурно-освітня діяльність громадських молодіжних організацій України в умовах НЕПу (1921-1929 рр.)» (Молоткіна, 2005).

Історик Г. М. Васильчук, який досліджував історіографію соціально-політичного і культурно-духовного розвитку Української РСР в 20-30-і роки XX ст., робить висновок, що велика кількість спілок, товариств та розмаїття їхніх організаційних форм, характерних для 1920-х років, дозволяють говорити про елементи соціального самоврядування та ознаки громадянського суспільства (Васильчук, 2008 : 22). Однак, на початку 1930-х років система громадських об'єднань та їх суть змінилися.

Висновки. Таким чином, сучасною вітчизняною історіографією вироблено концептуальну парадигму щодо місця і ролі громадських об'єднань у політичній системі

сталінізму, досліджено процес її еволюції. В цілому, історики з'ясували роль і місце громадських об'єднань у суспільному житті, політичній системі сталінізму, висвітлили процес трансформації громадського руху – від «вибуху» до згортання і встановлення жорсткого контролю з боку правлячої партії. Проаналізовано як і якими методами вдалося перетворити організації на «передавальні паси», через які компартійно-державна влада трансливала свою волю у суспільство. Як найбільш заідеологізовані і придатні до функцій «приводних ременів» системи влади характеризують історики комсомол і профспілки. Водночас, характеристика цих організацій має, з нашої точки зору, одномірний характер. Фактаж підібрано таким чином, що позитивні для суспільства аспекти діяльності цих об'єднань (комсомолу, профспілок) розглядаються мало, а оцінки подекуди мають спрощений характер. Якщо радянська історіографія формувала яскраво «червоний» образ прокомуністичних громадських організацій, то нині їх образ подається переважно у «чорних» тонах. Безумовно, це спостереження стосується далеко не всіх наукових праць.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Васильчук Г. Діяльність громадських організацій в УРСР 1920 – 30-х рр. (сучасні інтерпретації українських та російських істориків) // *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2007. № 2. С. 237 – 244.
2. Васильчук Г. Радянська Україна 20 – 30-х рр. ХХ ст.: сучасний історіографічний дискурс. Запоріжжя: Запорізь. нац. ун-т, 2008. 314 с.
3. Ганжа О. Громадські організації в суспільно-політичному житті до колгоспного села України // *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки*. Міжвідомчий зб. наук. праць. К.: Інститут історії України НАН України. 2002. С. 341 – 350.
4. Герман О. М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці ХІХ – першої половини ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 1995. 228 с.
5. Гололобов В. М. Ліквідація неписьменності серед дорослого населення України у 20-х рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 1992. 18 с.

6. Головенько В. А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. К.: Наук. думка, 1994. 111 с.
7. Головенько В. Український молодіжний рух у ХХ ст.: історико-політологічний аналіз основних періодів. К.: Вид. АЛД., 1997. 160 с.
8. Головенько В. А. Комсомол України в період сталінських репресій // *Молодіжний рух України: Історія та сучасність*: зб. матеріалів. К.: Студцентр / НІКА-Центр, 1998. 120 с.
9. Дніпровець В. Обріхана благодійність: Компрометація і закриття єврейських благодійницьких організацій в Україні у 1920 – 1930 роках // *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 1995. № 1/2. С. 199 – 208.
10. Долгов В. В. Проблемы единства комсомола во внутрипартийной борьбе: сущность, решение (20-е годы): автореф. дис... докт. ист. наук: 07.00.01 М., 1991. 39 с.
11. Дорошко М. С. Партійно радянська номенклатура УСРР у 20-30-ті рр. ХХ ст.: автореф. дис... докт. іст. наук: 07.00.01. К., 2004. 34 с.
12. Журба М. А. Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20 – 30 рр. ХХ ст.). К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. 151 с.
13. Журба М. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20 – 30 рр. ХХ ст.). К.: Науковий світ, 2002. 499 с.
14. Зінько О. В. Молодіжний рух в УРСР у 20-ті роки. Історіографічний аналіз літературних джерел 20-х – 30-х рр.: автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.06 / О. В. Зінько К., 1993. 23 с.
15. Каменская Н. Е. Ленинский комсомол – секция КИМа (1919-1943 гг.). Историография проблемы: автореф. дис.... канд. ист. наук: 07.00.01. Л., 1991. 20с.
16. Кізюн В. К. Видавнича діяльність державних, суспільно-політичних та громадських організацій України в 20-ті рр.: автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 1994. 26 с.
17. Козерод О. Євреї України в 1921-1929 рр.: дис... докт. іст. наук: 07.00.01. К., 2003. 444 с.
18. Колесник В. Ф. Рабочий класс Украины в конце 20-х – 30-е годы: историография: автореф. дис... докт. ист. наук: 07.00.01. К., 1991. 40 с.

19. Коляструк О. А. Преса УСРР в контексті політики українізації (20-30-ті рр. XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 2003. 20 с.

20. Комсомол України: сторінки історії. Події. Портрети. / упоряд.: Ю. Н. Єльченко, В. Ф. Возіанов, Г. Д. Максименко. К.: Ін Юре, 2004. 716 с.

21. Костенко С. Класові селянські спілки в Україні: 20-ті – початок 30-х рр. XX століття // *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія № 6. Історичні науки: зб. наук. праць. Вип. 7. 2010. С. 66 – 73.

22. Костюк Є. Виробничі громадські об'єднання радянської України 20-х – 30-х рр. XX ст.: особливості організаційної структури та умов членства // *Науковий вісник «Гілея»*. Вип. 21. К., 2009. С. 59 – 66.

23. Коцур В. Історичні дослідження: упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-х – 1930-х рр.: історіографія). К.: Наук. думка, 1998. 506 с.

24. Коцур В. Профспілки в тоталітарному суспільстві 1920-ті – 30-ті рр.: історіографія // *Наукові записки з історії*: зб. наук. статей. Переяслав-Хмельницький, 2000. Вип. 11.

25. Кручек О. А. Культура в УСРР в 1920-23 рр. як об'єкт державної політики: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 1997. 23 с.

26. Лаврут О. О. Студенство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2004. 20 с.

27. Мандрик Я. Культура українського села в період сталінізму 1923-1938 рр. Івано-Франківськ, 1998.

28. Марочко В. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929). К. 1995.

29. Мельничук О. Комітети незаможних селян на Поділлі (1920-1933): Автореф. дис. канд. іст. наук. К., 1998.

30. Мовчан О. Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 278 с.

31. Мовчан О. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.). К.: Інститут історії України НАН України, 2004 420 с.

32. Молоткіна В. К. Культурно-освітня діяльність громадських молодіжних організацій України в умовах НЕПу (1921-1929 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 2005. 18 с.

33. Найман О. Розгром єврейських організацій в радянській Україні // *Сучасність*. 1997. № 12. С. 94-104.

34. Нариси історії професійних спілок України. К.: Федерація профспілок України, 2002.

35. Орлянський В. Євреї України в 20-30-х рр. XX сторіччя: соціально-політичний аспект. Запоріжжя, 2000. 240 с.

36. Прилуцький В. І. Молодіжні організації в УСРР в умовах становлення тоталітарного режиму (1920-1927 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 1994. 233 с.

37. Прилуцький В. І. Ліквідація в УСРР небільшовицького молодіжного руху (1920 – поч. 30-х рр.) // *Молодіжний рух України: історія та сучасність*: зб. матеріалів. К., 1998. С. 41-49.

38. Прилуцький В. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920 – 1939 рр.). К., 2001. 249 с.

39. Прилуцький В. Комсомол – головний провідник більшовицького впливу на молодь України у 20-30-ті роки XX століття // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: міжвід. зб. наук. праць. К., 2003. Вип. 8. С. 331 – 355.

40. Прокопенко І. Сільськогосподарська кооперація у суспільно-політичному житті України (1880 – початок 30-х років XX ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук. К. 1992.

41. Свистович С. (2007а). Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. XX ст.). К.: Варта, 2007. 568 с.

42. Свистович С. (2007б). Громадські об'єднання України в політиці більшовицького режиму (20 – 30-х рр. XX ст.): Дис. д-ра іст. наук. Донецьк, 2007. 596 с.

43. Свистович С. (2007с). Сучасна українська історіографія громадської ініціативи Української РСР 20 – 30-х років XX століття // *Історіографічні дослідження в Україні*. К.: НАН України. Інститут історії України, 2007. Вип. 17. С. 288 – 304.

44. Степанчук Ю. С. Діяльність громадських і політичних об'єднань УСРР у контексті соціальної політики

більшовицького режиму в 1920-ті – початок 30-х рр. XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2006. 220 с.

45. Сучкова О. Ю. Євреї в Донбасі (20-30-ті рр. XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2005. 20 с.

46. Терлецька І. Громадські та громадсько-політичні об'єднання як складовий елемент політичної системи сталінізму в Україні наприкінці 20-х у 30-х роках XX ст. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream.pdf>

47. Фролов М. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-1930-х рр.: особливості та механізми формування і функціонування: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 828 с.

48. Фролов М. Політична система радянської України 1920-1930-х рр.: особливості та механізми формування і функціонування: Автореф. дис. д-ра іст. наук. Дніпропетровськ, 2012. 40 с.

49. Хорошев А. Н. Некоторые проблемы организационного строительства молодежных союзов на Украине в начале 20-х годов // Сб. научных работ аспирантов харьковского государственного университета. Х., 1992. С. 180-183.

50. Хорошев О. М. Суспільно-політичні об'єднання молоді в Україні (лютий 1917 – перша половина 20-х рр. XX ст.): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. М. Хорошев Х., 1996. 18 с.

51. Чирко Б. Національні меншини в Україні (20 – 30-ті роки XX століття). К., 1995.

52. Шарпатий В. Товариства взаємодопомоги в УСРР 1920 – першої третини 1930-х років: організаційні форми та соціальні функції // *Пам'ять століть*. 2004. № 6.

53. Шарпатий В. Соціальне забезпечення в УРСР (20-30-ті роки XX ст.). К.: НікаЦентр, 2006. 268 с.

REFERENCES

1. Vasylychuk, H. (2007). *Diialnist hromadskykh orhanizatsii v URSR 1920-30-kh rr. (suchasni interpretatsii ukrainskykh ta rosiiskykh istorykiv)* [Activities of civic organizations in the Ukrainian SSR in the 1920's and 1930's (modern interpretations of Ukrainian and Russian historians)] // *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu MVS Ukrainy*. 2. 237 -244 [in Ukrainian].

2. Vasylchuk, H. (2008). *Radianska Ukraina 20-30-kh rr. KhKh st.: suchasnyi istoriografichnyi dyskurs*. [Soviet Ukraine 20-30's of the twentieth century: modern historiographical discourse]. Zaporizhzhia: Zaporiz. nats. un-t. 314 [in Ukrainian].
3. Hanzha, O. (2002). Hromadski orhanizatsii v suspilno-politychnomu zhytti do kolhospnoho sela Ukrainy [Public organizations in the socio-political life of the collective farm village of Ukraine] // *Problemy istorii Ukrainy: Fakty, sudzhennia, poshuky. Mizhvidomchy zb. nauk. prats*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 341-350 [in Ukrainian].
4. Herman, O. (1995). *Diialnist tovarystva «Prosvita» na Podilli naprykintsi XIX – pershoi polovyny XX st.* [The activity of the Prosvita Society in Podillya in the late nineteenth and first half of the twentieth century.]: dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Ternopil. 228 [in Ukrainian].
5. Hololobov, V. (1992). *Likvidatsiia nepysmennosti sered dorosloho naseleennia Ukrainy u 20-kh rr.* [Elimination of illiteracy among the adult population of Ukraine in the 1920's.]: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. K. 18 [in Ukrainian].
6. Holovenko, V. (1994). *Ukrainskyi molodizhnyi rukh: istoriia ta sohodennia*. [Ukrainian youth movement: history and present] K.: Nauk. dumka. 111 [in Ukrainian].
7. Holovenko, V. (1997). *Ukrainskyi molodizhnyi rukh u XX st.: istoryko-politohichnyi analiz osnovnykh periodiv*. [Ukrainian youth movement in the 20th century: historical and political analysis of major periods] K.: Vyd. ALD. 160 [in Ukrainian].
8. Holovenko, V. (1998). Komsomol Ukrainy v period stalinskykh represii [Komsomol of Ukraine during the stalinist repressions] // *Molodizhnyi rukh Ukrainy: Istoriia ta suchasnist: zb. materialiv*. K.: Studtsentr / NIKА-Tsentr. 120 [in Ukrainian].
9. Dniprovets, V. (1995). Obrikhana blahodiinist: Komprometatsiia i zakryttia yevreiskyykh blahochynnytskyykh orhanizatsii v Ukraini u 1920-1930 rokakh [Arifan's Charity: compromising and closing jewish dean's organizations in Ukraine in 1920-1930] // *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*. 1/2. 199 - 208 [in Ukrainian].
10. Dolgov, V. (1991). *Problemy edinstva komsomola vo vnutripartiynoy bor'be: sushchnost', reshenie (20-e gody)*

[Problems of unity of the komsomol in the internal party struggle: the essence, the solution (20s)] : avtoref. dis... dokt. ist. nauk: 07.00.01 M. 39 [in Russia].

11. Doroshko, M. (2004). *Partiino radianska nomenklatura USRR u 20-30-ti rr. XX st.* [Party soviet nomenclature of the USSR in the 20-30's of the twentieth century.] : avtoref. dys... dokt. ist. nauk: 07.00.01. K. 34 [in Ukrainian].

12. Zhurba, M. (2002). *Hromadski ob'iednannia radianskoho sela i natsionalni menshyny Ukrainy (20-30 rr. XX st.)*. [Public associations of the soviet village and national minorities of Ukraine (20 – 30 years of the XX century).] K.: NPU im. M. P. Drahomanova. 151 [in Ukrainian].

13. Zhurba, M.(2002). *Etnonatsionalni ta mizhnarodni aspekty diialnosti hromadskykh ob'iednan ukrainskoho sela (20-30 rr. XX st.)*. [Ethnonational and international aspects of the activity of public associations of Ukrainian village (20 – 30 years of the XX century).] K.: Naukovyi svit. 499 [in Ukrainian].

14. Zinko, O. (1993). *Molodizhnyi rukh v URSS u 20-ti roky. Istoriohrafichnyi analiz literaturnykh dzherel 20-kh-30-kh rr.* [Youth movement in the Ukrainian SSR in the 20's. Historiographical analysis of literary sources of the 20's and 30's.]: avtoref. dys... kand. yst. nauk: 07.00.06 / O. V. Zinko K. 23 [in Ukrainian].

15. Kamenskaya, N. (1991). *Leninskiy komsomol – sektiia KIMa (1919-1943 gg.). Istoriohografiya problemy* [Leninsky komsomol – KIM section (1919-1943). Historiography of the problem]: avtoref. dis.... kand. ist. nauk: 07.00.01. L. 20 [in Russia].

16. Kizium, V. (1994). *Vydavnycha diialnist derzhavnykh, suspilno-politychnykh ta hromadskykh orhanizatsii Ukrainy v 20-ti rr.* [Publishing activity of state, public-political and public organizations of Ukraine in the 20-ies.]: avtoref. dys.... kand. ist. nauk: 07.00.01. K. 26 [in Ukrainian].

17. Kozherod, O. (2003). *Yevrei Ukrainy v 1921-1929 rr.* [Jews of Ukraine in 1921-1929]: dys... dokt. ist. nauk: 07.00.01. K. 444 [in Ukrainian].

18. Kolesnik, V. (1991). *Rabochiy klass Ukrainy v kontse 20-kh – 30-e gody: istoriohografiya* [The working class of Ukraine in the late 20s – 30s: historiography]: avtoref. dis... dokt. ist. nauk: 07.00.01. K. 40 [in Russia].

19. Koliastruk, O. (2003). *Presa USRR v konteksti polityky ukrainizatsii (20-30-ti rr. XX st.)* [The press of the Ukrainian SSR in the context of the ukrainianization policy (20-30's of the 20th century).]: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. K. 20 [in Ukrainian].

20. *Komsomol Ukrainy: storinky istorii. Podii. Portrety* [Komsomol Ukraine: History pages. Events. Portraits] (2004) / uporiad.: Yu. N. Yelchenko, V. F. Vozianov, H. D. Maksymenko. K.: In Yure. 716 [in Ukrainian].

21. Kostenko, S. (2010). *Klasovi selianski spilky v Ukraini: 20-ti – pochatok 30-kh rr. XX stolittia* [Class peasant unions in Ukraine: the 20th and early 30's of the twentieth century] // *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriiia № 6*. Istorychni nauky: zb. nauk. prats. 7. 66-73. [in Ukrainian].

22. Kostiuk, Ye. (2009). *Vyrobnychi hromadski ob'iednannia radianskoi Ukrainy 20-kh – 30-kh rr. XX st.: osoblyvosti orhanizatsiinoi struktury ta umov chlenstva* [Industrial public associations of the Soviet Ukraine of the 20th and 30th years of the 20th century: peculiarities of organizational structure and membership conditions] // *Naukovyi visnyk «Hileia»*. 21. K. 59-66 [in Ukrainian].

23. Kotsur, V. (1998). *Istorychni doslidzhennia: uperedzheni ta ob'iektivni otsinky (sotsialni zminy i politychni protsesy v Ukraini 1920-kh-1930-kh rr.: istoriohrafiiia)* [Historical research: biased and objective assessments (social changes and political processes in Ukraine in the 1920's and 1930's: historiography)]. K.: Nauk. Dumka. 506 [in Ukrainian].

24. Kotsur, V. (2000). *Profspilky v totalitarnomu suspilstvi 1920-ti – 30-ti rr.: istoriohrafiiia* [Trade unions in a totalitarian society 1920s - 30s: historiography] // *Naukovi zapysky z istorii: zb. nauk. statei*. Pereiaslav-Khmelnytskyi. 11 [in Ukrainian].

25. Kruchek, O. (1997). *Kul'tura v USRR v 1920-23 rr. yak ob'ekt derzhavnoi polityki* [Culture in the USSR in 1920-23 as an object of state policy]: avtoref. dis... kand. ist. nauk: 07.00.01. K. 23 [in Russia].

26. Lavrut, O. (2004). *Studenstvo Radianskoi Ukrainy v 20-ti rr. XX st.* [Student of Soviet Ukraine in the 20's of the twentieth century.]: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Donetsk. 20 [in Ukrainian].

27. Mandryk, Ya. (1998). *Kultura ukrainskoho sela v period stalinizmu 1923 – 1938 rr.* [The culture of the Ukrainian village during the period of Stalinism 1923 – 1938.] Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

28. Marochko, V. (1995). *Ukrainska selianska kooperatsiia. Istoryko-teoretychnyi aspekt (1861-1929).* [Ukrainian peasant cooperation. Historical and theoretical aspect (1861 – 1929)] K. [in Ukrainian].

29. Melnychuk, O. (1998). *Komitety nezamozhnykh selian na Podilli (1920 – 1933):* [Committees of the poor peasants in Podillia (1920 – 1933)] Avtoref. dys. kand. ist. nauk. K. [in Ukrainian].

30. Movchan, O. (1999). *Ukrainski profspilky iadianska derzhava v 20-ti roky* [Ukrainian trade unions and the Soviet state in the 20's]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 278 [in Ukrainian].

31. Movchan, O. (2004). *Ukrainski profspilky v kompartiino-radianskii systemi vlady (20-ti rr.).* [Ukrainian trade unions in the Communist-Soviet system of power (20th years)] K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 420 [in Ukrainian].

32. Molotkina, V. (2005). *Kulturno-osvitnia diialnist hromadskykh molodizhnykh orhanizatsii Ukrainy v umovakh NEPu (1921-1929 rr.)* [Cultural and educational activity of public youth organizations of Ukraine in the conditions of the NEP (1921-1929).] : avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. K. 18 [in Ukrainian].

33. Naiman, O. (1997). *Rozghrom yevreiskykh orhanizatsii v radianskii Ukraini* [The defeat of jewish organizations in soviet Ukraine] // *Suchasnist.* 12. 94-104 [in Ukrainian].

34. NIPSU (2002). – *Narysy istorii profesiinykh spilok Ukrainy.* [Essays on the history of trade unions in Ukraine] K.: Federatsiia profspilok Ukrainy [in Ukrainian].

35. Orlianskyi, V. (2000). *Yevrei Ukrainy v 20-30-kh rr. XX storichchia: sotsialno-politychnyi aspekt.* [Jews of Ukraine in the 20's and 30's of the 20th century: the socio-political aspect] Zaporizhzhia. 240 [in Ukrainian].

36. Prylutskyi, V. (1994). *Molodizhni orhanizatsii v USRR v umovakh stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1920-1927 rr.)* [Youth organizations in the Ukrainian SSR in the conditions of the establishment of a totalitarian regime (1920-1927).] : dys... kand. yst. nauk: 07.00.01. K. 233 [in Ukrainian].

37. Prylutskyi, V. (1998). Likvidatsiia v USRR nebilshovytskoho molodizhnogo rukhu (1920 – poch. 30-kh rr.) [Elimination in the Ukrainian SSR of the non-Bolshevik youth movement (1920 – early 30's).] // *Molodizhnyi rukh Ukrainy: istoriia ta suchasnist: zb. materialiv*. K. 41-49 [in Ukrainian].

38. Prylutskyi, V. (2001). *Molod Ukrainy v umovakh formuvannia totalitarnoho ladu (1920 – 1939 rr.)*. [Youth of Ukraine in the conditions of formation of the totalitarian system (1920 – 1939).] K. 249 [in Ukrainian].

39. Prylutskyi, V. (2003). Komsomol – holovnyi providnyk bilshovytskoho vplyvu na molod Ukrainy u 20-30-ti roky XX stolittia [Komsomol – the main conductor of the Bolshevik influence on the youth of Ukraine in the 20's – 30's of the 20th century] // *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvid. zb. nauk. prats*. K. 8. 331-355 [in Ukrainian].

40. Prokopenko, I. (1992). *Silskohospodarska kooperatsiia u suspilno-politychnomu zhytti Ukrainy (1880 – pochatok 30-kh rokiv XX st.)* [Agricultural cooperation in the socio-political life of Ukraine (1880 – early 30's of the twentieth century).] : Avtoref. dys. kand. ist. nauk. K. [in Ukrainian].

41. Svystovych, S. (2007a). *Hromadskyi vymir sotsialistychnoho eksperymentu v Ukraini (20 – 30 rr. XX st.)*. [The social dimension of socialist experiment in Ukraine (20 – 30 years of the 20th century).] K.: Varta. 568 [in Ukrainian].

42. Svystovych, S. (2007b). *Hromadski ob'iednannia Ukraini v politytsi bilshovytskoho rezhymu (20 – 30-kh rr. XX st.)* [Public associations of Ukraine in the policy of the Bolshevik regime (20-30's of the 20th century).] : Dys. d-ra ist. nauk. Donetsk. 596 [in Ukrainian].

43. Svystovych, S. (2007c). Suchasna ukrainska istoriografiiia hromadskoi initsiatyvy Ukrainskoi RSR 20-30-kh rokiv XX stolittia [Contemporary Ukrainian historiography of the public initiative of the Ukrainian SSR of the 20th and 30th years of the 20th century] // *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. K.: NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. 17. 288-304 [in Ukrainian].

44. Stepanchuk, Yu. (2006). *Diialnist hromadskykh i politychnykh ob'iednan USRR u konteksti sotsialnoi polityky bilshovytskoho rezhymu v 1920-ti – pochatok 30-kh rr. XX st.*

[Activities of public and political associations of the Ukrainian SSR in the context of the social policy of the Bolshevik regime in the 1920s – early 30's of the 20th century.]: dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Cherkasy. 220 [in Ukrainian].

45. Suchkova, O. (2005). *Yevrei v Donbasi (20-30-ti rr. XX st.)* [Jews in the Donbass (20-30's of the 20th century)]: avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Donetsk. 20 [in Ukrainian].

46. Terletska, I. *Hromadski ta hromadsko-politychni ob'iednannia yak skladovyi element politychnoi systemy stalinizmu v Ukraini naprykintsi 20-kh u 30-kh rokakh XX st.* [Public and public-political unions as an integral part of the political system of Stalinism in Ukraine in the late 20's in the 30's of the 20th century.] URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream.pdf>

47. Frolov, M. (2011). *Politychna systema ta nomenklatura elita radianskoi Ukrainy 1920 – 1930-kh rr.: osoblyvosti ta mekhanizmy formuvannia i funktsionuvannia: monohrafiia.* [Political system and nomenclature elite of Soviet Ukraine of the 1920's – 1930's: features and mechanisms of formation and functioning: monograph.] Zaporizhzhia: KPU. 828 [in Ukrainian].

48. Frolov, M. (2012). *Politychna systema radianskoi Ukrainy 1920-1930-kh rr.: osoblyvosti ta mekhanizmy formuvannia i funktsionuvannia* [The political system of Soviet Ukraine of the 1920's and 1930's: the peculiarities and mechanisms of the formation and functioning]: Avtoref. dys. d-ra ist. nauk. Dnipropetrovsk. 40 [in Ukrainian].

49. Khoroshev, A. (1992). Nekotorye problemy organizatsionnogo stroitel'stva molodezhnykh soyuzov na Ukraine v nachale 20-kh godov [Some problems of organizational building of youth unions in Ukraine in the early 20's] // *Sb. nauchnykh rabot aspirantov khar'kovskogo gosudarstvennogo universiteta.* Kh. 180-183 [in Russia].

50. Khoroshev, O. (1996). *Suspilno-politychni ob'iednannia molodi v Ukraini (liutyi 1917 – persha polovyna 20-kh rr. XX st.)* [Social-political youth associations in Ukraine (February 1917 – the first half of the 20's of the 20th century).]: avtoref. dys.... kand. ist. nauk: 07.00.01 / O. M. Khoroshev Kh. 18 [in Ukrainian].

51. Chyrko, B. (1995). *Natsionalni menshyny v Ukraini (20-30-ti roky XX stolittia).* [National Minorities in Ukraine (20-30's of the 20th Century)] K., [in Ukrainian].

52. Sharpatyi, V. (2004). *Tovarystva vzaiemodopomohy v USSR 1920 – pershoi tretyny 1930-kh rokiv: orhanizatsiini formy ta sotsialni funktsii* [Society of mutual assistance in the Ukrainian SSR 1920 – the first third of the 1930s: organizational forms and social functions] // *Pam'iat stolit.* 6 [in Ukrainian].

53. Sharpatyi, V. (2006). *Sotsialne zabezpechennia v URSR (20-30-ti roky XX st.)*. [Social security in the Ukrainian SSR (20-30's of the 20th century).] K.: NikaTsentr. 268 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню сучасної української історіографії діяльності громадських молодіжних організацій в УСРР 20-х – 30-х рр. XX ст. Здійснено аналіз теоретичних підходів, спрямованості досліджень та основних тенденцій в історіографії проблеми.

Сучасний український молодіжний рух усе активніше заявляє про себе в алгоритмі суспільного життя країни як учасник формування та реалізації молодіжної політики. Представники молоді не лише складають найбільш масову групу учасників громадських подій, але й намагаються висувати свої прогресивні погляди щодо подальшої долі української держави та суспільства. З огляду на це постає необхідність вивчення та переосмислення досвіду та усталених стереотипів, засилля шаблонності передусім у радянській історіографії дослідження громадських молодіжних об'єднань УСРР 20-х – 30-х рр. XX ст.

Метою статті є дослідження сучасної історіографії громадських молодіжних організацій у 20–30-і рр. XX ст. У зв'язку з цим потрібно розв'язати ряд завдань: проаналізувати тематику історіографічних праць, присвячених історії громадського молодіжного руху у 20–30-і рр. XX ст.; з'ясувати стан розробки теми; визначити підходи вітчизняних та зарубіжних авторів до вивчення цієї проблеми.

В ході написання статті з'ясовано, що для історичних розвідок сучасного періоду характерна докорінна переоцінка всіх наявних історичних джерел із проблем молодіжних організацій як радянського походження (загальноісторичні,

історіографічні, історико-партійні, історико-комсомольські та ін.), так і зарубіжної українки. На зміну класовому підходу у вивченні громадських організацій прийшов цивілізаційний, який розглядає молодіжний рух 1920-х – 1930-х рр. у всьому розмаїтті суперечностей, взаємовпливів та багатофакторного розвитку. Головними напрямками сучасних досліджень стали як провладний комуністичний рух молоді, так і небільшовицькі молодіжні організації, зокрема національні меншини, релігійні групи тощо.

Ключові слова: громадські організації, історіографія, політична система, система громадських об'єднань, тоталітаризм.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению современной украинской историографии деятельности общественных молодежных организаций в УССР 20-х - 30-х гг. XX в. Осуществлен анализ теоретических подходов, направленности исследований и основных тенденций в историографии проблемы. Современный украинский молодежный движение все активнее заявляет о себе в алгоритме общественной жизни страны как участник формирования и реализации молодежной политики. Представители молодежи не только составляют наиболее массовую группу участников общественных событий, но и пытаются выдвигать свои прогрессивные взгляды относительно дальнейшей судьбы украинского государства и общества. С этим возникает необходимость изучения и переосмысления опыта и устоявшихся стереотипов, засилье шаблонности прежде всего в советской историографии исследования общественных молодежных объединений УССР 20-х - 30-х гг. XX в.

Целью статьи является исследование современной историографии общественных молодежных организаций в 20-30-е гг. XX в. В связи с этим необходимо решить ряд задач: проанализировать тематику историографических трудов, посвященных истории общественного молодежного движения в 20-30-е гг. XX в.; выяснить состояние разработки темы; определить подходы отечественных и зарубежных авторов к изучению этой проблемы.

В ходе написания статьи установлено, что для исторических исследований современного периода характерна коренное переоценка всех имеющихся исторических источников по проблемам молодежных организаций как советского происхождения (общеевропейские, историографические, историко-партийные, историко-комсомольские и др.), Так и зарубежной украинистики. На смену классовому подходу в изучении общественных организаций пришел цивилизационный, который рассматривает молодежное движение 1920-х – 1930-х гг. Во всем разнообразии противоречий, взаимовлияния и многофакторного развития. Главными направлениями современных исследований стали как провластный коммунистическое движение молодежи, так и небольшевистской организации, в том числе национальные меньшинства, религиозные группы и тому подобное.

Ключевые слова: общественные организации, историография, политическая система, система общественных объединений, тоталитаризм.

УДК 374.53

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-123-140>

**MEDIA-COMUNICATIONS AS AN INSTRUCTIVE FOR
MARKETING OF SOCIAL NETWORKS**

**МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ
МАРКЕТИНГУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

**МЕДИАКОМУНИКАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ
МАРКЕТИНГА СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ**

Олена Ісакіна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри
документознавства
isaykina.od@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6370-7546>
ID: 0000-0001-6370-7546
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401

Olena Isaikina,

candidate of historical sciences,
associate professor Department
of scientific discipline of
documentation
isaykina.od@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6370-7546>
ID: 0000-0001-6370-7546
Pereiaslav-Khmelnyskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University, 30,
Sukhomlynskohoho Str.,
Pereiaslav-Khmelnyskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ABSTRACT

On a human scale, the development of a new communicative system (new media), which is often seen as a union of interactive communication technologies and digital media, in which the Internet becomes the main intermediary, continues to develop.

As a result, the active development of Internet technologies is increasingly changing the media space, putting new challenges for society and outlining new perspectives that need to be taken into account.

The results of the GfK Ukraine research demonstrated a rapid growth of the Ukrainian Internet audience, which in 2017 amounted to 21.6 million users.

Inextricably linked to the Internet, social networks that have managed to conquer users around the world. At the moment, the most users are Facebook (62.18%), Pinterst (16.12%), the third line on YouTube (8.71%), and Twitter on the 4th (8.17%)

The development of social networks actively modifies communication, outlining new forms of contact with content producers with consumers, especially in the marketing communications system.

Social Media Marketing (SMM) is a relatively new field of activity for modern enterprises, which they are actively mastering regardless of the scale and specifics of their activities.

The uniqueness of social media lies in the fact that they enable the enterprise to interact directly with consumers, without the intrusive effect of traditional marketing technologies.

SMM benefits include a low cost of promotion; availability of a wide audience; the ability to carefully select the users who will see the advertisement (ranking of the target audience by social parameters: age, place of residence, interests); gradual development of the image, which will continue for a long period of time.

Keywords: *communication, media communication, social network, marketing of social networks, information society, media space.*

Постановка проблеми. Сучасне комунікаційне суспільство характеризується постійним примноженням, прискоренням, ущільненням і глобалізацією комунікацій, кількість яких невинно зростає та змінюється. Все більше людей залучається до комунікаційного процесу, взаємозв'язки між окремими комунікаціями стають все ширшими. Основним комунікаційним інструментом сучасного інформаційного суспільства стали соціальні мережі, які особливо активно використовуються у системі маркетингових комунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням медіакомунікації як специфічного виду соціокультурної

взаємодії займалися Баранецька А. (Баранецька, 2014), Різун В. (Різун, 2001), Черних А. (Черних, 2007), Шапинська О. (Шапинська, URL), Шендеровський К. (Шендеровський, 2012).

Проблеми формування медіа-простору та функціонування крос-медіа вивчають Василик Л. (Василик, 2013), Конах В. (Конах, 2015), Остапенко Г. (Остапенко, 2013). Особливості соціальної відповідальності мас-медіа в сучасних умовах аналізують Галаджун З. (Галаджун, 2017), Кіца М. (Кіца, 2016) та ін.

Досліджуючи теорію та практику використання маркетингу соціальних мереж, було проаналізовано наукові здобутки опубліковані у працях Барана Р. (Баран, 2010), Башинської І. (Башинська, 2012), Ілляшенка С. (Ілляшенко, 2011) та ін.

Проте, варто зазначити, що означена тема до цього часу не отримала широкого висвітлення, що обумовлює необхідність проведення подальших досліджень.

Методологія проведення дослідження. В ході написання статті були використані методи аналізу і синтезу, системного підходу, узагальнення і структурування.

Метою статті є обґрунтування стратегії та тактики медіамаркетингу в системі сучасних медіакомунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, завдяки процесу інформатизації суспільства, інформація стала ключовим об'єктом у житті людини. Вона є найнеобхіднішим атрибутом сучасності, а її доступність завдяки комп'ютеризації та інтернетизації сприяє вільному вибору джерел та інтерпретацій. Розвиваються нові можливості для комунікації і творчості.

За своєю природою комунікація – явище багатогранне. Вона охоплює різні аспекти життєдіяльності людини. Залежно від галузі застосування це поняття має й відповідне тлумачення. Досліджуючи феномен комунікації, В. Іванов подає змістовний огляд поглядів щодо його тлумачення в різних сферах (тим самим автор підкреслює універсальність терміна та відсутність єдиної загальноприйнятої дефініції). При цьому вчений відзначає тенденції в трактуванні «комунікації», згідно з якими це поняття звужують лише до каналу чи засобу

спілкування або ж, навпаки, розглядають безпідставно широко, включаючи в нього всі взаємозв'язки в природі та суспільстві. Водночас розбіжності в тлумаченні поняття «комунікація» В. Іванов називає закономірними та пояснює це тим, що кожна наукова сфера має свій об'єкт дослідження, що й передбачає різні підходи до розуміння та розгляду цього явища (Баранецька, 2014 : 10).

В. Різун подає визначення комунікації, в якому чітко окреслено основні характеристики процесу спілкування:

- спрямованість на встановлення та підтримання контактів між представниками соціальних груп або всього суспільства;
- єдність між учасниками комунікації (духовна, професійна чи ін.);
- зумовленість конкретною ситуацією та соціально-психологічними характеристиками комунікаторів;
- реалізація через інтелектуально-мислительні та емоційно-вольові акти;
- пов'язаність зі збором, обробкою та передачею інформації;
- реалізація за допомогою (чи без неї) знакових систем, зображень, звуків та через засоби комунікації чи зв'язку;
- спрямованість на адресата, його певну поведінку (Різун, 2001 : 20-25).

Термін «медіакомунікація» утворений шляхом злиття двох слів латинського походження: «медіа» (від лат. *medium* – засіб, спосіб) та «комунікація» (від лат. *communicatio* – спілкування, передача інформації). Дослівно це поняття перекладається як «спілкування за допомогою засобів, способів, через засоби».

Поняття «media» спочатку використовували для позначення повідомлень, які передавалися за допомогою особливих засобів зв'язку (пошти, телеграфу). Сучасного значення термін набув з середини XIX ст. Згодом до його складових у якості рекламного посередника додалися газети. На сучасному етапі термін «медіа» характеризує усі канали передачі та (чи) зберігання інформації різних типів.

Зважаючи на форму, через яку відбувається комунікація із споживачем інформації медіа розподіляють на «директ-

медіа» та «мас-медіа». Під «директ-медіа» (прямими медіа) в науковій думці розуміють ті, які здійснюють пряму комунікацію із споживачем (наприклад, пошта, телефон, факс тощо). «Мас-медіа» («mass media» скорочена форма від «media of mass communication» – засоби масової комунікації) характеризують сукупність методів та засобів, за допомогою яких централізовані постачальники передають, розповсюджують та розподіляють інформацію та інші форми символічної комунікації численній, різномірній і географічно розсіяній аудиторії. Термін «мас-медіа» наразі застосовується також до організацій, які контролюють ці технології, наприклад, телевізійних каналів або видавництв (Конах, 2015 : 112).

У масштабах всього людства продовжується розвиток нової комунікативної системи (нових медіа), які розглядають найчастіше як союз інтерактивних комунікативних технологій і цифрових засобів трансляції, в яких головним посередником стає мережа Інтернет. Цей процес виступає як основа зміни умов взаємодії, тобто це не просто технічний або технологічний, але і соціокультурний процес.

Оскільки мережа Інтернет має властивості та функції соціального інституту, комунікація є невід'ємною складовою транзакцій в мережі і характеризує комунікативну активність суспільства.

Відносно традиційних засобів масової комунікації Інтернет має переваги відразу по декількох параметрах:

- мультимедійність. Інтернет об'єднує візуальні, звукові, друкарські і відео-аспекти інших засобів комунікації; до того ж, користувачі отримують певні економічні вигоди: ціна відправлення листа електронною поштою набагато нижча від його пересилки за допомогою звичайної пошти;
- персоналізація. Зацікавлених осіб або груп людей необхідною інформацією забезпечує Інтернет; доставка може бути організована, згідно з потребами користувачів, через персоналізацію вмісту, розсилку електронною поштою чи кабельне телебачення;
- інтерактивність. Інтернет передбачає діалог, т.з. зворотний зв'язок (feedback), а не монолог, який характеризує традиційні засоби масової комунікації;

– відсутність посередників. Інтернет дає можливість прямого доступу уряду до населення, а населення до влади без втручання і маніпулятивної дії з боку засобів масової комунікації (Черних, 2007 : 201).

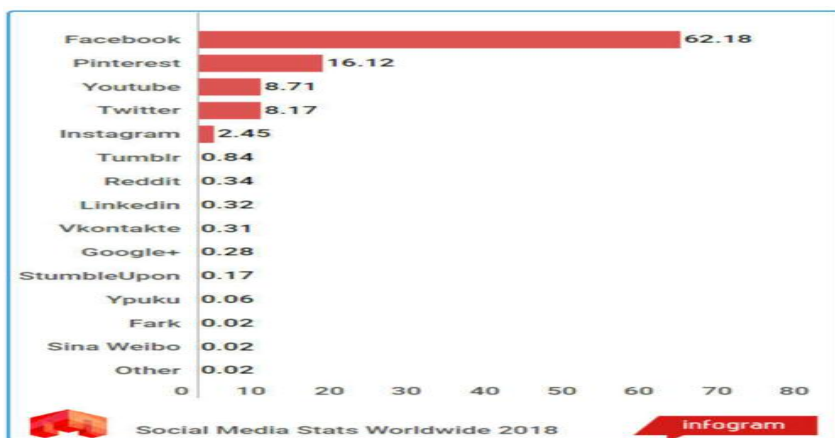
Як наслідок, активний розвиток Інтернет-технологій дедалі швидше змінює медіа-простір, ставлячи перед суспільством нові виклики та окреслюючи нові перспективи, які доводиться брати до уваги, щоб не залишитися в минулому.

Результати досліджень компанії GfK Ukraine продемонстрували стрімке зростання аудиторії українського Інтернету, чисельність якої в 2017 р. становила 21,6 млн. користувачів. Дослідження охоплювало населення України у віці від 15 років, за виключенням Криму та окупованих територій у Луганській та Донецькій областях. Серед українців Інтернетом більше користуються жінки 51%, чоловіки – 49%.

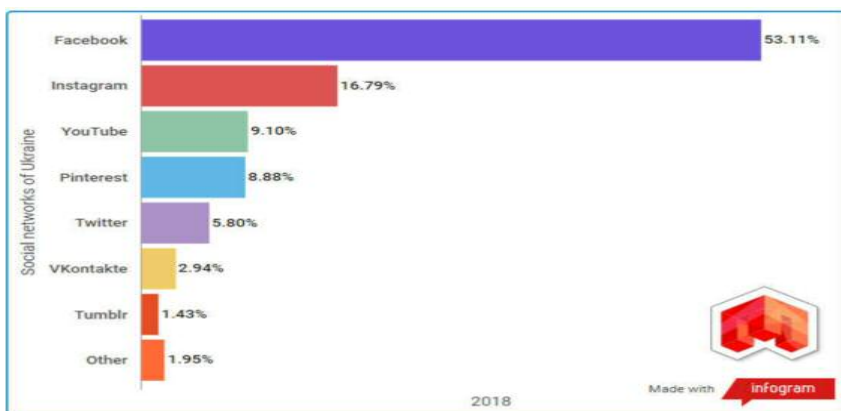
Було встановлено, що найнижче проникнення Інтернету в селах – всього 53%. На жителів сіл припадає лише 27% користувачів Інтернету, тому саме за рахунок цієї аудиторії може бути в перспективі ріст проникнення. У той же час, дослідження виявило три категорії українців, серед яких абсолютно всі користуються Інтернетом: це директори або власники середнього та великого бізнесів, молодь (школярі та студенти) та військовослужбовці (ВУПН, 2017).

Нерозривно пов'язані з Інтернетом соціальні мережі, які зуміли підкорити користувачів всього світу. На поточний момент найбільше користувачів налічується в Facebook (62,18%), друге місце займає Pinterst (16,12%), третій рядок у YouTube (8,71%), а на 4-му місці Twitter (8,17%) (ЯСМП, 2018).

Світова статистика у % відношенні на 2018 рік за даними gs.statcounter.com наступна:

Станом на вересень 2018 року в Україні є дві популярні соціальні мережі: Facebook 53,11% та Instagram 16,79%. Facebook має на сьогодні більш ніж 11 млн. активних користувачів в Україні. Третє місце у Youtube 9,1%, який в принципі тримає позиції незмінними і в часі і за територіальною ознакою. На четвертому місці соцмережа – Pinterest 8,88%, яка почала швидко розвиватися завдяки деяким нововведенням: «продукція, подібна цій» («Products like this») та Pinterest Lens. Twitter теж тримає фіксовану позицію. А от мережа Вконтакті втратила, маючи лише 2,94%, хоча за кількістю відвідувачів вона займає високу позицію серед сайтів України (ЯЗССМ, 2018):

В Україні з'являються нові соціальні мережі, які поступово знаходять своїх прихильників. Серед них слід відзначити: Ukrainians.co, Nimses.com, WEUA.info, СІЧ.УКР, Namaidani.com (з 2014 року), Cimbor.net, Famalyua.com, Yachudo.com (з 2010 року), Ukrainci.org.ua (з 2009 року) та ін.

Таким чином, розвиток соціальних мереж активно модифікує комунікацію, окреслюючи нові форми контакту виробників контенту зі споживачами.

Ключовими властивостями соціальних мереж га сьогодні є наступні:

- непрямий вплив поміж соціальними контактами і його зменшення зі зростанням відстані;
- наявність порогу чутливості в разі зміни думки навколишнього середовища;
- присутність «бачення лідерів»;
- за наявності спільних інтересів – утворення груп;
- наявність специфічних соціальних стандартів;
- присутність зовнішні агентів та факторів впливу;
- поступовість – зміна думок аудиторії відповідно до тієї стадії, на якій перебуває бачення членів мережі (наприклад, процес розповсюдження інновацій);
- ефект накопичення тверджень;
- взаємозв'язок між структурними властивостями мереж та динамікою сформованих тверджень: чим більша кількість зв'язків, тим більше можливостей впливати на всю мережу;
- кластеризаційний ефект (Суровцев, 2016).

Сьогодні соціальні мережі стали основним комунікаційним інструментом мережевого суспільства й особливо активно використовуються у системі маркетингових комунікацій.

Під маркетинговою комунікацією (це четвертий елемент маркетинг-міксу) слід розуміти процес ефективного донесення інформації про товар чи ідеї до цільової аудиторії. Цільова аудиторія представляє собою групу людей, які отримують маркетингові звернення і мають можливість реагувати на них (Суровцев, 2016).

Соціальний медіа маркетинг або маркетинг соціальних мереж (Social Media Marketing – SMM) це певною мірою нова

сфера діяльності сучасних підприємств, незалежно від масштабу та специфіки їх діяльності. Сьогодні не існує загальноприйнятого визначення цього поняття, проте, аналіз публікацій сучасних дослідників, дозволяє зробити висновок, що SMM – це ефективний інструмент Інтернет-маркетингу, який за рахунок використання соціальних медіа сприяє просуванню продуктів, послуг, компаній чи брендів, контент яких створюється та оновлюється завдяки зусиллям їх відвідувачів (Грищенко, 2013).

Особливість соціальних медіа в їх безпосередній взаємодії зі споживачами, без нав'язливого впливу традиційних маркетингових технологій. Зокрема, якщо компанія створить сторінку певного продукту чи послуги в соціальних мережах, користувачі зможуть активно взаємодіяти один з одним залишаючи свої коментарі, рекомендації та огляди, задаючи питання, обговорюючи продукт чи послугу, компанію чи бренд. Такі відгуки і коментарі, як позитивні так і негативні, є каталізатором для інших користувачів, можуть спонукати їх до вибору або відмови від певного товару чи послуги.

У той же час, незважаючи на різноманіття соціальних медіа, маркетологи-практики надають перевагу здебільшого саме соціальним мережам, які в сучасному інформаційному середовищі є своєрідним поєднанням великої кількості сервісів, що існують у мережі Інтернет. Так, за результатами дослідження «2012 Social Media Marketing Industry Report» з-поміж 3800 опитаних експертів із маркетингу по всьому світу, 94% вважають, що соціальні мережі є ефективною платформою для передачі маркетингових повідомлень до кінцевого споживача. Зважаючи на цю обставину, маркетологи успішно використовують їх під час виведення на ринок та просування продукту. Також 83% опитаних зазначили, що соціальні медіа – важливий інструмент популяризації їх бренду, а 77% маркетологів, із досвідом роботи в соціальних мережах близько трьох або більше років, присвячують понад шість годин на тиждень соціальному медіа маркетингу, 15% з-поміж усіх опитаних проводять більше 20 годин на тиждень у соціальних мережах (Грищенко, 2013).

Social Media Marketing вирішує цілий спектр питань, пов'язаних з просуванням компанії в Інтернеті:

- просування бренду;
- збільшення кількості відвідувачів сайту;
- зростання популярності торгової марки;
- підвищення лояльності аудиторії до бренду.

Головними напрямками роботи SMM є:

– розвиток і створення спільнот, груп в соціальних мережах;

– створення та ведення мікроблогу;

– розробка програм, ігор, корисних утиліт і їх розкрутка серед користувачів мереж;

- просування сайту;
- створення стратегії просування компанії в Інтернеті.

Для того, аби не втратити купу часу і коштів при роботі в соціальних мережах, необхідно проаналізувати цілі та завдання компанії для виходу в SMM, визначити цільову аудиторію і соціальні мережі, а також цінності, які потрібно доносити до потенційних клієнтів.

Ключові особливості SMM:

– пошукові системи не беруть участі в розкручуванні при використанні SMM, але це скоріше позитивний момент, бо відсутня залежність ефективності методу від алгоритмів пошукових систем, які регулярно змінюються і вимагають постійної оптимізації;

– реклама при SMM переважно прихована, що не викликає роздратування. Пряма реклама може бути використана при встановленні лояльності цільової спільноти;

– важливу роль в SMM відіграє грамотне спілкування з користувачами цільових ресурсів, чітке визначення суті пропозиції і її конкурентних переваг;

– не варто чекати від SMM миттєвого ефекту, але при правильному підході він буде довгостроковим. При цьому вкладення замовника мінімальні, особливо в порівнянні з можливим результатом (Сичов, 2018).

До переваг SMM слід віднести низьку вартість просування; наявність широкої аудиторії; можливість якісного відбору користувачів, на яких орієнтовані маркетингові заходи (сегментація цільової аудиторії); поступове формування іміджу.

Просування в соціальних мережах передбачає поширення інформації про бренд чи (або) товар, створення спільноти (бренд-платформи) і організацію на ній живого спілкування представників цільової аудиторії. З найменшими маркетинговими витратами працює просування в соціальних мережах для реклами масових продуктів широко відомих брендів або послуг, чия аудиторія готова спілкуватися в соцмережах.

Для підвищення впізнаваності компанії і формування лояльності споживачів для нового продукту необхідна кропітка робота із донесення його ключових переваг: ціни, якості, дизайну та культури споживання. Як правило, у цьому випадку недостатньо лише віддаленого контакту зі споживачем, необхідно залучити офлайн-інструментарій маркетингу (сейлінг, презентації тощо). Важливою є клієнтська підтримка в соціальних мережах, тобто організація масових консультацій у спеціально створених для цього мережових спільнотах (групах, блогах). Такі маркетингові заходи дозволяють надати клієнтам консультації на зручній для них території, знизити витрати на call-центр і клієнтський сервіс за рахунок направлення потоку клієнтів на бренд-платформу в соціальних мережах (Савицька, 2017).

Висновки. Отже, нові медіакомунікаційні засоби активно витісняють звичні інструменти реалізації маркетингової комунікаційної політики. Використання різних інструментів просування в Інтернеті допомагає не тільки налагодити зв'язок з потенційними і реальними споживачами, але і вирішує ряд інших досить важливих завдань: сприяє формуванню бренду та пізнаваності продукту, формує прихильність потенційних споживачів, забезпечує переваги в конкурентній боротьбі, збільшує обсяги реалізації продукції тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Р.Я. Новітні інструменти Інтернет-маркетингу // Економіка Крима. 2010. № 4 (33). С. 328-331.
2. Баранецька А.Д. Медіакомунікація як специфічний вид соціокультурної взаємодії: до теорії питання // Держава і регіони. 2014. №1-2. С.10.

3. Башинська І.О. Маркетингові комунікації підприємства у соціальних мережах // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». 2012. Випуск 9 (34). Ч. 1. С. 36-41.

4. Большц Н. Шесть эпох истории медиа. URL: <http://teterin.raid.ru/shest-epoch-istorii-media/>.

5. Василик Л. Крос-медіа як тренд сучасної журналістики // Наукові записки інституту журналістики. 2013. Вип. 5. С. 297.

6. ВУПН – В Україні на початок 2017 року нараховано 21,6 млн. користувачів інтернету // Медіааналітика. 2017. URL: <https://promo.semantrum.net/uk>.

7. Галаджун З. До питання про поняття та види соціальної відповідальності мас-медіа // Теле- та радіожурналістика. 2017. Вип. 16. С.70.

8. Грищенко О. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту підприємства // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №4. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>

9. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. Т. 2. № 4. С. 64-74.

10. Кіца М. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію // Наукові записки. 2016. Вип. 1(52). С. 281.

11. Конах В. Виникнення та еволюція поняття «медіа-простір» в науковій думці // Вісник Дніпропетровського університету. 2015. Вип. 2. С. 112.

12. Остапенко Г. Комунікація та комунікативна активність суспільства в добу Інтернет-технологій: соціальний аспект // Вісник книжкової палати, 2013. Вип. 9. С. 3.

13. Різун В. Основи масового спілкування як духовного єднання і порозуміння // Вісник Львівського університету. 2001. Вип. 21. С. 20-25.

14. Савицька Н. Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку B2C // Маркетинг і цифрові технології. 2017. №1. URL: <http://www.mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/5>

15. Сичов Д. Social Media Marketing, як новий вид маркетингу. URL: <https://er.knutd.edu.ua>

16. Суровцев О. Соціальний медіа-маркетинг як маркетингова комунікація підприємств під час виходу на зовнішні ринки // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 9. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/9_2016ua/36.pdf
17. Черних А. Мир современных медиа. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2007. С. 201.
18. Шапинская Е. Масс-медиа (средства массовой коммуникации) // Лексикон нонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века. URL: <http://www.niv.ru/doc/aesthetic/lexicon/168.htm>.
19. Шендеровський К. Передумови інституціалізації медіакомунікацій при розв'язанні соціальних проблем. Київ: Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики, 2012. С. 8.
20. ЯЗССМ – Як змінилась статистика соціальних мереж в Україні до 2018 // Marketer. 2018. URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018>.
21. ЯСМП – Які соціальні мережі популярні в світі // Marketer. 2018. URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018>.

REFERENCES

1. Baran, R. (2010). Novitni instrumenty Internet-marketynhu [Latest Internet Marketing Tools] // *Ekonomika Krymu*. 4 (33). 328-331 [in Ukrainian].
2. Baranetska, A. (2014). Mediakomunikatsiia yak spetsyfichniy vyd sotsiokulturnoi vzaiemodii: do teorii pytannia [Media communication as a specific type of socio-cultural interaction] // *Derzhava i rehiony*. 1-2. 10 [in Ukrainian].
3. Bashynska, I. (2012). Marketynhovi komunikatsii pidpriemstva u sotsialnykh merezhakh [Marketing communications of enterprise in social networks] // *Ekonomichni nauky. Seriia «Ekonomika ta menedzhment»*. V. 9 (34). 1. 36-41 [in Ukrainian].
4. Bol'ts, N. *Shest' epokh istorii media*. [Six eras of media history]. URL: <http://teterin.raid.ru/shest-epox-istorii-media/> [in Russia].

5. Vasylyk, L. (2013). Kros-media yak trend suchasnoi zhurnalistyky [Cross media as a trend in modern journalism] // *Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky*. 5. 297 [in Ukrainian].

6. VUPN (2017). V Ukraini na pochatok 2017 roku narahovano 21,6 mln. korystuvachiv internetu [At the beginning of 2017, Ukraine accounted for 21.6 million Internet users] // *Mediaanalitika*. URL: <https://promo.semantrum.net/uk>.

7. Haladzhun, Z. (2017). Do pytannia pro poniattia ta vydy sotsialnoi vidpovidalnosti mas-media [To the issue of the concept and types of social responsibility of the mass media] // *Tele- ta radiozhurnalistyka*. 16.70 [in Ukrainian].

8. Hryshchenko, O. (2013). Sotsialnyi media marketynh yak instrument prosuvannia produktu pidpriemstva [Social media marketing as a tool for product promotion] // *Marketynh i menedzhment innovatsii*. 4. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>

9. Illiashenko, S. (2011). Suchasni tendentsii zastosuvannia Internet-tekhnologii u marketynhu [Modern trends in the use of Internet technologies in marketing] // *Marketynh i menedzhment innovatsii*. 2. 4. 64-74 [in Ukrainian].

10. Kitsa, M. (2016). Feikova informatsiia v ukrainskykh sotsialnykh media: poniattia, vydy, vplyv na audytoriiu [Feykov's information in the Ukrainian social media: the concept, types, influence on the audience] // *Naukovi zapysky*. 1(52). 281 [in Ukrainian].

11. Konakh, V. (2015). Vynyknennia ta evoliutsiia poniattia «media-prostir» v naukovi dumtsi [The emergence and evolution of the concept of “media space” in scientific thought] // *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*. 2. 112 [in Ukrainian].

12. Ostapenko, H. (2013). Komunikatsiia ta komunikatyvna aktyvnist suspilstva v dobu Internet-tekhnologii: sotsialnyi aspekt [Communication and communicative activity of society in the era of Internet technologies: the social aspect] // *Visnyk knyzhkovoi palaty*. 9. 3[in Ukrainian].

13. Rizun, V. (2001). Osnovy masovoho spilkuvannia yak dukhovnoho yednannia i porozuminnia [The basics of mass communication as spiritual unity and understanding] // *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 21. 20-25 [in Ukrainian].

14. Savytska, N. (2017). *Marketynh u sotsialnykh merezhakh: stratehii ta instrumenty na rynku V2S* [Marketing in Social Networks: Strategies and Tools in B2C Market] // *Marketynh i tsyfrovi tekhnolohii*. 1. URL: <http://www.mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/5>

15. Sychov, D. *Social Media Marketing, yak novyi vyd marketynhu* [Social Media Marketing as a New Type of Marketing]. URL: <https://er.knutd.edu.ua>

16. Surovtsev, O. (2016). *Sotsialnyi media-marketynh yak marketynhova komunikatsiia pidpriemstv pid chas vykhodu na zovnishni rynky* [Social media marketing as the marketing communication of enterprises when entering the external markets] // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 9. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/9_2016ua/36.pdf

17. Chernikh, A. (2007). *Mir sovremennykh media*. [The world of modern media]. Moskva: Izdatel'skiy dom «Territoriya budushchego». 201. [in Russia].

18. Shapinskaya, E. *Mass-media (sredstva massovoy kommunikatsii)* [Mass media (mass media)] // *Leksikon nonklassiki. Khudozhestvenno-esteticheskaya kul'tura XX veka*. URL: <http://www.niv.ru/doc/aesthetic/lexicon/168.htm>.

19. Shenderovskiy, K. (2012). *Peredumovy instytutstyalizatsii mediakommunikatsii pry rozv'iazanni sotsialnykh problem* [Prerequisites for the institutionalization of media communications in solving social problems]. Kyiv: Kyiv. nats. un-t; In-t zhurnalistyky. 8 [in Ukrainian].

20. YaZSSM (2018) – *Yak zminylas statystyka sotsialnykh merezh v Ukraini do 2018* [How has the social networking statistics in Ukraine changed to 2018?] // *Marketer*. URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018>.

21. YaSMP (2018) – *Yaki sotsialni merezhi populiarni v sviti* [What social networks are popular in the world] // *Marketer*. URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018>.

АНОТАЦІЯ

У масштабах всього людства продовжується розвиток нової комунікативної системи (нових медіа), які розглядають

найчастіше як союз інтерактивних комунікативних технологій і цифрових засобів трансляції, в яких головним посередником стає мережа Інтернет.

Як наслідок, активний розвиток Інтернет-технологій дедалі швидше змінює медіа-простір, ставлячи перед суспільством нові виклики та окреслюючи нові перспективи, які доводиться брати до уваги.

Результати досліджень компанії GfK Ukraine продемонстрували стрімке зростання аудиторії українського Інтернету, чисельність якої в 2017 р. становила 21,6 млн. користувачів.

Нерозривно пов'язані з Інтернетом соціальні мережі, які зуміли підкорити користувачів всього світу. На поточний момент найбільше користувачів налічується в Facebook (62,18%), друге місце займає Pinterst (16,12%), третій рядок у YouTube (8,71%), а на 4-му місці Twitter (8,17%)

Розвиток соціальних мереж активно модифікує комунікацію, окреслюючи нові форми контакту виробників контенту зі споживачами, особливо у системі маркетингових комунікацій.

Маркетинг соціальних мереж (Social Media Marketing – SMM) є порівняно новою сферою діяльності для сучасних підприємств, яку вони активно опановують незалежно від масштабу та специфіки їх діяльності.

Унікальність соціальних медіа полягає в тому, що вони дають можливість підприємству взаємодіяти безпосередньо зі споживачами, без нав'язливої дії традиційних маркетингових технологій.

До переваг SMM слід віднести низьку вартість просування; наявність широкої аудиторії; можливість ретельно відбирати користувачів, які побачать рекламу (ранжування цільової аудиторії за соціальними параметрами: віком, місцем проживання, інтересам); поступове напрацювання іміджу, який збережеться на тривалий період.

Ключові слова: комунікація, медіакомунікація, соціальна мережа, маркетинг соціальних мереж, інформаційне суспільство, медіа-простір.

АННОТАЦИЯ

В масштабах всего человечества продолжается развитие новой коммуникативной системы (новых медиа), которые рассматривают чаще всего как союз интерактивных коммуникативных технологий и цифровых средств трансляции, в которых главным посредником становится Интернет.

Как следствие, активное развитие Интернет-технологий все быстрее меняет медианпространство, ставя перед обществом новые вызовы и очерчивая новые перспективы, которые приходится принимать во внимание.

Результаты исследований компании GfK Ukraine продемонстрировали стремительный рост аудитории украинского Интернета, численность которой в 2017 г. составила 21,6 млн. пользователей.

Неразрывно связаны с Интернетом социальные сети, которые сумели покорить пользователей всего мира. На текущий момент больше всего пользователей насчитывается в Facebook (62,18%), второе место занимает Pinterst (16,12%), третью строчку в YouTube (8,71%), а на 4-м месте Twitter (8,17%)

Развитие социальных сетей активно модифицирует коммуникацию, очерчивая новые формы контакта производителей контента с потребителями, особенно в системе маркетинговых коммуникаций.

Маркетинг социальных сетей (Social Media Marketing – SMM) является сравнительно новой сферой деятельности для современных предприятий, которую они активно осваивают независимо от масштаба и специфики их деятельности.

Уникальность социальных медиа заключается в том, что они дают возможность предприятию взаимодействовать непосредственно с потребителями, без навязчивых действий традиционных маркетинговых технологий.

К преимуществам SMM следует отнести низкую стоимость продвижения; наличие широкой аудитории; возможность тщательно отбирать пользователей, которые увидят рекламу (ранжирование целевой аудитории по

социальным параметрам: возрасту, месту проживания, интересам) постепенная наработка имиджа, который сохранится на длительный период.

Ключевые слова: коммуникация, медиакоммуникация, социальная сеть, маркетинг социальных сетей, информационное общество, медиа-пространство.

УДК: 930.2(045)=191.2(477.5+476)

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-141-159>

**INFORMATIONAL POTENTIAL OF THE INTERNET-
RESOURCES IN STUDYING THE PROBLEMS OF THE
MONETARY CIRCULATION IN
UKRAINE-HETMAN STATE**

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРНЕТ-
РЕСУРСІВ У ВИВЧЕННІ ПРОБЛЕМ ГРОШОВОГО
ОБІГУ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ**

**ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ИНТЕРНЕТ-
РЕСУРСОВ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ ДЕНЕЖНОГО
ОБРАЩЕНИЯ УКРАИНЫ-ГЕТЬМАНЩИНЫ**

Валерій Нечитайло,
аспірант кафедри суспільних
наук, інформаційної та
архівної справи
e-mail:
nechytailo.valerii@meta.ua
ORCID 0000-0003-3301-3898
Центральноукраїнський
національний технічний
університет,
пр. Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна,
25000

Valerii Nechytailo,
post-graduate student of the
Department of Social Sciences,
Information and Archival
Affairs
e-mail:
nechytailo.valerii@meta.ua
ORCID 0000-0003-3301-3898
Central Ukrainian National
Technical University, 8,
Univertytetsky Av.,
Kropyvnytskyi, Ukraine, 25000

ABSTRACT

This article tells about and analyses the informational and scientific potential in the use of the Internet-resources during the process of the researches over the coin circulation of the insurgent Ukraine-Hetman State, they are: electronic auctions and forum «Violity», «New Auction» and «Unc.ua», the electronic encyclopedia «Wikipedia», scientific social web «Academia.edu», social web «Facebook», and also the private «Youtube» channels.

Every of the pointed resources and services has its advantages and disadvantages.

Using an Internet we could get a new data in the numismatics, by the way identify the new variants of the Muscovy tsar Peter the Great coins excavated on the territory of the Hetman State, put the light on the new finds of the coins evaluated as very rare in the previous Ukrainian science historiography.

We assume that even with the disadvantages and features and some dangers in the use of the WEB-resources, the finally have a huge informational and science potential and abilities to help in the research of the history of the monetary circulation of the Ukraine-Hetman State, to put the light on the new facts and the data than will help to determinate the unknown pages of the history of Ukraine and also make certain the previous investigations.

Keywords: *Hetman State, monetary circulation, WEB-resources, Internet-auctions, Wikipedia, Social Media.*

Постановка проблеми. У статті розглядається інформаційний та науковий потенціал найбільш популярних в Україні Інтернет-ресурсів, що мають високу значимість для вивчення історії грошового обігу України-Гетьманщини. Інформація, яка міститься на вітчизняних WEB-ресурсах, може впевнено слугувати вагомим додатковим інформаційним джерелом наукового вивчення теми. При цьому, не слід забувати і про наявні притаманні кожному ресурсу свої характерні недоліки, які стримують розвиток наукового процесу, що слід враховувати в дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень. Інформативність та значний потенціал Інтернет-ресурсів у наукових пошуках важко перебільшити. Високу інформативність використання такого джерела, як Інтернет, або WEB-ресурси, підкреслив український вчений Василь Орлик (Орлик, 2013), зокрема, під його керівництвом дослідницею Оксаною Шпортун було розглянуто основні характеристики нумізматичних ВЕБ-сайтів в Україні та проаналізовано можливості сайту «Violity» (Шпортун, 2016). Не зважаючи на те, що багато дослідників використовують матеріали Інтернет-ресурсів під час розгляду різних аспектів історії України-Гетьманщини періоду

повстання, зазначимо, що окремо Інтернет-портали як джерело вивчення проблем її грошового обігу у роботах науковців в Україні та за її межами не розглядалися.

Мета статті. Визначити основні електронні WEB-ресурси, що є корисними та мають високу інформативність для вивчення проблем грошового обігу України-Гетьманщини, а також зауважити на переваги та недоліки, позитивні та негативні риси кожного з цих сайтів.

Виклад основного матеріалу. Відомим українським вченим Віктором Коцуром комплексно та влучно аргументовано необхідність введення до наукового обігу нових монет з категорії приватних знахідок (Коцур, 2016: 11-14). Професором Василем Орликом вдало підкреслено значний науковий потенціал використання в нумізматичних дослідженнях електронних ресурсів (Орлик, 2013: 129-133).

Дослідницею Оксаною Шпортун проведено аналіз низки сайтів із нумізматичним змістом (професійною мовою – «контентом») та зазначено, що нумізматичні сайти є ресурсами не лише комерційного та інформаційного характеру, а і наукового профілю в мережі Інтернет (Шпортун, 2016). Ми погоджуємося із дослідницею, що значна кількість сайтів (понад 500 тисяч) нумізматичної тематики, представлених у пошуковій системі «Google», є безумовним свідченням посиленого інтересу аудиторії до вивчення нумізматики та популярності її як спеціальної галузі історичної науки (Шпортун, 2016: 174).

Фактично найбільш відомим Інтернет-ресурсом, що відвідується любителями старожитностей, краєзнавцями та пошукачами скарбів, є **сайт «Violity»** (Шпортун, 2016: 125-127). Згаданий Інтернет-ресурс охоплює широку аудиторію як в Україні, так і далеко за її межами, науковий потенціал матеріалів, які викладають приватні пошуковці на даному ресурсі, є досить потужним і був високо оцінений за кордоном. Ресурс «Violity» фактично є також широко відомим брендом. «Violity» складається із Форуму – місця, де зареєстровані учасники незалежно від країни реєстрації мають можливість обговорювати ті чи інші проблемні теми, а також з Аукціону – ділянки з продажем товарів.

Найбільш негативним чинником у науковому відношенні на Інтернет-ресурсі «Violity» є відсутність спілкування за допомогою обміну приватними повідомленнями, що обмежено адміністрацією ресурсу задля уникнення продажів предметів антикваріату без сплати комісійної винагороди на аукціоні. Безпосередній контакт та переписка з користувачем можлива лише у разі купівлі речі з аукціону, після чого адміністрацією сайту забезпечується спілкування у чаті до повного завершення угоди та виставлення відгуків учасниками. При цьому спеціальні символи, що характерні для електронних адрес чи номерів телефонів, адміністрацією ресурсу максимально обмежуються. Негативним фактором у отриманні інформації таким чином є висока імовірність її неточності, адже інформація надається безпосередньо приватними особами, а, як відомо, рівень наукової обізнаності і національної свідомості щодо популяризації та збереження пам'яток історії і культури в нашій державі почав зростати лише після подій Революції Гідності та розгортання бойової агресії Росії проти України на Сході нашої Держави. Але при цьому продавець може не лише навмисно не повідомити інформацію про місце знахідки купленої монети, а й дійсно не володіти цією інформацією, якщо купив монету з метою перепродажу, не поцікавившись науковими даними. До того ж, більшість користувачів нехтують науковою інформацією, вважаючи її неефективною та неважливою.

Іншими негативними факторами та незручностями у використанні цього ресурсу є переважно низька якість наданих користувачами фотографій, виконаних камерами мобільних телефонів чи фотоапаратами із низькою роздільною здатністю камери. Відсутність у користувачів сайту навичок виконання якісних фотографій та обробки їх у графічних редакторах, а також технічне зменшення розміру картинки при її збереженні часто негативно відображається на подальшому використанні отриманих таким чином фото для наукового опрацювання – порівняння штемпелів монет, визначення їх автентичності, точної ідентифікації тощо. Ми також помітили такий негативний для наукових пошуків фактор, як продаж скарбів окремими частинами з відсортуванням рідкісних монет (які,

власне, і мають високий ступінь наукової актуальності), а потім вже продаж однотипних монет групами за станом збереження. Такі важливі для науки дані, як: загальна вага, точний склад монет, інших речей, вмістилище скарбу та обставини і глибина залягання скарбу залишаються назавжди втраченими для науковців. Проте щось все ж таки вдасться ввести до наукового обігу. Наведемо декілька найбільш яскравих прикладів корисного використання матеріалів з форуму та аукціону «Violity», що дозволили здійснити досить важливі відкриття для подальшого розвитку нумізматики.

Відомо, що Каролем Ромстофером під час проведення археологічних пошуків було виявлено численну кількість не лише власне імітації шведських, польських, литовських та німецьких монет, а і залишки відходів від їх виробництва, ажуру стрічок вальцверку, а також таких фрагментів, що містять частину зображень монет. За нашим спостереженням, подібні монети із залишками необрізаного ажуру також трапляються у монетних знахідках, що зафіксовані на Інтернет-форумі для колекціонерів «Violity», зокрема, і на аукціоні ресурсу (Заготовка монетной ленты от солидов Сигизмунд III, «Violity»). Але цікавим є той факт, що названі знахідки нами не зафіксовано у складі скарбів. Це нашо́вхує на думку про те, що такі нумізматичні пам'ятки потрапили у землю внаслідок неприйняття їх населенням або ж у результаті крадіжок відходів та спроб збуту їх у якості монет.

Однією із важливих закономірностей та особливостей грошового обігу України у другій половині XVII століття Микола Котляр справедливо назвав присутність значної кількості монет часів Сигізмунда III Вази у часи правління Яна II Казимира, що мало місце в результаті проведення реформ останнім, а відтак, у грошовому обігові створилась змішана система із старих «добрих» та нових «злих» монет, що одночасно курсували в обігу (Котляр, 1981: 113). Показовим у цьому відношенні є скарб з околиць с. Клепачі Лубенського району Полтавської області, де з-поміж шостаків, трояків та півтораків часів Сигізмунда III Вази фігурував один півторак Яна II Казимира 1666 року (Сидоренко, 1998: 125). До речі, за останнє десятиліття за матеріалами архіву сайту «Violity» ми

зафіксували ще 4 знахідки цього досить рідкісного різновиду півторака (Польський полторака 1666 г., Ян Казимир, R6. «Violity»).

Також за допомогою аукціону «Violity» нам вдалось виявити та зафіксувати раніше неопубліковані різновиди монет Петра I, що виявлені на території Гетьманщини, про що було повідомлено користувачами сайту «Violity» на Форумі чи Аукціоні.

Так, серед виставлених на продаж у грудні 2018 р. 5 монет номіналом полушка московського царя Петра I одна (див. ілюстрації, рис. 1) (5 полушек Петра I, «Violity») мала в позначенні дати цікавий дефект штемпеля, що стався внаслідок перегравірування. На полі монети внаслідок корегування штемпеля з'явилась дата з трьох цифр «178», що, на нашу думку, є результатом корегування дати «1718», адже полушки того року карбування є поширеними та масовими у знахідках. Іншу цікаву, на наш погляд, полушку із датою «AWK», або 1720 року, було виставлено на Аукціоні «Violity» (див.: рис. 2). Проаналізувавши стиль виконання літер, особливо літери «К», що ніби складається із двох частин (ВРП полушка 1720 R1, «Violity»), ми дійшли висновку про те, що дана продана монета є тогочасною підрубкою, що також є цікавим в фокусі дослідження проблем грошового обігу України-Гетьманщини на початку XVIII століття. Ще однією монетою, що не опублікована в нумізматичних каталогах, є виставлена для продажу на аукціоні «Violity» деньга 1712 року, яка має на своєму полі помилку в даті «AWIB» замість «AWBI» (Деньга 1712 (ошибка вместо ашви ашив), «Violity») (див.: рис. 3). Варіанта цієї монети із помилкою в написанні дати не зазначено у найбільш повному та вдалому на сьогодні каталозі монет Російської імперії Володимира Біткіна (Биткин, 2003).

Отже, Аукціон та Форум «Violity» відкриває низку можливостей у пошуку важливої для науковців інформації, фіксації раніше невідомих скарбів, введення до наукового обігу нових різновидів монет, не зафіксованих в нумізматичних каталогах, що дає підстави кваліфікувати інформаційний потенціал цього ресурсу як достатньо вагомий та необхідний для нумізматики.

Популярними серед користувачів мережі Інтернет є також **електронні аукціони**, що не мають в системі майданчиків для обговорення предметів старовини, такі як: «*New Auction*» та «*Unc.ua*». До позитивних аспектів згаданих ресурсів варто віднести наявність зворотного зв'язку для уточнення місць та обставин знахідки монети, що є необхідним досліднику відповідно до тематики його наукових пошуків, важливою є і можливість збору фотографій для подальшого іконографічного та штемпельного аналізу монет тощо. Серед недоліків зазначених ресурсів – помилкова історична періодизація, наприклад, багато користувачів сайтів називають монети Нового часу середньовічними. Зазначимо, що і структура гілок аукціону побудована нерідко відповідно до такої самої хибної думки. У користуванні цими ресурсами приваблює можливість сортування представлених матеріалів за різними ознаками: особливостями карбування, оригінальністю, ціною тощо. На обох сайтах завантажено одночасно майже 100.000 монет. Скориставшись пошуковими системами зазначених ресурсів, ми встановили, що цілих чи частково розділених скарбів у продажу на цих майданчиках не було.

Проте, потрібно наголосити на тому, що, попри значні корисні сторони Інтернет-аукціонів, найбільш популярні з яких зазначено вище, варто остерігатись і негативних чинників, які пов'язані із ними. Зокрема, серед науковців існує уявлення про те, що, навіть при неможливості контактування та переписки із власником монети або ігноруванні ним запиту, можна хоча б приблизно встановити регіон знахідки відповідно до місця її продажу, зазвичай, це місто обласного чи районного значення. Втім, до такої інформації необхідно ставитись із великою обережністю, адже серед продавців та колекціонерів поширеною є практика перепродажу монет, щодо яких наукові дані вже втрачені. Так, наприклад, на аукціоні «*New Auction*» продавцем з Харкова виставлений у продаж тогочасний фальсифікат півторака Речі Посполитої, виготовлений за зразком монет 1624 року (Полторак 1614 г. (фальшак), «*New Auction*») (продавцем помилково чи з метою підвищення інтересу вказано більш рідкісний рік – 1614) (див.: рис. 4), проте малоімовірною є можливість того, що дану монету було

знайдено на території Слобожанщини, адже підrobка та потрапляння в обіг фальсифікатів цих монет є майже не характерною для зазначеного регіону.

Високою популярністю та відвідуваністю характеризується міжнародна потужна Інтернет-мережа – електронна енциклопедія «**Вікіпедія**». Вказана енциклопедія має свої як позитивні, так і негативні аспекти. До позитивних рис можна віднести її безкоштовність, представлення інформації різними мовами, надання посилань на джерела, можливість створювати сторінки з інформацією як про історичні події, епохи та регіони, так і присвячені персоналіям. Але головним недоліком такої інформації є її, так би мовити, всенародна організація – наповнення та модерування, у разі потреби, будь-ким із користувачів, що в разі відсутності професійного моніторингу профільних тем фахівцями спричиняє проникнення в науковий обіг неперевіреної та часто хибної інформації. Нагадаємо, що з-посеред наукової спільноти давно склалось уявлення про небажаність посилань на матеріали з «Вікіпедії» у серйозних наукових дослідженнях.

Неточності та суттєву неповноту завантажених до згаданої енциклопедії даних ми виявили і щодо досліджуваної нами теми – проблем грошового обігу Гетьманщини. Так, у електронній енциклопедії «Вікіпедія» є оглядова стаття про історію Гетьманщини, або Війська Запорозького (Гетьманщина або Військо Запорозьке, «Wikipedia»), а також про розвиток її економіки (Економіка Гетьманщини, «Wikipedia»). Проте ці обидві сторінки навіть комплексно та поверхово не висвітлюють всю складність та багатогранність грошового обігу доби Гетьманщини, а також процесів окупації її грошового ринку та постійних експансії з боку Московії. Частково цю сторінку фінансово-економічних відносин Гетьманщини та Московії висвітлено у статті «Севский чех» (Севський чех, «Wikipedia»), що присвячена емісії у 1686 році на монетному дворі у місті Севську імітації монет Речі Посполитої, які несли на своєму полі імена московських царів Іоанна та Петра Олексійовичів і їх матері-регента – Софії, що мало на меті «привчити» населення України до московської монети, хоча на той час в грошовому обігу України

функціонували вже якісні та сучасні з технологічної точки зору монети. У електронній енциклопедії лише поверхово визначено історію введення цієї монети до обігу, надано зображення лише її аверсу (при тому, що монета має дві сторони), а також вказано помилково сучасну адміністративну область, в якій знаходиться місто Севськ, оскільки насправді назване місто знаходиться у Брянській, а не в Орловській області Російської Федерації, як це зазначено у «Вікіпедії» (Шуст, 2012: 503). Також на сторінці із зазначеною статтею надано якісну ілюстрацію чеха 1686 року з колекції Національного музею історії України (Бойко-Гагарін, 2018: 16-18).

Високо інформативною вважаємо також популярну соціальну мережу для науковців **Academia.edu**. Вказана соціальна мережа створена для науковців, що готові ділитись своїми досягненнями та публікаціями з дослідниками у всьому світі. У соціальній мережі наявні як приватні сторінки вчених, так і сторінки груп, об'єднаних за тематиками дослідження. На жаль, історія Гетьманщини у вигляді окремої теми в даній мережі не виділена, проте за допомогою пошуку можна легко відшукати необхідну інформацію, наприклад таку, яка міститься у розширеній розвідці Андрія Бойка-Гагаріна щодо існування в Україні емісії за часів козацьких гетьманів («Academia.edu»).

Всі найактуальніші праці української нумізматичної спільноти представлені на сторінці створеного у 2017 році професійного журналу «Український нумізматичний щорічник» (Український Нумізматичний Щорічник, «Academia.edu»), де завантажено і інші матеріали, що відображають вагомий науковий доробок його засновників – академіка Віктора Коцура та професора – Василя Орлика. Із зазначеної сторінки можна легко завантажити повнотекстові версії збірників найбільшої в Україні професійної нумізматичної конференції: «Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки», де з 2011 року формується та накопичується потужний інформаційний ресурс відповідної тематики. Серед авторів тез варто відзначити роботи дослідників, що вивчали окремі аспекти грошового обігу Гетьманщини, зокрема: Віктор Коцур, Василь Орлик,

Михайло Орлик, Олексій Бакалець, Андрій Бойко-Гагарін, Ольга Скороход, Оксана Шпортун, Анатолій Шостопал та інші.

До головної переваги цього потужного Інтернет-ресурсу варто віднести можливість цілодобового отримання оновлень щодо опублікованих праць вчених з усього світу, підписавшись на оновлення як сторінок приватних дослідників, так і профільних спільнот. До переваг названого ресурсу зараховуємо також можливість вільно скачувати файли в зручному для опрацювання форматі PDF та MS Word, а також здійснювати пошук за ключовим словами та користуватись інструментами Google Analytics. Недоліки вказаної інформаційної системи сформульовано її користувачами: часто автори публікації не додають до файлу сторінку із вихідними даними своєї роботи, що значно ускладнює або цілком унеможлиблює покликання, а також обов'язкова необхідність реєстрації для користування розширеними можливостями, окрім скачування чи отримання файлу потрібної статті за посиланням на електронну адресу. Також на сервісі «Academia.edu» доступний платний «Premium» пакет, що дозволяє відшукати покликання на власні роботи, переглянути особисті сторінки тих, хто відвідував Вашу сторінку та читав завантажені в мережу публікації.

Досліджуючи інформаційний потенціал електронних ресурсів у фокусі використання їх в нумізматичних дослідженнях, Оксана Шпортун цілком справедливо відзначила корисність у цьому контексті **соціальних мереж** (Шпортун, 2016: 175). Ми розуміємо, що на момент написання авторкою свого дослідження такі російські соціальні мережі, як «Вконтакте» та «Одноклассники» мали високу популярність в Україні та, відтак, характеризувалися і деяким потенціалом в отриманні корисної нумізматичної інформації. Але на сьогодні, відповідно до вимоги Президента України, ці, як і низка інших інформаційних джерел Російської Федерації, є недоступними з міркувань державної безпеки України. Наразі найбільшу популярність серед соціальних мереж отримав «**Facebook**». Перевагами соціальної мережі «Facebook» є зручність у користування та швидкість поширення інформації, можливість розсилання будь-яких новин у вигляді приватних повідомлень

тощо. Корисними в нумізматичних дослідженнях можуть виявитись не лише персональні сторінки нумізматів, що викладають в «Facebook» окремі результати своїх наукових пошуків, а і сторінки нумізматичних товариств, музеїв, торговельних майданчиків у даній соціальній мережі.

Так, про нові знахідки монет та скарбів на Волині (та за її межами) регулярно з майже щоденним оновленням повідомляють користувачі групи «Товариство нумізматів Волині» (Товариство нумізматів Волині, «Facebook») та групи «Знахідки. Від античності до сучасності» (Знахідки. Від античності до сучасності, «Facebook»), яка є досить популярною. Часто такі групи створюються самими дослідниками з метою збору потрібної їм інформації. Головною перевагою мережі «Facebook» є також її безкоштовність, що полегшує створення так званої «Інтернет-візитівки» для будь-якої фізичної чи юридичної особи. У соціальних мережах доступним є зворотній зв'язок із користувачами у вільному доступі та на безкоштовній основі, що дозволяє легко ідентифікувати власника та отримати інформацію, визначити ступінь достовірності отриманих даних тощо.

Як засвідчила практика, інші соціальні мережі масового використання, такі як *Instagram* та *Pinterest* є мало інформативними для наукових досліджень взагалі.

Високу популярність щороку набирають приватні канали на «**Youtube**», що вже сьогодні є вагомим конкурентом для традиційного телебачення. На «**Youtube**» розміщено значну кількість наукових та науково-популярних передач історичної тематики, а приватні канали його користувачів містять новини зі сфери нумізматичних досліджень та презентують особисті здобутки у даному напрямку.

Висновки. Отже, ми розглянули та проаналізували інформаційний та науковий потенціал використання Інтернет-ресурсів у процесі дослідження історії грошового обігу України-Гетьманщини, до яких належать: аукціони та форуми «*Violity*», «*New Auction*» і «*Unc.ua*», електронна енциклопедія «*Вікіпедія*», соціальна мережа для науковців «*Academia.edu*», соціальна мережа «*Facebook*», а також приватні канали на «*Youtube*». Кожен із зазначених сервісів має як свої переваги,

так і недоліки. До головного недоліку ресурсу «Violity» варто віднести відсутність можливості приватного спілкування з метою отримання інформації щодо місця знахідки, а відтак, певна упередженість та негативне ставлення до нього користувачів. Використання інформації з електронної енциклопедії «Вікіпедія» є загалом небажаним процесом, адже може зумовити низку неточностей та помилок, що доводять матеріали із «Вікіпедії» про грошовий обіг Гетьманщини та емісію у Севську в 1686 році.

Користуючись Інтернет-ресурсами, ми виявили дані, які є новими для нумізматичної науки, що, зокрема, дозволило визначити та зафіксувати раніше неопубліковані різновиди монет Петра I, які виявлені на території Гетьманщини. Це надало можливість ввести до наукового обігу нові факти про знахідки тих монет, що вважались рідкісними у вітчизняній нумізматичній історіографії.

Вагомий потенціал має соціальна мережа для науковців «Academia.edu», що поєднує в собі завантажені персонально та представлені від імені профільних спільнот найсвіжіші та найбільш актуальні наукові досягнення дослідників та вчених з усього світу.

Вважаємо, що, попри наявні недоліки, специфічні риси та певні ризики у використанні, електронні WEB-ресурси все ж мають вагомий інформаційний та науковий потенціал у дослідженні особливостей грошового обігу Гетьманщини, їх вивчення зумовлює можливість введення до наукового обігу фактів та нових даних, що допоможуть виявити раніше невідомі сторінки цього періоду в історії України, а також конкретизувати вже частково висвітлені попередниками моменти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. 5 полушек Петра I. URL: [https:// auction.violity.com/97647992-5-polushek-petra-i](https://auction.violity.com/97647992-5-polushek-petra-i) (актуальність 26.12.2018).
2. Аукціон New Auction. URL: <https://newauction.com.ua/> (актуальність 03.01.2019 р.).
3. Аукціон UNC. URL: <https://unc.ua/> (актуальність 03.01.2019 р.).

4. Биткин В.В. Сводный каталог монет России. Часть I. (1699-1740). Киев: «Юнона-Монета», 2003. 544 с.
5. Бойко-Гагарин А.С. К вопросу о возможности чеканки гетманом Богданом Хмельницким фальшивых монет. VIII Богданівські читання, Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з нагоди 419-річчя від дня народження гетьмана Богдана Хмельницького. Черкаси, 2014 С. 118-122.
6. Бойко-Гагарин А.С. Нове надходження до зібрання НМІУ – «севський чех» 1686 року. Нумізматики і Фалеристика. № 2. Київ, 2018. С. 16-18.
7. ВРП полушка 1720 R1. URL: [https:// auction.violity.com/ru/97645823-vrp-polushka-1720-r1](https://auction.violity.com/ru/97645823-vrp-polushka-1720-r1) (актуальність 26.12.2018).
8. Гетьманщина або Військо Запорозьке. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Гетьманщина або Військо Запорозьке](https://uk.wikipedia.org/wiki/Гетьманщина_або_Військо_Запорозьке) (актуальність 03.01.2019 р.).
9. Деньга 1712 (ошибка вместо ашви ашив). URL: <https://auction.violity.com/97845859-denga-1712-oshibka-vmesto-ashvi-ashiv> (актуальність 26.12.2018).
10. Економіка Гетьманщини. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Економіка Гетьманщини](https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_Гетьманщини). (актуальність 03.01.2019 р.).
11. Заготовка монетной ленты от солидов Сигизмунд III № 2. Violity Аукціон для колекціонерів. URL: <https://auction.violity.com/93786345-zagotovka-monetnoy-lenty-ot-solidov-sigizmund-iii-2>. (Актуальність: 18.11.2018 р.)
12. Знахідки. Від античності до сучасності/Metal detecting finds/From ancient. URL: <https://www.facebook.com/groups/196387430926233/> (актуальність 03.01.2019).
13. Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV – XVIII ст. Київ: Наукова Думка, 1981. С. 113.
14. Коцур В.П. Щодо проблеми використання матеріалів «чорної» археології в наукових дослідженнях з нумізматики. Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки». 22-23 червня 2016 р. Кіровоград–Київ–Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 11-14.
15. Орлик В.М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав

Хрестоносців). Матеріали наукової конференції з міжнародною участю «Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі». 14 березня 2013 р., м. Київ. Київ, 2013. С. 129-133.

16. Полторак 1614 г. (фальшак). URL: https://newauction.com.ua/offer/poltorak_1614_g_falshak-i49350013557552.html#2 (актуальність 03.01.2019 р.).

17. Польский полторак 1666 г., Ян Казимир, R6. URL: <https://auction.violity.com/77403174-polskij-poltorak-1666-g-yan-kazimir-r6> (актуальність 26.12.2018). Там само. Полторак 1666 R6. URL: <https://auction.violity.com/68566570-poltorak-1666-r6> (актуальність 26.12.2018). Там само. Полторак 1666. URL: <https://auction.violity.com/77340894-poltorak-1666> (актуальність 26.12.2018). Там само. Полторак 1666 R6. URL: <http://arc.violity.com/poltorak-1666-r6-28909276> (актуальність 26.12.2018).

18. Севський чех. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Севський_чех (актуальність 03.01.2019 р.).

19. Сидоренко О.В. Скарб монет XVII ст. з Лубенщини. Археологічний Літопис Лівобережної України. № 1-2. Полтава, 1998. С. 125.

20. Товариство нумізматів Волині. URL: <https://www.facebook.com/groups/319814968425078/> (актуальність 03.01.2019).

21. Український Нумізматичний Щорічник. URL: <https://independent.academia.edu/UkrainianNumismaticAnnual> (актуальність 03.01.2019 р.).

22. Шпортун О. Нумізматичні веб-сайти України. *Studia I Materialy «Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice»*. № 1. Bialystok, 2016. S. 175-179.

23. Шпортун О. Проблеми використання сайту «[Auction.violity.com](https://auction.violity.com)» в нумізматичних дослідженнях. Збірник праць IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми нумізматики в системі допоміжних історичних дисциплін». 22-23 червня 2016 р. Кіровоград-Київ-Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 125-127.

24. Шуст Р. М. Севські чехи. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2012. Т. 9: С. 503.

REFERENCES

1. Bitkin, V. (2003). *Svodnyj katalog monet Rossii. Chast' I. (1699-1740).* [The general catalogue of the Russian coins. Part I (1699-1740)]. Kiev: *Junona-Moneta* [in Russian].
2. Boiko-Haharin, A. (2018). *Nove nadkhodzhenia do zibrannia NMIU – “sevskiy chekh” 1686 roku* [The new achieving to the collection of NMHU – the Sevsk chekh of 1686]. *Numizmatyka i Falerystyka*. 2. 16-18. [in Ukrainian].
3. Bojko-Gagarin, A. (2014). K voprosu o vozmozhnosti chekanki getmanom Bogdanom Hmel'nickim fal'shiviyh monet. VIII Bogdanivs'ki chitannja, *Materiali Vseukraïns'koï naukovoï konferencii z nagodi 419-richchja vid dnja narodzhennja get'mana Bogdana Hmel'nic'kogo*, 118-122.
4. Kotliar, M. (1981) *Narysy istorii obihu y lichby monet na Ukraini XIV – XVIII st.* [The review of the history of the monetary circulation in Ukraine in XIV – XVIII cent.]. Kyiv: *Naukova Dumka*. [in Ukrainian].
5. Kotsur, V. (2016) *Shchodo problemy vykorystannia materialiv «chornoï» arkheolohii v naukovykh doslidzhenniakh z numizmatyky* [To the problm of the use of the «black archeology» materials in the numismatic researches]. Abstract of papers. *Aktualni problemy numizmatyky u systemi spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky*. (pp. 11-14). [in Ukrainian].
6. Orlyk, V. (2013). *Informatsijnyj potentsial WEB-resursiv u numizmatychnykh doslidzhenniakh (na prykladi monet derzhav Khrestonostsiv).* [The informational potential of the WEB-resources in the numismatic researches (on example of the coins of the Crusader states)] Abstracts of Papers: *Arkhivoznavchi ta dzhereloznavchi haluzi znan: problemy vzaïemodii na suchasnomu etapi*. (pp. 129-133). Kyiv. [in Ukrainian].
7. Shportun, O. (2016). *Numizmatychni veb-saity Ukrainy.* [The numismatic WEB-pages of Ukraine]. Abstract of papers: *Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice*. (1). 175-179. [in Ukrainian].
8. Shportun, O. (2016). *Problemy vykorystannia сайту «Auction.violity.com» v numizmatychnykh doslidzhenniakh.* [The problem of the use of WeB-page «Auction.violity.com» in the numismatic researches]. Abstracts of papers: *Aktualni problemy numizmatyky v systemi dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin*. (pp. 125-127). [in Ukrainian].

9. Shust, R. (2012). *Sevski chekhy. Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t.* [The Sevsk chekh's. The Encyclopedia of the Ukrainian history]. (Vol. 9). Ed. Smolii V. A. Kyiv: *Naukova dumka*. [in Ukrainian].

10. Sydorenko, O. (1998). *Skarb monet XVII st. z Lubenshchyny.* [The treasure of the XVII century coins from Lubenshchyna]. *Arkheolohichniy Litopys Livoberezhnoi Ukrainy*. 1-2. 125. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто та проаналізовано інформаційний і науковий потенціал використання Інтернет-ресурсів у дослідженні історії грошового обігу в Україні-Гетьманщині, до яких належать: аукціони та форуми «Violity», «New Auction» та «Unc.ua», електронна енциклопедія «Вікіпедія», соціальна мережа для науковців «Academia.edu», соціальна мережа «Facebook», а також приватні канали на «Youtube». Кожен із зазначених сервісів має як свої переваги, так і недоліки.

Користуючись Інтернет-ресурсами, ми виявили дані, які є новими для нумізматичної науки, що, зокрема, дозволило визначити та зафіксувати раніше неопубліковані різновиди монет Петра I, що виявлені на території Гетьманщини. Це дало можливість ввести до наукового обігу нові факти про знахідки тих монет, що вважались рідкісними у вітчизняній нумізматичній історіографії.

Зазначимо, що, попри наявні недоліки, специфічні риси та певні ризики у використанні, електронні WEB-ресурси все ж мають вагомий інформаційний та науковий потенціал у дослідженні особливостей грошового обігу Гетьманщини. Вивчення вказаних ресурсів зумовлює можливість введення до наукового обігу фактів та нових даних, що допоможуть виявити раніше невідомі сторінки цього періоду в історії України, а також конкретизувати вже частково висвітлені попередниками моменти.

Ключові слова: Гетьманщина, грошовий обіг, WEB-ресурси, Інтернет-аукціони, Вікіпедія, соціальні мережі.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено и проанализировано информационный и научный потенциал использования Интернет-ресурсов в процессе исследования истории денежного обращения Украины-Гетманичины, к которым относятся: аукционы и форумы «Violity», «New Auction» и «Unc.ua», электронная энциклопедия «Википедия», социальная сеть для ученых «Academia.edu», социальная сеть «Facebook», а также частные каналы в «Youtube». Каждый из указанных сервисов имеет свои как преимущества, так и недостатки. В процессе работы с Интернет-ресурсами, нам удалось выявить новые данные для нумизматической науки, в частности, определить и зафиксировать ранее неопубликованные разновидности монет Петра I, найденные на территории Гетманичины, ввести в научный оборот новые находки тех монет, которые считались редкими в денежном обращении в отечественной научной нумизматической историографии.

Считаем, что, не смотря на присутствующие недостатки и особенности, а также определенную опасность в использовании, электронные WEB-ресурсы все же имеют весомый информационный и научный потенциал в изучении особенностей денежного обращения Гетманичины, введения в научный оборот фактов и новых данных, которые помогут выявить ранее неизвестные страницы этого периода в истории Украины, а также конкретизировать уже частично освещенные предшественниками моменты.

Ключевые слова: *Гетманичина, денежное обращение, WEB-ресурсы, Интернет-аукционы, Википедия, социальные сети.*

Ілюстрації

Рис. 1. Комплекс полушок Петра І Олексійовича із монетою з перегравіруванням дати «178».

Рис. 2. Полушка Петра І Олексійовича з датою «1720», підробка того часу.

Рис. 3. Денгга Петра І Олексійовича 1712 року із помилкою в написанні дати.

Рис. 4. Тогочасний фальсифікат півторака Речі Посполитої 1624 року, виставлений у продаж на Інтернет-аукціоні «New Auction».

УДК 94(470 + 477.8) «1914/1917»:336.02

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-160-182>

**LEGAL SOURCES ON THE HISTORY OF TAXATION
POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE GOVERNMENT
DURING THE FIRST WORLD WAR**

**ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПОДАТКОВОЇ
ПОЛІТИКИ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В РОКИ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

**ПРАВОВЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ
НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРАВИТЕЛЬСТВА
РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ГОДЫ ПЕРВОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Світлана Орлик,

доктор історичних наук,
доцент, професор кафедри
суспільних наук,
інформаційної та архівної
справи
e-mail:
svitlana.orlik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6280-9273
Researcher ID: C-1033-2019
Центральноукраїнський
технічний університет,
пр.Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна,
25006.

Svitlana Orlyk,

PhD of Historical sciences,
Associate Professor, Professor
of Department of Social
Sciences, Informational and
Archival Affairs
e-mail:
svitlana.orlik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6280-9273
Researcher ID: C-1033-2019
Central Ukrainian National
Technical University, 8,
Prospekt Universytetskyi,
Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006

ABSTRACT

The article discloses the peculiarities of the regulatory legal acts of the Russian Empire during the First World War as an important source for the study of the history of the taxation policy of the imperial government. The entire legal array, which provided taxation policy, was divided into two groups: 1) regulatory legal

acts that formed the general tax policy of the Russian Empire and was applied to the entire territory of the empire; 2) the «occupational» regulatory legal acts that implemented the taxation policy of the government of the Russian Empire in the occupied territories of Galicia and Bukovina.

The analysis of the imperial tax legislation proved that the critical financial situation of the Russian Empire was due to the imperfection and backwardness of the taxation system when the country started the war. It was determined that a considerable array of tax legislation in the period of participation of the Russian Empire in the Great War was aimed at increasing the tax pressure and contained the norms concerning: raising the rates of certain pre-war taxes and duties, abolishing tax breaks, increasing the number of taxpayers and objects of taxation, or introduction of new temporary military taxes. The attention was paid to the essence and reasons for the adoption of the Law of the Russian Empire «On State Income Tax» dated on April 6, 1916, which had to mark the beginning of the tax reform.

Studying the mechanism and peculiarities of the regulatory support of taxation in the occupied territories of Galicia and Bukovina, it was established that non-compliance with the norms of international law led to the introduction of a hybrid taxation system that combined elements of the Austrian and Russian tax legislation. As a consequence, it led to chaotic and unsystematic tax collection. Such a state of taxation showed a significant increase in tax pressure on the local population and the predatory nature of the Russian taxation policy in the occupied territories.

Keywords: *taxation policy, taxation, regulatory legal acts, the Russian Empire, Galicia, Bukovina, World War I, Military General Governorate of Galicia.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Загально визнаним джерелом у дослідженні історії будь-яких напрямків державної політики різних періодів і держав є нормативно-правові акти. Відомий радянський історик Б. Кочаков відзначав, що «вивчати історію урядової політики без використання законодавчого матеріалу – справа зовсім безглузда» (Кочаков, 1937:320). Не виключенням є і

дослідження історії податкової політики уряду Російської імперії в часи Першої світової війни. У цьому напрямку вивчення, систематизація і аналіз нормативно-правових актів, які урегульовували питання встановлення та адміністрування податків і зборів та інших обов'язкових платежів стають чи не найголовнішим інструментом дослідження даної проблеми. За переконанням сучасного дослідника проблем податкової політики уряду Російської імперії дореформеного періоду В. Орлика, «законодавство є багатоплановим джерелом, у якому відображені основні моменти внутрішньої, в тому числі й фінансової політики», саме законодавчі акти «відображають еволюцію податкового законодавства й фінансових органів, їх повноважень, детально регламентують службову діяльність чиновників фінансового відомства» (Орлик, 2008а:13). Про те, що «законодавчі акти відіграють головну роль у захисті підвалин існуючого ладу» (Гончарова, 2014:29), наголошувала українська дослідниця Н. Гончарова.

Аналіз останніх досліджень. Історіографія робіт сучасних дослідників, які під час розгляду різних напрямків державної політики Російської імперії, акцентували увагу на визначній ролі законодавчих актів та постанов, що містяться в «Повному зібранні законів Російської імперії» та «Зводі законів Російської імперії» є доволі широкою. Зокрема, цим проблемам були присвячені окремі статті та частини монографій таких учених: Т.14), Н. Гончарової (Гончарова, 2014), Ю. Головка (Головка, 2011), С. Гринич (Гринич, 2006), Ю. Демешка (Демешко, 2013), М. Долакової (Долакова, 2013), І. Ковтуна (Ковтун, 2013), Ю. Негоди (Негода, 2012; Негода, 2014), В. Орлика (Орлик, 2008b), В. Шандри (Шандра, 2005), Н. Щербак (Щербак, 2008) та ін. Проте в сучасній історіографії проблемі ролі правових актів у дослідженні історії податкової політики уряду Російської імперії у період Першої світової війни належна увага не приділялася.

Метою статті є дослідження особливостей нормативно-правових актів Російської імперії (1914 – березень 1917 рр.) у період Першої світової війни як важливого джерела з дослідження історії податкової політики імперського уряду.

Виклад основного матеріалу. При розгляді податкової політики уряду Російської імперії періоду Першої світової війни важливим інформаційним джерелом є довоєнне та часів війни законодавства, які дають можливість дослідити вектор тогочасної політики. Особливістю структури цієї групи джерел можна вважати те, що в умовах війни нормативно-правові акти Російської імперії поділялися на дві групи: 1) нормативно-правові акти, які формували загальну податкову політику Російської імперії і поширювалися на всю територію імперії; 2) «окупаційні» нормативно-правові акти, які реалізовували податкову політику уряду Російської імперії на окупованих російською армією територіях Галичини та Буковини. Окремою групою пропонується виділити міжнародне законодавство та податкове законодавство Австро-Угорської імперії, яких уряд Російської імперії мав дотримуватися при формуванні своєї податкової політики на окупованих територіях Галичини і Буковини відповідно до IV Гаазької Конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі» (IV Конвенція, 1907).

Із самого початку вступу Російської імперії у Першу світову війну постійно зростаючі витрати на воєнні потреби виявили недостатність грошових ресурсів, що поставило перед імперським урядом завдання віднайти нові фінансові резерви. Ситуація у сфері оподаткування ускладнювалася й тим, що Російська імперія входила в Першу світову війну зі старою податковою системою, яка базувалася на архаїчному подушному оподаткуванні нижчих класів з певними елементами майнового оподаткування (оподаткування нерухомого майна та землі тощо). У російській податковій системі питома вага акцизного оподаткування перевищувала 80% рубіж у загальних податкових надходженнях до державного бюджету. Доходи вищих класів залишалися поза оподаткуванням. Резерви прибуткового оподаткування були очевидними, але недосяжними через пряму незацікавленість заможних верств та владних органів у прийнятті необхідних законів.

Тож, єдиним джерелом «латання» бюджетного дефіциту залишалось посилення оподаткування за рахунок збільшення ставок окремих існуючих податків, зборів та інших неподаткових платежів, скасування податкових пільг, розширення кола платників та об'єктів оподаткування або ж запровадження нових військових податків. Усі ці заходи мали відображатися у законодавчих актах, які мав терміново приймати орган законодавчої влади Російської імперії – Державна Дума. Проте більшість нормативно-правових актів щодо збільшення податків та впровадження нових приймалися відповідними положеннями Ради Міністрів за підписом імператора, а не Державною Думою, як того вимагав загальний порядок прийняття імперських законів.

Право приймати законодавчі акти Раді Міністрів було надано відповідно до норм статті 87 «Зводу Основних Державних законів», де зазначалося, що «в час припинення діяльності Державної Думи, за умови надзвичайних обставин, які потребуватимуть обговорення та прийняття закону, Рада Міністрів передає його безпосередньо Государю Імператору» (СЗРИ К.1. Т.1, 1912:6–7). Уряд не сумнівався в тому, що положення Ради Міністрів, які приймалися у порядку, визначеному ст. 87, мали силу закону. На їхню думку, саме такий спосіб прийняття вкрай необхідних законів у бюджетній і податковій сферах значно прискорить впровадження їх у життя. У свою чергу, більшість депутатів Державної Думи вважали, що уряд неправильно трактує ст. 87, і насправді прийняті Радою міністрів правові положення «не є законами, а лише указами з тимчасовою силою закону, <...> податки можуть прийматися лише законодавчим шляхом і не можуть встановлюватися шляхом надзвичайних заходів, про які йдеться у статті 87-й. Тому введення податків за цією статтею не можна вважати правильним» (Бюджет и 87-я..., 1915; 87-я стаття, 1915: 3). З цього приводу відомий російський політичний діяч, засновник газети «Речь» М. Ганфман зауважував: «народний уряд як під час війни, так і в мирний час притримувався думки, що застосування ст. 87 до податків не відповідає її суті; ще на початку війни ця думка була сформульована на особливій нараді, скликаній головою Держ.

Думи М.В. Родзянко при міністерстві фінансів за участю членів Держ. Думи» (Ганфман, 1915:496). Про неповороткість і неефективність роботи Державної Думи зазначав Міністр фінансів П. Л. Барк, наголошуючи на тому, що станом на початок 1915 р. на різних стадіях розгляду в Державній Думі застрягло 235 законопроектів, які стосувалися бюджетного фінансування витрат на 1915 р. (Переработка финансовых, 1915). На шпальтах газет відкрито поширювалася думка про те, що для прийняття фінансових законів скликання Державної Думи було політично та економічно не вигідним. Вважалося, що головна перешкода для скликання Думи полягатиме «в тому, що під час обговорення фінансових питань виникнуть чвари, розгоряться пристрасті, а це займе багато часу, і, крім того, може призвести до порушення єдності...» (Война и налоги, 1914). Лише деякі закони, зокрема Закон «Про державний прибутковий податок» (СУиРП, 1916. №106:899–938) та Закони про Державний бюджет на 1914, 1915 та 1916 рр.(СУиРП, 1914. №143:2370–2413; СУиРП, 1915. №43:611–650; СУиРП, 1916. №96:785–830), Рада Міністрів побоювалася приймати в порядку вищезгаданої ст. 87 – «проти проведення цих проектів в порядку надзвичайного законодавства висловлювалася більшість членів уряду»(Подходный налог, 1914:2).

Відразу ж після вступу у війну уряд Російської імперії щомісяця подавав на затвердження Раді міністрів нові законодавчі акти у сфері оподаткування, які б дозволили терміново мобілізувати до бюджету нові фінансові ресурси. З даного приводу М. І. Ганфман писав: «Війна в галузі законодавства здійснила повний переворот. Темп законодавства став швидким і гарячковим» (Ганфман, 1915:482).

Зазначені нормативно-правові акти публікувалися у Зібранні законів та розпоряджень уряду, яке офіційно видавалося при Правлячому Сенаті – це були чисельні зміни та доповнення до діючих ще до війни законів у сфері оподаткування, неодноразово приймалися зміни і доповнення до статутів сфери оподаткування. Зокрема, чисельними були зміни у статуті «Про прямі податки» (СЗРИ К.2. Т.V., 1912:2–152) та «Про гербовий збір»(СЗРИ К.2. Т.V., 1912:153–187) в

частині справляння промислового податку та гербового збору, де не тільки збільшувалися оклади податку, а й розширялося коло платників податків за рахунок скасування пільг та залучення нових об'єктів та суб'єктів оподаткування, які раніше не сплачували цей податок. Активно приймалися нові нормативно-правові акти (частіше у вигляді Положень Ради Міністрів), в т.ч. так звані тимчасові військові податки.

Вважаючи, що війна не затягнеться надовго, у деяких законодавчих актах, які приймалися у 1914 р., збільшення податків планувалося як тимчасова акція, лише на 1914–1915 рр., але потім терміни їхньої дії продовжувалися спеціальними законодавчими актами на наступні роки або ж із неконкретним часовим визначенням – «до закінчення війни».

Протягом 1914–1916 рр. було прийнято ряд нормативно-правових актів (Положень Ради Міністрів) щодо впровадження нових податків, які мали статус тимчасових військових податків:

- Положення Ради Міністрів від 27 вересня 1914 р. «Про тимчасовий податок із проїжджаючих по залізниці пасажирів, з пасажирського багажу та з перевезення вантажів по багажних квитанціях» (СУиРП, 1914. №308:4125–4126);

- Положення Ради Міністрів від 6 вересня 1914 р. «Про уведення одноразового податку на телефони» (СУиРП, 1914. №254:3583; СУиРП, 1914. №361:5144–5146), (спочатку дія поширювалася лише на 1914 р., а потім продовжено на 1915 та 1916 рр.) (СУиРП, 1916. №17:115–116);

- Положення Ради Міністрів від 3 листопада 1914 р. «Про встановлення тимчасового податку з перевезення вантажів залізничними шляхами пасажирською, великою і малою швидкістю» (СУиРП, 1914. №308:4196–4198). Цей податок спочатку приймався строком на один рік – на 1915 р., а потім стягнення продовжувалося двічі: до 31 грудня 1916 року і до 31 грудня 1917 р.) (СУ и РП, 1915. №304:2989; СУиРП, 1916. №301:3004–3008);

- Положення Ради Міністрів від 19 квітня 1915 р. «Про встановлення військового податку» (введено з 1 січня 1915 р.), розпорядженням Міністра фінансів затверджено «Інструкцію про застосування положення про військовий податок» (СУиРП,

1915. №130:377–1384; СУиРП, 1915. №177:1807 – 1814). Платниками військового податку визначено лише чоловіків. Звільнені від військової повинності сплачували його у порядку, визначеному законодавством, або ж він сплачувався замість відбування військової повинності в натурі. Військовий податок планувалося стягувати протягом 18 років після його введення. Ставки оподаткування військовим податком встановлювалися у твердих сумах за рік і мали ознаку прогресивного оподаткування (Орлик, 2016:27–33; Орлик, 2015:119–129);

- Положення Ради Міністрів від 19 травня 1915 р. «Про встановлення тимчасового податку з гасу, який перекачувався газопроводом, який належав Закавказькій залізниці» (СУиРП, 1915. №152:1597) за напрямком з м. Баку до м. Батумі;

- Положення Ради Міністрів від 3 лютого 1916 р. «Про встановлення тимчасового на користь казни податку на тоталізатор» (СУиРП, 1916. №39:281);

- Положення Ради Міністрів від 13 травня 1916 р. «Про встановлення тимчасового податку на приріст прибутків торговельно-промислових підприємств та винагороди отримані від особистої промислової діяльності й про підвищення розмірів відрахувань на погашення вартості деякого майна при обрахунку прибутків, які належать оподаткуванню відсотковим збором» (СУиРП, 1916. №131:122–1231);

- Положення Ради Міністрів від 13 травня 1916 р. та 21 червня 1916 р. «Про встановлення на залізниці, на час війни, особливого збору у зв'язку з посиленням економічного регулювання вантажного руху» (СУиРП, 1916. №132:1250–1251); СУиРП, 1916. №164:1562).

- Впродовж 1914-1916 рр. було прийнято ряд нормативно-правових актів (законів і положень Ради Міністрів) щодо впровадження нових податків, які не мали статусу тимчасових, стягнення яких планувалося на постійній основі:

- Закон Російської імперії від 4 жовтня 1914 р. «Про підвищення ставок деяких видів існуючого оподаткування та введення нових видів податків» (СУиРП, 1914. №308:4131);

- Положення Ради Міністрів від 19 травня 1915 р. «Про встановлення додаткового, на користь казни, збору з діловодних паперів по цивільним справам, що знаходяться у мирових судових установах» (СУиРП, 1915. №152:1598);

– Положення Ради Міністрів від 14 липня 1915 р. «Про встановлення акцизу з виноградних, ягідних та родзинкових вин» (СУиРП, 1915. №207:2158–2163);

– Положення Ради Міністрів від 16 вересня 1916 р. «Про встановлення акцизу на чай» (СУиРП, 1916. №269:2663–3677; СУиРП, 1916. №272:2706);

– Закон Російської імперії від 6 квітня 1916 р. «Про державний прибутковий податок» (СУиРП, 1916. №106:899–938) (вступив у дію з 1 січня 1917 р.) та інструкції до неї (СУиРП, 1916. №333:3389–3624).

Слід відзначити, що у Зібранні законів і розпоряджень уряду публікувалися й інші підзаконні акти «височайше затверджені положення Державних установ» з питань встановлення порядку адміністрування податків і зборів, здебільшого це «розпорядження представлені Правлячому Сенату Міністром фінансів» у вигляді постанов Міністра фінансів та інструкцій щодо застосування раніше прийнятих Радою Міністрів положень.

Поміж інших вищезгаданих нормативно-правових актів з питань оподаткування особливе значення мав останній, який мав ознаменувати нові реформаторські підходи у цій сфері – тобто переведення податкової системи з примітивної подушної розкладкової системи оподаткування на більш прогресивний прибутковий принцип оподаткування. Тож, у розпал війни, 6 квітня 1916 р., Державною Думою було прийнято Закон «Про державний прибутковий податок» (СУиРП, 1916. №106: 899–938), проект якого десятиліттями обговорювався в імперських урядових та наукових колах ще до війни. Безперечно, імперський уряд покладав великі надії на цей податок, проте й він не міг забезпечити вирішення усіх фінансових проблем воюючої держави. Адміністрування прибуткового податку за новим законом вимагало проведення складних підготовчих заходів з обліку платників податків та встановлення їхніх особистих доходів, організації декларування доходів. Окрім того, нові підходи в оподаткуванні потребували певних знань і навиків від податних інспекторів, які мали впроваджувати податкову реформу прибуткового оподаткування в життя шляхом налагодження безпосередніх контактів з платниками

податків та втручання у їхні приватні фінансові справи, роз'яснювати їм норми податкового законодавства.

Перелічені вище чисельні зміни в податковому законодавстві мали на меті лише збільшення надходжень до дохідної частини бюджету, що відбувалося виключно шляхом підвищення податкового тиску на платників податків. Для успішного адміністрування нових податків та підвищених старих податків і зборів виникла закономірна необхідність збільшити податковий апарат. Отже, у липні 1914 р. було прийнято Закон «Про зміну складу податного нагляду і про збільшення належних на його утримання з державного казначейства коштів» (СУиРП, 1914. №172:2957–2963), за яким збільшилася загальна штатна чисельність спеціалістів податкового нагляду, розширилися повноваження податних інспекторів та суттєво підвищилися їхні річні жалування. У жовтні 1914 р. розділом XII Положення Ради Міністрів «Про підвищення ставок наявного обкладення та про запровадження нових податків» додатково розширено штатну чисельність податних інспекторів (СУиРП, 1914. №308:4131).

Що стосується реалізації урядом Російської імперії податкової політики на окупованих під час Першої світової війни територіях Галичини та Буковини, то вона мала певні особливості.

Розглядаючи проблему розподілу компетенції органів цивільного управління у податковій галузі на окупованих територіях Галичини і Буковини, слід відмітити, що під час першої окупації (серпень 1914 р. – червень 1915 р.) єдиним нормативним актом, який урегулював дане питання було «Тимчасове положення про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими за правом війни» (ЦДІАК України. Ф.722. Оп.2. Спр.6. Арк.1–8), яке було затверджено 14 серпня 1914 р. Верховним Головнокомандуючим російської імператорської армії великим князем Миколою Миколайовичем та начальником Штабу Верховного Головнокомандуючого генерал-лейтенантом М. Янушкевичем. У п. 10 цього положення зазначалося, що до безпосередніх обов'язків усіх чинів цивільного управління окупованих областей Австро-Угорщини у податковій галузі відносилися

питання нагляду за «надходженням належних до поступлення від землі грошових коштів» та «за успішним надходженням податків й за виконанням жителями всіх повинностей» (ЦДІАК України. Ф.722. Оп.2. Спр.6. Арк.1–8). Деталізації механізму справляння податків на окупованих територіях у цьому положенні зазначено не було, що ускладнювало процес налагодження оподаткування на окупованих територіях. Згодом для реалізації податкової політики на окупованих західноукраїнських землях у складі Військового генерал-губернаторства Галичини було створено спеціально уповноважений орган – Управління фінансовими справами. Основними завданнями діяльності цього органу були такі: завідування державними і місцевими податками і зборами (контроль за нарахуванням, стягненням та зарахуванням до казни); здійснення загального нагляду за справлянням місцевих міських і гмінних зборів (Орлик, 2017а:5–21).

Значного прориву у напрямку упорядкування механізму оподаткування на окупованих територіях було досягнуто під час другого вторгнення російських військ в Галичину і Буковину (червень 1916 р. – серпень 1917 р.) після втручання у цей процес безпосередньо Міністра фінансів П. Л. Барка та подальшого затвердження 6 лютого 1917 р. Верховним Головнокомандувачем російської армії Миколою II «Тимчасового Положення про стягнення податків і зборів та про устрій Управління по фінансових справах при Військовому генерал-губернаторові областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни» ДАЧО. Ф.923. Оп.1. Спр.185. Арк. 46–49; ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.1051. Арк.35–35зв. (далі – Тимчасове положення від 6 лютого 1917 р.). Зазначене положення складалося з двох розділів: «Загальні положення» та «Про установи по фінансових справах» та визначало порядок і механізм стягнення податків на окупованих територіях.

Слід відзначити, що під час створення нормативно-правових актів, які урегульовували питання оподаткування на захоплених російськими військами територіях Галичини та Буковини, окупаційній владі необхідно було враховувати вимоги норми міжнародного права. Зокрема, статті 48 IV Гаазької

Конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі», прийнятої 18.10.1907 р., де зазначалося, що «якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і грошові збори, він здійснює це, по можливості, відповідно до чинних правил оподаткування та їхньої сфери дії, внаслідок чого на нього покладається обов'язок нести витрати по управлінню окупованою територією у тій самій мірі, як це був зобов'язаний робити законний уряд» (IV Конвенція, 1907) – тобто, російська окупаційна влада мала застосовувати податкове законодавство Австро-Угорської імперії, землі якої були завойовані та використовувати їх на управління окупованою територією. Зіткнувшись з австрійською податковою системою, російська окупаційна влада зрозуміла, що має справу з податковою системою, яка принципово відрізнялася від тієї, що діяла в Російській імперії. Складність застосування австрійського законодавства, відсутність списків платників та податкового обліку за окремими податками, недостатня чисельність фінансових органів, слаба платоспроможність населення тощо – усі ці обставини не давали можливості російській окупаційній владі налагодити механізм стягнення податків за австрійським законодавством. Тож у підсумку, вищезгаданим Тимчасовим положенням від 6 лютого 1917 р., російська окупаційна влада, всупереч вимогам міжнародного права, запровадила справляння окремих видів державних податків за законодавством Російської імперії (Орлик, 2017b:84–86). Зокрема, цим положенням встановлювалося, що на окупованих територіях:

– (п. 1 положення) гербовий збір стягуватиметься за правилами і ставками, встановленими діючим у Росії законодавством (ДАЧО. Ф.923. Оп.1. Спр.185. Арк.46зв.), починаючи з 15 квітня 1917 р. (ЦДІАК України. Ф.377. Оп.1. Спр.87. Арк.30);

– (п. 6 положення) з 1 квітня 1917 р. (ЦДІАК України. Ф.377. Оп.1. Спр.84. Арк.6, 9; ЦДІАК України. Ф.377. Оп.1. Спр.96а. Арк.34.) «торговельно-промислові підприємства і приватні промисли залучаються до оподаткування

промисловим податком, відповідно до Положення про державний промисловий податок (ст.ст. 404-613 Статуту про прямі податки, т.V Зв. Зак.; вид. 1914.) з усіма наступними до нього додатковими узаконеннями». Причому, замість додаткового до промислового податку розкладкового збору, який справлявся в Російській імперії при оплаті промислових свідоцтв, встановлювався «особливий додатковий збір у розмірі 50% до ціни цих свідоцтв» (ДАЧО. Ф.923. Оп.1. Спр.185. Арк. 47.; ЦДІАК України. Ф.377. Оп.1. Спр.96а. Арк.34-35; Там само. Ф.377. Оп.1. Спр.84. Арк.2).

– (п.7. положення) «непрямі податки (акцизи) стягуються за правилами і ставками, встановленими діючими законами (Зв. зак., т. V, вид. 1901 р. і прод. 1912 р., з наступними доповненнями)» (ДАЧО. Ф.923. Оп.1. Спр.185. Арк.46–49.). Тож, з 1 квітня 1917 р. на окупованих територіях введено акцизні податки на «усі вироби з алкоголю, нафтові вироби, а також дріжджі, цукор, тютюн, тютюнові вироби, сірники, різаний цигарковий папір, гільзи і звичайне вино» за російським законодавством (ДАЧО. Ф.968. Оп.1. Спр.1. Арк.3).

Слід відзначити, що відповідно до встановленого порядку, вищезгадані Тимчасові положення оголошувалися відповідними наказами Штабу Верховного Головнокомандуючого для безумовного виконання на всій окупованій території Галичини та Буковини, яка знаходилася в управлінні Військового генерал-губернаторства областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни. Зазначені накази не підлягали офіційному опублікуванню (деякі з них мали гриф «Таємно») і зберігалися у Штабі Верховного Головнокомандуючого. Відповідно до порядку загального діловодства накази начальника Штабу Верховного Головнокомандувача надсилалися у війська та у канцелярію і штаб Військового генерал-губернатора Галичини для виконання. У свою чергу, на виконання окремих норм Тимчасових положень Військовим генерал-губернатором та губернаторами готувалися відповідні Обов'язкові постанови та об'яви для населення, де, окрім постановляючої частини, зазначалася міра відповідальності за порушення чи недотримання встановлених окупаційною владою податкових

норм, посиляючись на російське податкове законодавство (ДАЧО. Ф.923. Оп.1. Спр.185. Арк.20; Там само. Ф.968. Оп.1. Спр.1. Арк.3, 106).

Висновки. Таким чином, нормативно-правові акти Російській імперії є важливим джерелом дослідження історії податкової політики Російської імперії в роки Першої світової війни. Аналіз податкового законодавства, яке приймалося у цей період свідчить про те, що Російська імперія, вступивши у війну, не була готовою до фінансових проблем, спричинених недосконалістю податкового законодавства. Розраховуючи на короткотерміновість війни, податкова політика уряду Російської імперії була направлена на максимальне використання можливостей існуючої архаїчної податкової системи, посилюючи податковий тиск. Огріхи і недосконалість податкової системи, з якою Російська імперія вступила у війну, стали настільки очевидними і критичними, що у складний воєнний період, незважаючи на законодавчу кризу, 6 квітня 1916 року було прийнято важливий Закон «Про державний прибутковий податок» (вступив у дію з 1 січня 1917 р.), який мав ознаменувати початок податкової реформи, тобто переведення податкової системи Росії на прибутковий принцип оподаткування.

Недотримання норм міжнародного права щодо нормативного встановлення порядку справляння податків на окупованих російськими військами територіях Галичини і Буковини призводило до запровадження гібридної системи оподаткування, яка поєднувала елементи австрійського та російського податкового законодавства і як наслідок – до хаотичного та безсистемного стягнення податків. Такий стан в оподаткуванні свідчив про значне посилення податкового тиску на місцеве населення та грабіжницький характер російської податкової політики на окупованих територіях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджет и 87-я статья Основных законов. *Русские ведомости*. 1915. №13. С. 2.
2. 87-я статья. *Русские ведомости*. №13. 1915. С. 3.
3. Война и налоги. *Голос Юга*. 1914. №269. С. 2.

4. Ганфман М. (1915). Законодательство. *Ежегодник газеты Речь на 1915 год*. Петроград: изд. редакции газеты «Речь», 1915.
5. Гаращук Т. С. (2014). Джерела з історії дворянських депутатських зібрань України (кінця XVIII – початку XX ст.). *Архіви України*. Вип. 3 (291). С. 112-120.
6. Гринич С. (2006). «Полное собрание законов Российской империи» – важный источник по отечественной истории. *Купола*. Вип. 3. С. 42- 44.
7. Головка Ю. І. (2011). Матеріали «Повного зібрання законів Російської імперії» як джерело з історії зовнішньої торгівлі Південної України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. XXX. С. 252-255.
8. Гончарова Н. О. (2014). «Повне зібрання законів Російської імперії» як джерело дослідження дворянських опік Півдня України. *Гуманітарний журнал*. №3-4. С. 29-35.
9. ДАЧО – Державний архів Чернівецької області.
10. Демешко Ю. (2013). «Звід законів Російської імперії» як джерело дослідження питань міського управління Російської імперії. *Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі*: матеріали наукової конференції з міжнародною участю. Київ, 2013. С. 46–49.
11. Долакова М. М. (2013). Законодательство как источник изучения истории финансовой политики в Российской империи. *Евразийский юридический журнал*. № 8 (63). С. 101–103.
12. Ковтун І. (2013). «Повне зібрання законів Російської імперії» як джерело дослідження рекрутських наборів. *Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі*: матеріали наукової конференції з міжнародною участю. Київ. С. 78–81.
13. Кочаков Б. М. (1937). Русский законодательный документ XIX–XX вв. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Москва–Ленинград: АН СССР, С.319–372.
14. Негода Ю. С. (2012). Повне зібрання законів Російської імперії як джерело з історії конфесій України XVIII– XIX ст. *Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили: Історія*. Вип. 186. Т. 198. С.54–58.

15. Негода Ю. С. (2014). «Полное собрание законов Российской империи» как источник для изучения просвещения в национальных общинах Южной Украины (XIX – начало XX вв.). *Электронный периодический научный журнал «SCIARTICLE.RU»*. № 5 (январь). С. 52-60. URL: <http://sciarticle.ru>. (дата звернення 01.02.2019).

16. Орлик В. М. (2008а). Податкова політика уряду Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст.: автореф. дис...д.і.н...: 07.00.01, 07.00.02; НАН України Інститут історії України. 33 с.

17. Орлик В. М. (2008b). Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії в першій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. №5. С.187-195.

18. Орлик С. (2015). Механізм впровадження військового податку в Україні: досвід періоду Першої та Другої світових війн і сучасність. *Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки*. Вип. 27. Кіровоград: КНТУ. С. 119–129.

19. Орлик С. В. (2016). Військовий податок в Наддніпрянській Україні в роки Першої світової війни. *Часопис української історії*. Вип. 33. С. 27–33.

20. Орлик С. (2017а). Організація фінансового управління російською окупаційною владою на теренах Галичини і Буковини в період Першої світової війни. *Карпатський край*. №1(9). С. 5–21.

21. Орлик С. (2017b). Особливості податкової політики російської окупаційної влади на захоплених територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни. *Історія торгівлі, податків та мита: XI міжнародна наук. конф.*, м. Дніпро, 26-27 жовтня, 2017 р. С. 84–86.

22. Переработка финансовых законопроектов. *Голос Юга*. 1915. №19. С. 3.

23. Подоходный налог. *Голос Юга*. 1914. №278. С. 2.

24. СЗРИ – Свод законов Российской империи. СПб.: Русское Книжное Товарищество «Деятель», 1912.

25. СУиРП – Собрание узаконений и распоряжений правительства. Отд. 1. СПб.: Сенатская типография.

26. Сутягина О. А. (2008). Законодательные акты Полного собрания законов Российской империи как источник по истории сибирского купечества XIX в. *Вестник Томского государственного университета*. № 3 (4). С. 37-41.

27. ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України (м. Київ).

28. Шандра В. С. (2005). Генерал-губернаторства в Україні. К.: НАН України. Ін-т історії України. 427 с.

29. Щербак Н. (2008). «Полное собрание законов Российской империи» як джерело дослідження діяльності цензурних установ в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. № 94/95. С. 134–137.

30. IV Конвенція (Гаага). (1907). – Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Конвенція (IV) Гаазька від 18.10.1907. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_222 (дата звернення: 17.01.2018).

REFERENCES

1. Byudzhet i 87-ya stat'ya Osnovnykh zakonov [The budget and the 87th article of the Basic Laws]. *Russkie vedomosti*. 1915. 13. 2.

2. 87-ya stat'ya [87th article]. *Russkie vedomosti*. 13. 1915. 3.

3. Voyna i nalogi [War and taxes]. *Golos Yuga*. 1914. 269. 2.

4. Ganfman, M. (1915). Zakonodatel'stvo [Legislation.]. *Ezhegodnik gazety Rech' na 1915 god*. Petrograd: izd. redaktsii gazety «Rech'», 1915 [in Russian].

5. Harashchuk, T. (2014). Dzherela z istorii dvorianskykh deputatskykh zibran Ukrainy (kintsia XVIII – pochatku KhKh st.) [Sources on the history of Aristocratic Parliamentary Assembly of Ukraine (end of the XVIII – early XX centuries). *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 3 (291), 112-120 [in Ukrainian].

6. Grinich, S. (2006). «Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii» – vazhnyy istochnik po otechestvennoy istorii [«The complete collection of the laws of the Russian Empire» – an important source on national history]. *Kupola – Domes*, 3, 42-44 [in Russian].

7. Holovko, Yu. (2011). Materialy «Povnoho zibrannia zakoniv Rosiiskoi imperii» yak dzherelo z istorii zovnishnoi torhivli Pivdennoi Ukrainy ostannoï chverti XVIII – pochatku XIX st. [Materials of the «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» as a source of the history of foreign trade of Southern Ukraine in the last quarter of the XVIII – the beginning of the XIX century]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 30, 252-255 [in Ukrainian].

8. Honcharova, N. (2014). «Povne zibrannia zakoniv Rosiiskoi imperii» yak dzherelo doslidzhennia dvorianskykh opik Pivdnia Ukrainy [«Complete collection of laws of the Russian Empire» as a source of study of aristocratic burns in the South of Ukraine]. *Humanitarnyi zhurnal – Humanitarian Journal*, 3-4, 29-35 [in Ukrainian].

9. DACHO – Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti [State Archives of Chernivtsi region].

10. Demeshko, Yu. (2013). «Zvid zakoniv Rosiiskoi imperii» yak dzherelo doslidzhennia pytan miskoho upravlinnia Rosiiskoi imperii [«Code of Laws of the Russian Empire» as a source in research of issues on municipal management of the Russian Empire]. *Arkhivoznavchi ta dzhereloznavchi haluzi znan: problemy vzaiemodii na suchasnomu etapi: materialy naukovoï konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*. Kyiv. (pp.46-49) [in Ukrainian].

11. Dolakova, M. (2013). Zakonodatel'stvo kak istochnik izucheniya istorii finansovoy politiki v Rossiyskoy imperii [Legislation as a source for studying the history of the financial policy of the Russian Empire]. *Evraziyskiy yuridicheskiy zhurnal – Eurasian Law Journal*, 8 (63), 101-103 [in Russian].

12. Kovtun, I. (2013). «Povne zibrannia zakoniv Rosiiskoi imperii» yak dzherelo doslidzhennia rekrutskykh naboriv [«Complete collection of Laws of the Russian Empire» as an original source of recruit conscription research]. *Arkhivoznavchi ta dzhereloznavchi haluzi znan: problemy vzaiemodii na suchasnomu etapi: materialy naukovoï konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*. Kyiv. 78-81 [in Ukrainian].

13. Kochakov, B. (1937). Russkiy zakonodatel'nyy dokument XIX–XX vv. [Russian legislative document XIX-XX centuries]. *Vspomogatel'nye istoricheskie distsipliny – Auxiliary historical disciplines*. Moskva–Leningrad: AN SSSR. 319-372. [in Russian].

14. Nehoda, Yu. (2012). Povne zibrannia zakoniv Rosiiskoi imperii yak dzherelo z istorii konfesii Ukrainy XVIII– XIX st. [A complete collection of laws of the Russian Empire as a source of the history of confessions of Ukraine in the XVIII-XIX centuries]. *Naukovi pratsi ChDU im. Petra Mohyly: Istoriia*. Vyp. 186. (Vols.198). 54-58 [in Ukrainian].

15. Negoda, Yu. (2014). «Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii» kak istochnik dlya izucheniya prosveshcheniya v natsional'nykh obshchinakh Yuzhnoy Ukrainy (KhIKh – nachalo XX vv.) [«The complete collection of the Laws of the Russian Empire» as a source for the study of education in the national communities of southern Ukraine (XIX – early XX centuries).]. *Elektronnyy periodicheskiy nauchnyy zhurnal «SCIARTICLE.RU» – Electronic periodical scientific journal «SCIARTICLE.RU»*, 5, 52–60. URL: http://sci-article.ru/number/01_2014.pdf (data zvernennya 01.02.2019) [in Russian].

16. Orlyk, V. (2008a). Podatkova polityka uriadu Rosiiskoi imperii v kintsi XVIII – seredyni XIX st.[The tax policy of Russian Empire's government at the end of the 18 century – in the middle of the 19 century]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: NAN Ukrainy Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].

17. Orlyk, V. (2008b). Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem podatkovoï polityky v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii v pershii polovyni XIX st. [Methodological aspects of the study of tax policy issues in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the nineteenth century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Magazine*, 5, 187-195 [in Ukrainian].

18. Orlyk, S. (2015). Mekhanizm vprovadzhennia viiskovoho podatku v Ukraini: dosvid periodu Pershoi ta Druhoi svitovykh viin i suchasnist [The Mechanism of Introducing the Military Tax in Ukraine: the Experience of the World War I and World War II and Modern Times]. *Zbirnyk naukovykh prats Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 27, 119-129. Kirovohrad: KNTU [in Ukrainian].

19. Orlyk, S. (2016). Viiskovyï podatok v Naddniprianskii Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny [Military tax in dneiper

Ukraine during the World War I]. *Chasopys ukrainskoi istorii – A journal of Ukrainian history*, 33, 27-33 [in Ukrainian].

20. Orlyk, S. (2017a). Orhanizatsiia finansovoho upravlinnia rosiiskoiu okupatsiinoiu vladoiu na terenakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny [Organization of financial control by Russian occupying authorities in the territories of Galicia and Bukovina during the First World War]. *Karpatskyi krai – Carpathian land*, 9, 5-21 [in Ukrainian].

21. Orlyk, S. (2017b). Osoblyvosti podatkovoi polityky rosiiskoi okupatsiinoi vlady na zakhoplenykh terytoriiakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny [Features of the tax policy of the Russian occupation authorities in the captured territories of Galicia and Bukovina during the First World War]. *Istoriia torhivli, podatkiv ta myta: XI mizhnarodna nauk. konf., m. Dnipro, 26-27 zhovtnia, 2017 r.* Kyiv: NAN Ukrainy Instytut istorii Ukrainy. 84-86. [in Ukrainian].

22. Pererabotka finansovykh zakonoproektov [Recycling financial bills]. *Golos Yuga*. 1915. 19. 3.

23. Podokhodnyy nalog [Income tax]. *Golos Yuga*. 1914. 278. 2.

24. SZRI – Svod zakonov Rossiyskoy imperii [The code of Laws of the Russian Empire]. SPb.: Russkoe Knizhnoe Tovarishchestvo «Deyatel'», 1912.

25. SUiRP – Svod uzakoneniy i rasporyazheniy pravitel'stva [Collection of Laws and orders of the Government]. Otd. 1. SPb.: Senatskaya tipografiya.

26. Sutyagina, O. (2008). Zakonodatel'nye akty Polnogo sobraniya zakonov Rossiyskoy imperii kak istochnik po istorii sibirskogo kupechestva KhIKh v. [Legislative acts of the Complete Collection of Laws of the Russian Empire as a source on the history of the Siberian merchants of the XIX century]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Tomsk State University*, 3 (4), 37-41 [in Russian].

27. TsDIAK Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv].

28. Shandra, V. (2005). *Heneral-hubernatorstva v Ukraini [General – Governorate in Ukraine]*. Kyiv: NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy [in Ukrainian].

29. Shcherbak, N. (2008). «Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoi ymperyuy» yak dzherelo doslidzhennia diialnosti tsenzurnykh ustanov v Ukraini (kinets XIX — pochatok XX st.) [«The complete collection of the Laws of the Russian Empire» as a source of research on the activities of censorship institutions in Ukraine (end of the 19 and early 20 centuries)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Seriya: Istoriiia*, 94/95, 134-137 [in Ukrainian].

30. IV Convention (Hague). (1907). – Pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli: IV Haazka Konventsiiia vid 18.10.1907. [Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_222 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості нормативно-правових актів Російської імперії в період Першої світової війни як важливого джерела з дослідження історії податкової політики імперського уряду. Увесь правовий масив, що забезпечував податкову політику, поділено на дві групи: 1) нормативно-правові акти, які формували загальну податкову політику Російської імперії і поширювалися на всю територію імперії; 2) «окупаційні» нормативно-правові акти, які реалізовували податкову політику уряду Російської імперії на окупованих російською армією територіях Галичини та Буковини.

У результаті аналізу імперського податкового законодавства доведено, що критичний фінансовий стан Російської імперії був зумовлений недосконалістю та відсталістю податкової системи, з якою ця країна вступила у війну. Визначено, що значний масив законодавчих актів у сфері оподаткування, прийнятих у період участі Російської імперії у Великій війні, було направлено на збільшення податкового тиску та містив у собі норми, які стосувалися підвищення ставок окремих існуючих до війни податків та зборів,

скасування податкових пільг, розширення кола платників та об'єктів оподаткування або ж запровадження нових тимчасових військових податків. Звернуто увагу на суть та причини прийняття 6 квітня 1916 р. Закону Російської імперії «Про державний прибутковий податок», який мав означувати початок податкової реформи.

Досліджуючи механізм та особливості нормативного забезпечення оподаткування на окупованих російськими військами територіях Галичини і Буковини, встановлено, що недотримання норм міжнародного права призвело до запровадження гібридної системи оподаткування, яка поєднувала елементи австрійського та російського податкового законодавства і як наслідок – до хаотичного та безсистемного стягнення податків. Такий стан в оподаткуванні свідчив про значне посилення податкового тиску на місцеве населення та грабіжницький характер російської податкової політики на окупованих територіях.

Ключові слова: податкова політика, оподаткування, нормативно-правові акти, Російська імперія, Галичина, Буковина, Перша світова війна, Військове генерал-губернаторство Галичини.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности нормативно-правовых актов Российской империи действующих в период Первой мировой войны как важного источника по исследованию истории налоговой политики имперского правительства. Правовой массив, который обеспечивал налоговую политику, разделен на две группы: 1) нормативно-правовые акты, которые формировали общую налоговую политику Российской империи и распространялись на всю территорию империи; 2) «оккупационные» нормативно-правовые акты, которые устанавливали налоговую политику правительства Российской империи на оккупированных русской армией территориях Галиции и Буковины.

В результате проведенного анализа имперского налогового законодательства доказано, что критическое финансовое состояние Российской империи было обусловлено

несовершенством и отсталостью налоговой системы, с которой эта страна вступила в войну. Определено, что значительное количество законодательных актов в сфере налогообложения, принятых в период участия Российской империи в Великой войне, были направлены на увеличение налогового давления и содержали в себе нормы касающиеся повышения окладов отдельных существующих до войны налогов и сборов, отмены налоговых льгот, расширения круга плательщиков и объектов налогообложения или введения новых временных военных налогов. Обращено внимание на суть и причины принятия 6 апреля 1916 г. Закона Российской империи «О государственном подоходном налоге», который должен был ознаменовать начало налоговой реформы.

Исследуя механизм и особенности нормативного обеспечения налогообложения на оккупированных российскими войсками территориях Галиции и Буковины, установлено, что несоблюдение норм международного права привело к внедрению гибридной системы налогообложения, сочетающей элементы австрийского и российского налогового законодательства и как следствие – к хаотическому и бессистемному взыванию налогов. Такое положение в налогообложении свидетельствовало о значительном усилении налогового давления на местное население и грабительском характере российской налоговой политики на оккупированных территориях.

Ключевые слова: налоговая политика, налогообложение, нормативно-правовые акты, Российская империя, Галиция, Буковина, Первая мировая война, Военное генерал-губернаторство Галиции.

УДК 65.011.56

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-183-196>

ROUTING AND PROCESSES OF THE LIFE CYCLE OF DOMESTIC ELECTRONIC DOCUMENTS

МАРШРУТИЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕСИ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ВНУТРІШНІХ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ

МАРШРУТИЗАЦИЯ И ПРОЦЕССЫ ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА ВНУТРЕННИХ ЭЛЕКТРОННЫХ ДОКУМЕНТОВ

Олександра Патряк,

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
документознавства,
інформаційної діяльності та
українознавства,
oleksandro4ka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7844-3587>
Researcher ID: K-6265-2018
Тернопільський національний
економічний університет,
юридичний факультет,
вул. Микулинецька, 46 а,
м. Тернопіль, Україна

Oleksandra Patriak,

Candidate of Economical
Sciences, lecturer of the
Department of scientific
discipline of Documentation,
Information Activity and
Ukrainian Studies,
oleksandro4ka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7844-3587>
Researcher ID: K-6265-2018
Ternopil National Economic
University,
Faculty of Law, st.
Mykulynetska, 46a
Ternopil, Ukraine

ABSTRACT

The article substantiates the expediency of using electronic document management systems, which provides the process of creation, management of access and distribution of electronic documents in computer networks, and also provides control over the flow of documents in the organization. The variety of documents, many of their sources, a large number of operations on the document, a significant number of performers, users, the need to

store information on paper - all this suggests that the issues of document flow optimization and control of the processing of information are key to any enterprise.

This article is devoted to the study of the organization of the creation and movement of internal electronic documents. The flows of electronic documents and their interrelation in the control system are considered. Despite the large number of studies devoted to electronic documents, an attempt was made to specify the sequence of processes for the creation, registration and execution, storage and deletion of internal electronic documents, and to briefly describe each of these steps. The results of the study graphically represent the stages of the life cycle of internal electronic documents, which gave a chance to get a systematic representation of the process of their movement, to identify its main elements and interconnections.

Consideration of the stages of the life cycle of internal electronic documents as a whole, where the results of the previous processes are used to implement the following, makes it possible to better understand the peculiarities of individual processes and states of the electronic document as an information object. Thus, research on the routing of electronic documents is a complex, multi-stage process, which needs to be improved and implemented in all organizations, since this will allow to systematize, facilitate and improve the efficiency of work.

Keywords: *life cycle, electronic document, routing, internal electronic document, electronic document management system.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, що розвивається, кількість використовуваних документів стрімко зростає. Ефективне функціонування кожної організації, незалежно від її профілю, знаходиться в прямій залежності від рівня оперативної обробки документації та інформації, швидкості взаємодії між структурними підрозділами організації та контрагентами. Тому автоматизація документообігу є однією з першорядних завдань сучасних організацій. Організацію роботи з електронними документами доцільно максимально автоматизувати, користуючись

останніми досягненнями інформаційних технологій, що відкриває можливість успішно вирішувати завдання, притаманні електронному документознавству. Одним з таких завдань є уніфікація, стандартизація та регламентація процесів створення, реєстрації, обігу, обліку та зберігання електронних документів.

Дослідження життєвого циклу електронних документів можна вважати одним із головних напрямів досліджень на сучасному етапі. Розгляд життєвого циклу внутрішніх електронних документів як єдиного цілого, де результати попередніх процесів використовуються для здійснення наступних, дає змогу краще з'ясувати особливості окремих процесів та станів електронного документа як інформаційного об'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне значення електронного документообігу викликає значний науковий інтерес. На жаль, багато проблем впровадження електронного документообігу до сьогодні не вирішено, а сучасні інформаційні технології пропонують нові засоби роботи з документами, тому виникає потреба подальших досліджень у цьому напрямі. Процеси електронного документообігу досліджували такі науковці, як Г. Асєєв, М. Вемічкєвич, І. Золотарьова, О. Матвієнко, М. Цивін та ін. В літературі розрізняють «життєвий цикл» електронних документів у системі електронного документообігу та електронному діловодстві. Однією з перших спроб узагальнити розробки щодо ЕД у діловодстві стали дослідження О. Лаби. Нами запропоновано дослідження життєвого циклу внутрішніх документів у СЕД.

Метою дослідження є формування загального уявлення про всі процеси, які відбуваються з внутрішніми електронними документами з моменту їхнього створення до знищення або постійного зберігання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах скорочення часу роботи з інформацією можливо у зв'язку зі стрімким розвитком технологій. Продуктами такого розвитку є різні за призначенням системи, зокрема, система електронного документообігу (СЕД).

На жаль, багато проблем впровадження електронного документообігу до сьогодні не вирішено, а сучасні інформаційні технології пропонують нові засоби роботи з документами, тому виникає потреба подальших досліджень у цьому напрямі. Система електронного документообігу (СЕД) являє собою комп'ютерну програму (програмне забезпечення, систему), яка дозволяє організувати роботу з електронними документами (створення, зміна, пошук), а також взаємодію між співробітниками (передачу документів, видачу завдань, відправлення повідомлень тощо). У ряді випадків СЕД називають системою управління електронними документами (EDMS - Electronic Document Management Systems) (Зинина Л. & Глухова Т., 2009).

Електронним документом називають набір інформації (текст, зображення, звукозапис), який збережений на комп'ютері (у форматі Word, Excel і т.д.). Кожен такий набір інформації має картку зі своїми атрибутами, за якими можна швидко знайти документ (Асеев Г., 2007).

Головним чинником, що впливає на появу різних інформаційних об'єктів, що містять електронний документ, та різноманітність станів цих об'єктів можна вважати вимоги Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», а також вимоги, щоб електронний документ містив усі обов'язкові реквізити (Про електронні документи та електронний документообіг : закон України, 2003, ст. 5), а його створення завершувалось накладанням електронного цифрового підпису (Про електронний цифровий підпис: закон України, 2003, ст. 6). Визначення таких вимог, по-перше, унормує процес створення електронних документів відповідно до чинних нормативно-правових актів. По-друге, забезпечить існування електронних документів, як самодостатніх інформаційних об'єктів поза межами інформаційної системи, в якій електронний документ був створений. Як доводять дослідження життєвого циклу електронного документа, після його створення у процесі руху, виконання, зберігання з'являються інші реквізити, які обов'язково повинні бути додані до документа.

У документообігу підприємства виділяють три потоки документів: вхідні, вихідні та внутрішні. Усі документи взаємопов'язані як у системі управління документами: вхідні документи можуть породжувати внутрішні, на основі внутрішніх уточнюються вихідні документи. Особливістю внутрішніх документів є те, що вони призначені для розсилання всередині підприємства (накази, інструкції, довідки) й використовуються для організації роботи підприємства.

Розглянемо приклад життєвого циклу внутрішнього документа.

Рис. 1. Процеси життєвого циклу та маршрутизації внутрішнього електронного документа

Життєвий цикл будь-якого документа починається з процесу його створення. Процес створення документа включає в себе підпроцеси створення проекту, узгодження, підписання.

1. Підготовка проекту внутрішнього документа. Під проектом документа розуміється попередник документа, що

містить усю або основну частину мовної інформації документа і не володіє юридичною силою. Проект документа може готувати один або кілька працівників. Наприклад, кілька посадових осіб можуть розробляти проекти інструкцій, положень, регламентів. Проект документа може створюватися на паперовому носії. При використанні системи електронного документообігу (СЕД) проект готується в електронному вигляді, наприклад, у вигляді файлу Microsoft Word, і завантажується потім у систему. Організаційно-розпорядчі документи, що мають обґрунтовані підстави для опрацювання в паперовій формі відповідно до Інструкції з діловодства в електронній формі та не є примірниками або копіями документів, створених в електронній формі, оформлюються на бланках, що виготовляються згідно з вимогами Інструкції з діловодства. Бланки документів, створених у електронній формі, не нумеруються та не потребують обліку (Про затвердження Типової інструкції..., 2018).

2. *Погодження проекту внутрішнього документа.* Узгодження проекту всередині організації (внутрішнє погодження) називають також візуванням. Отже, під час даного етапу проект внутрішнього документа аналізують уповноважені посадові особи організації з метою оцінки доцільності видання документа запропонованого змісту, відповідності тексту проекту чинному законодавству та внутрішнім нормативним документам. Відзначимо, що внутрішнє погодження, або візування, здійснюється в організації від нижчого рівня компетенції до вищого, тобто проект документа рухається «від низу до верху», від керівників середньої ланки до вищого керівництва організації. В даний час узгодження проекту документа в організації може здійснюватися двома способами:

- традиційним, коли проект документа спочатку готується на папері та передається особам у паперовому вигляді;
- електронним, коли в процесі підготовки документів використовується СЕД.

При використанні будь-якого з цих способів процес узгодження повинен бути регламентований у внутрішньому нормативному документі організації (найчастіше це інструкція

з діловодства), де визначаються основні особи для кожного виду проекту, послідовність узгодження, терміни узгодження, спосіб передачі проекту і т. д. На думку експертів, повний перехід на безпаперову обробку неможливий, але все ж електронний документообіг переважатиме (Зинина Л. & Русанова М., 2017).

3. *Доопрацювання проекту внутрішнього документа.* На даному етапі у візі погодження робиться відмітка про наявність зауважень, а самі зауваження додаються до проекту і передаються розробнику. Розробник проекту в цьому випадку створює в СЕД нову версію проекту з урахуванням зауважень, яка повинна пройти повторну процедуру узгодження.

4. *Підписання внутрішнього документа.* Якщо проект документа узгоджений з усіма необхідними посадовими особами і під час узгодження ні у кого не виникло принципових зауважень, то проект внутрішнього документа з усіма додатками (і листом узгодження, якщо візи оформлені на ньому) передається на підписання. При відсутності зауважень здійснюється підписання. При традиційному способі узгодження керівник ставить свій власноручний підпис, а реквізит «Підпис» оформляється відповідно до вимог ДСТУ 4163-2003 (ДСТУ 4163-2003) «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Якщо візування проекту документа здійснювалося в електронному вигляді з використанням СЕД, то робота з завізованим у системі проектом документа може бути продовжена за одним із двох варіантів:

1. Посадова особа підписує документ безпосередньо в системі, тобто ставить свій електронний цифровий підпис і відмітку про підписання в СЕД. У даний час даний варіант використовується в основному для внутрішніх документів тимчасового терміну зберігання.

2. На підставі віз, внесених у СЕД при узгодженні проекту, автоматично формується і друкується з системи лист погодження, а також сам проект документа. Потім уповноважена посадова особа перевіряє лист погодження, візи, внесені в систему, потім запевняє і сам лист погодження, і роздрукований проект. Далі роздрукований і завірений проект

передається керівнику на підписання разом з роздрукованим і завіреним листом узгодження. Після підписання документа на паперовому носії в систему вноситься відмітка про цю подію. Отже, після підписання більшість проектів стають документами (в разі, якщо вони не вимагають затвердження). Відзначимо, що деякі види внутрішніх документів повинні бути підписані декількома особами. Внутрішнє погодження документа оформляється шляхом проставлення візи (особистий підпис, ініціал імені та прізвище особи, яка візує, дату візування).

3. *Затвердження внутрішнього документа.* Деякі види внутрішніх документів після підписання вимагають затвердження, це, в першу чергу, організаційні (організаційно-правові) документи: інструкції, положення, регламенти тощо. Саме після затвердження вони набувають юридичної сили. Затвердження здійснюється посадовою особою (як правило, керівником організації) або спеціально видаваним розпорядчим документом. Гриф затвердження документів розміщується у правому верхньому куті першої сторінки документа (Про затвердження Типової інструкції..., 2018).

Наступним етапом життєвого циклу є процес реєстрації та виконання документа.

1. *Реєстрація внутрішнього документа.* Реєстрація внутрішнього документа – це запис облікових даних про документ у реєстраційній формі, яка фіксує факт його створення, і присвоєння документу облікового реєстраційного номера і дати. Для забезпечення реєстрації документів в електронній та паперовій формах в автоматизованому режимі заповнюється реєстраційна картка, до якої вносяться всі обов'язкові, додаткові та у разі потреби інші реквізити документа відповідно до вимог інструкції з діловодства установи. Отже, при реєстрації внутрішнього документа в реєстраційну форму вносяться основні дані про документ, а на самому документі оформляються два реквізити: «Дата документа» і «Реєстраційний номер документа». Внутрішні документи необхідно реєструвати в день їх підписання або затвердження, тобто ті документи, які не повинні затверджуватися, реєструються після їх підписання. Датою

документа є дата його реєстрації. Дату підписання проставляють у лівій верхній частині документа поряд з реєстраційним індексом на спеціально відведеному місці на бланку (Про затвердження Типової інструкції..., 2018).

2. *Передача внутрішнього документа керівникові або посадовій особі.* Після реєстрації внутрішній документ передається керівнику організації або структурного підрозділу. У деяких організаціях внутрішні документи можуть передаватися тільки за допомогою СЕД (як електронні документи або електронні копії документів, відскановані з документа на паперовому носії). Якщо в організації використовують документи на паперовому носії, то про факт їхньої передачі можна фіксувати в спеціальних реєстрах або зробити відмітку в паперовій реєстраційній формі.

3. *Резолюція керівника.* Резолюція є основною формою реалізації управлінських доручень у письмовій формі, що передбачає постановку конкретного завдання, визначення його предмета, мети, строку та відповідальної за виконання особи, що викладена у вигляді напису на документі. Резолюція має такі обов'язкові складові: прізвище, ініціал імені виконавця у давальному відмінку, зміст доручення, строк виконання, особистий підпис керівника, дата. Створення неконкретних («прискорити», «поліпшити», «активізувати», «звернути увагу») за змістом резолюцій не допускається (Про затвердження Типової інструкції..., 2018).

4. *Відправлення внутрішнього документа до конкретних виконавців.* Даний процес передбачає доставку документів виконавцям у рамках бізнес-процедур виконання доручень, резолюцій.

5. *Виконання.* Простежуються стадії перетворення документа (прочитаний, отриманий, підтверджений, виконаний). Даний процес включає процеси виконання дій, пов'язаних з документом, кожним з учасників у рамках його посадових повноважень.

6. *аключний етап – Контроль виконання.*

Наступним етапом життєвого циклу є процеси зберігання та списання документа.

1. *Зняття з контролю внутрішнього документа і зберігання ЕД.* Після того, як документ був відредагований і затверджений, він надходить в архів, де доступний групі осіб залежно від грифа таємності. Електронні документи, справи зберігаються в системі електронного документообігу установи, логічно згруповані у справи згідно з номенклатурою справ. За їх доступність, цілісність та відтворюваність відповідає підрозділ установи, на який покладено обов'язки щодо технічного супроводження системи електронного документообігу установи. Зведена номенклатура справ зберігається та використовується системою електронного документообігу установи для автоматизації процесів формування документів у справи в установі. Обсяг електронної справи (кількість документів), що містить документи постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання, повинен відповідати обсягу справи, сформованої з паперових примірників електронного документа – не перевищувати 250 сторінок (Про затвердження Типової інструкції..., 2018).

2. *Списання внутрішнього документа.* Про вилучення електронних документів та документів на паперових носіях складається акт (протокол) у двох примірниках, перший залишається в установі, а другий передається відповідальній особі, зазначеній в ухвалі. Вилучення документів зі справи (на паперових носіях) постійного зберігання забороняється. У виняткових випадках вилучення документів допускається з дозволу керівника установи з обов'язковим залишенням у справі засвідчених належним чином копій.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження процесів створення, реєстрації та виконання, зберігання та списання внутрішніх електронних документів дасть змогу задовільнити вимоги не тільки документознавців та архівістів, а й фахівців з інформаційних технологій та управлінців у загальнодержавному масштабі. Вивчення життєвого циклу електронних документів можна вважати одним із головних напрямів досліджень на сучасному етапі. Зважаючи на стан наукової розробленості досліджуваної теми стверджуємо, що маршрутизація електронних документів в Україні має

масштабну перспективу подальшого розвитку, а розгалуженість форм електронних документів формує широкі межі предмета дослідження і завдань електронного документознавства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Асеев Г. Г. Электронный документооборот. Киев: Кондор, 2007. 500 с.
2. ДСТУ 4163-2003 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів» (затверджений наказом Держспоживстандарту України від 07 квітня 2003 р. № 55). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03/>
3. Зинина Л. И., Глухова Т. В. Введения в информационный менеджмент: Учеб. пос. Саранск: Мордовский государственный университет, 2009. 126 с.
4. Зинина Л. И., Русанова М. О. Формування інформаційної системи управління бізнес-процесами компанії. 2017. № 2. URL: <http://journal.mrsu.ru/arts/formirovanie-informacionnoj-sistemy-upravleniya-biznes-processami-kompanii>
5. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. С. 275.
6. Про електронний цифровий підпис: закон України від 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. С. 276.
7. Про затвердження Типової інструкції з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві електронного міжвідомчого обміну: постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>

REFERENCES

1. Aseev, H. (2007). *Elektronnii dokumentooborot*. [Electronic document management]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
2. DSTU 4163-2003 «*Derzhavna unifikovana systema dokumentatsii. Unifikovana systema orhanizatsiino-rozporiadchoi*

dokumentatsii. Vymohy do oformliuvannia dokumentiv» (zatverdzhenyi nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 07 kvitnia 2003 r. № 55). [DSTU 4163-2003 «State Unified Documentation System. Unified system of organizational and administrative documentation. Requirements for registration of documents»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03> [in Ukrainian].

3. Zynyna, L. & Hlukhova, T. (2009). *Vvedennia v informatsiinyi menedzhment* [Introduction to information management]: Ucheb. posibnyk. Saransk: Mordovskiy derzhavnyi universytet [in RF].

4. Zynyna, L. & Rusanova, M. (2017). *Formuvannia informatsiinoi systemy upravlinnia biznes-protsesamy kompanii* [Formation of information management system of business processes of the company]. 2. URL: <http://journal.mrsu.ru/arts/formirovanie-informacionnoj-sistemy-upravleniya-biznes-processami-kompanii> [in Ukrainian].

5. *Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: zakon Ukrainy* (2003). [About electronic documents and electronic document circulation: Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. 36 [in Ukrainian].

6. *Pro elektronnyi tsyfrovyy pidpys : zakon Ukrainy* (2003) [About electronic digital signature: the law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. 36 [in Ukrainian].

7. *Pro zatverdzhennia Typovoi instruksii z dokumentuvannia upravlinskoï informatsii v elektronniï formi ta orhanizatsii roboty z elektronnyimi dokumentamy v dilovodstvi, elektronnoho mizhvidomchoho obminu* (2018). [On Approval of the Standard Guidelines for the Documentation of Management Information in Electronic Form and Organization of Work with Electronic Documents in Record-keeping, Electronic Interagency Exchange: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF) [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано доцільність використання систем електронного документообігу, що забезпечує процес створення, управління доступом і поширення електронних документів у комп'ютерних мережах, а також забезпечує

контроль над потоками документів в організації. Розмаїтість документів, велика кількість їхніх джерел і операцій над документом, значна кількість виконавців, користувачів, необхідність зберігання інформації на паперовому носії – все це говорить про те, що питання оптимізації документообігу й контролю за обробкою інформації мають ключове значення для будь-якого підприємства.

Дана стаття присвячена дослідженню організації створення та руху внутрішніх електронних документів. Розглянуто потоки електронних документів і їхній взаємозв'язок у системі управління. Не зважаючи на значну кількість досліджень, присвячених електронним документам, було здійснено спробу конкретизувати послідовність процесів створення, реєстрації та виконання, зберігання і списання внутрішніх електронних документів, а також коротко охарактеризовано кожен з цих етапів. За результатами дослідження графічно представлено стадії життєвого циклу внутрішніх електронних документів, що дало змогу отримати систематизоване представлення процесу їх руху, виявити його основні елементи та взаємозв'язки.

Розгляд стадій життєвого циклу внутрішніх електронних документів як єдиного цілого, де результати попередніх процесів використовуються для здійснення наступних, дає змогу краще з'ясувати особливості окремих процесів та станів електронного документа як інформаційного об'єкта.

Таким чином, дослідження маршрутизації електронних документів – складний багатостадійний процес, який необхідно удосконалювати і реалізовувати в усіх організаціях, так як це дозволить систематизувати, полегшити і підвищити ефективність роботи.

Ключові слова: життєвий цикл, електронний документ, маршрутизація, внутрішній електронний документ, система електронного документообігу.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована целесообразность использования систем электронного документооборота, обеспечивающая

процесс создания, управления доступом и распространения электронных документов в компьютерных сетях, а также обеспечивает контроль над потоками документов в организации. Разнообразие документов, большое количество их источников, операций над документом, значительное количество исполнителей, пользователей, необходимость хранения информации на бумажном носителе – все это говорит о том, что вопрос оптимизации документооборота и контроля за обработкой информации имеют ключевое значение для любого предприятия.

Данная статья посвящена исследованию организации создания и движения внутренних электронных документов. Рассмотрены потоки электронных документов и их взаимосвязь в системе управления. Несмотря на значительное количество исследований, посвященных электронным документам, была предпринята попытка конкретизировать последовательность процессов создания, регистрации и исполнения, хранения и списания внутренних электронных документов, а также кратко охарактеризован каждый из этих этапов. По результатам исследования графически представлены стадии жизненного цикла внутренних электронных документов, которые позволили получить систематизированное представление процесса их движения, выявить его основные элементы и взаимосвязи.

Рассмотрение стадий жизненного цикла внутренних электронных документов как единого целого, где результаты предыдущих процессов используются для осуществления следующих, позволяет лучше узнать особенности отдельных процессов и состояний электронного документа как информационного объекта.

Таким образом, исследование маршрутизации электронных документов – сложный многоэтапный процесс, который необходимо совершенствовать и реализовывать во всех организациях, так как это позволит систематизировать, облегчить и повысить эффективность работы.

Ключевые слова: жизненный цикл, электронный документ, маршрутизация, внутренний электронный документ, система электронного документооборота.

УДК 94+930+336.74 (477.4)”18/19”

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-197-225>

**PAPER BANKNOTES OF THE RUSSIAN EMPIRE ON
UKRAINIAN LANDS IN PRE-REFORM PERIOD:
HISTORIOGRAPHY OF THE 19TH- EARLY 20TH
CENTURIES**

**ПАПЕРОВІ ГРОШОВІ ЗНАКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ДОРЕФОРМЕННИЙ
ПЕРІОД: ІСТОРІОГРАФІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

**БУМАЖНЫЕ ДЕНЕЖНЫЕ ЗНАКИ РОССИЙСКОЙ
ИМПЕРИИ НА УКРАИНСКОХ ЗЕМЛЯХ В
ДОРЕФОРМЕННЫЙ ПЕРИОД: ИСТОРИОГРАФИЯ
ХІХ - НАЧАЛА ХХ В.**

Анатолій Сустретов,
аспірант кафедри суспільних
наук, інформаційної та
архівної справи
e-mail: sustretov73@gmail.com
Центральноукраїнський
національний технічний
університет,
пр.Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна,
25006

Anatolii Sustrietov,
postgraduate of the Department
of Social Sciences,
Informational and Archival
Affairs
e-mail:
sustretov73@gmail.com
Central Ukrainian National
Technical University, 8,
Prospekt Universytetsky,
Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006

ABSTRACT

The article deals with the historiography of the nineteenth and early twentieth centuries on the matters of paper money functioning in money circulation system on Ukrainian lands under control of the Russian empire in the pre-reform period. The researchers' views on the significance and consequences of the introduction of banknotes into the cash circulation, the reform activities of the authorities to overcome the crisis phenomena, the introduction of deposit and credit notes, and their subsequent existence were highlighted.

It was established that during the nineteenth and early twentieth centuries the fundamental researches on the history of circulation of paper money in the empire were conducted. From the middle of the 18th century the first paper money had been gradually introduced into circulation and was named banknotes. Subsequently, they were replaced by deposit and credit bills. One of the first scholars to pay attention to this issue was Y.I. Lamansky in 1854. Afterwards, a thorough study was carried out in 1866 by V. Goldman, who divided the history of banknotes circulation into four periods. In 1868 P. Shtorh in the materials on the history of the empire's money described in detail the circulation of not only banknotes but also deposit bills and credit bills; he also revealed the history of the circulation of special paper money - bills of the state auxiliary bank for the nobles that had been in circulation during 1798- 1812. In 1892 the research of P.A. Nikolsky, where he criticized some of the statements of other researchers of the history of money circulation was published. In 1898 a historical and statistical research of the money of the Russian Empire was conducted by M.P. Kashkarov. It is difficult to overestimate the scientific accomplishments of A. Guriev, when in 1903 he published a fundamental work on the system of money circulation of the empire from ancient times to the end of the nineteenth century. In general, imperial historiography is full of factual material; many researchers were contemporaries of some monetary reforms. In addition to general imperial information, the authors also pointed to the peculiarities of paper money circulation in various parts of the empire, including Ukrainian lands.

Keywords: banknotes, money circulation, ring coin, deposit bills, credit bills, historiography.

Постановка проблеми й актуальність дослідження.

Паперові грошові знаки займали важливе місце в фінансово-економічному механізмі українських земель, підконтрольних Російській імперії. Даній проблематиці присвятили власні дослідження різноманітні вчені протягом різних хронологічних періодів, тобто за часів Російської імперії, радянської України, незалежності. Аналіз та систематизація існуючого наукового матеріалу історії обігу паперових грошей постають вкрай

актуальними, оскільки це дозволить окреслити, які сторінки історії достатньо висвітлені, водночас визначити й такі, що потребують подальшого ретельного вивчення. Таким чином, дана стаття присвячена історіографічним аспектам висвітлення історії обігу бон на українських землях.

Аналіз останніх досліджень. Серед дослідників, котрі займались окресленими питаннями, необхідно виділити наукові доробки український дослідників М.Ф. Котляра (Котляр, 1971), В.М. Орлика (Орлик, 2007), І.Г. Скоморович (Скоморович, 2017), С.В. Орлик (Орлик, 2013), О.А. Бакальця (Бакалець, 2012), Важливими також постають тези з історіографії даної проблематики О. Скороход (Скороход, 2015).

Метою статті є аналіз наукового доробку дослідників XIX – початку XX ст. щодо проблематики обігу паперових грошових знаків на українських землях у складі Російської імперії в дореформений період.

Виклад основного матеріалу. За часів Російської імперії вийшов ряд важливих фундаментальних досліджень, що стосувалися історії впровадження, розвитку, реформування системи обігу паперових грошей як на теренах імперії загалом, так і українських земель.

Дослідники по-різному вибудовували періодизацію історії обігу паперових грошових знаків. Одним з перших, Є.І. Ламанський в 1854 році видав ґрунтовне дослідження про грошовий обіг в імперії.. Він поділяє історію паперових грошей на три періоди. Перший присвятив часу, що передував запровадженню асигнацій, другий охоплює 1769-1817 роки, й характеризує його як час поступового випуску паперових грошей, зміни їх вартості, третій період (1817 до 1843 року) він схарактеризував як епоху зменшення числа асигнацій, появи лаж та остаточного вилучення асигнацій з обігу й заміни їх, як зазначав автор, новими кредитними паперами, що суттєво відрізнялись від паперових грошей (Ламанський, 1854: 61-62). Натомість В. Гольдман історію обігу асигнацій розділив на чотири періоди: перший датується 1768-1786 р. (впровадження та перша емісія), другий 1786-1810 рр. (подальший їх випуск та виродження), третій 1810-1815 рр. (спроби реформування

системи обігу асигнацій), четвертий 1815-1843 рр. (асигнації як «законна зброя платежів» та їх ліквідація) (Гольдман, 1866: 252). У праці «Материалы для истории государственных денежных знаков в России с 1653 по 1840 год» П. Шторх детально описував історію впровадження та подальшого розвитку паперових грошових знаків, акцентуючи увагу на зміні в обігу відповідно до років правління імператорів (Шторх, 1868: 797-798).

1892 року П. Нікольський розділив історію функціонування асигнацій та кредитних білетів на три та два періоди відповідно. Щодо асигнацій, то перший період окреслив 1768-1786 роками (вказав, що асигнації – грошовий сурогат), другий період 1786-1812 роками (асигнації втрачають розмінність), третій період 1812-1843 роками (асигнації стають дійсними грошима). Перший період існування державних кредитних білетів визначив в рамках 1843-1856 років (кредитні білети – грошовий сурогат), другий період в межах 1856 року «до наших часів», тобто до часу проведення дослідження автором (кредитні білети – «дійсні» гроші) (Нікольський, 1892: 393).

Загалом, характеризуючи історію обігу асигнацій від їх появи до початку XIX ст. автори акцентують увагу на різноманітних факторах. Є.І. Ламанський писав, що для зручності виконання дрібних за Катерини II створили розмінні контори, а з 1772 по 1788 роки було утворено 22 таких контори у містах, однак, 14 з них згодом ліквідовані, одна з тих, що залишилася, знаходилась у м. Херсоні. Після того, як у 1780-х роках почався випуск «мелких ассигнаций», вони почали замінювати мідну монету в дрібних розрахунках (на думку автора, таким чином асигнації залишились такою самою недосконалою грошовою одиницею, як мідь, однак з різницею в тому, що їх обіг був дещо зручніший) (Ламанський, 1854: 131-133). Дрібні асигнації згодом серед населення отримали перевагу перед мідною й срібною монетою (Ламанський, 1854: 141-142).

Натомість В. Гольдман про особливості обігу асигнацій даного періоду зазначав, що домінування цих паперових знаків в імперії не було абсолютним, існували регіональні

особливості: «Таким образом мы встречаем, что монета, почти исчезнувшая внутри государства, продолжает удерживаться как исключительный вид денег в западных губерниях...» (до західних губерній відносилися й українські землі) (Гольдман, 1866: 30-31). До речі, В. Гольдман, описуючи перший період обігу паперових грошей писав, що протягом 1781-1782 років в Києві, Харкові, Херсоні були відкриті задля подальшого розповсюдження асигнацій імперією особливі банківські контори, кожній з котрих надавався капітал від 100 тис. до 300 тис. руб. сріблом асигнаціями, які відпускалися з місцевих казенних палат замість грошей з металу (Гольдман, 1866: 22).

В. Гольдман також вказував, що зникнення грошей з металу, спричинене значними випусками асигнацій 1786 р., досягло апогею в 1810-1812 роках. Як доказ автор наводить заборони уряду щодо вивозу монет закордон (за таке донесення передбачалась винагорода, співмірна за інформацію про торгівлю забороненою продукцією). 1808 року Малоросійському генерал-губернатору наказувалось організувати суровий контроль за контрабандою монет закордон (Гольдман, 1866: 31). Автор наголошував, що знецінення асигнацій відбувалося неоднорідними темпами. Наприклад, в південних частинах імперії процес йшов не так швидко.

Натомість, П. Шторх вказував на існування наступних факторів обігу асигнацій від їх впровадження до початку XIX ст. Причину їх появи він пов'язував з незручністю для населення використання важких мідних монет (Шторх, 1868: 797-798). Автор наголошував, що 5 та 10 руб. номінали асигнацій були зависокі для дрібних операцій (для збирання податей тощо), й разом з нестачею срібних монет для обігу в народних масах необхідна була мідна монета, тому асигнації в губерніях по конторах обмінювалися на мідь. Водночас, незважаючи на обмеження обсягу асигнацій, ще за Катерини II їх кількість перевищила 100 млн руб., й їх випуск особливо посилювався після 1790 р. (Шторх, 1868: 808-809) За Павла I влада намагалася замінити асигнації монетою, однак ці заходи через значні асигнаційні суми для обміну призупинили, що призвело до нових випусків даних паперових грошових знаків. П. Шторх

пише, що за Олександра I асигнаційна політика була різномірною. Через значні емісії за 3 руб асигнацій вже давали 1 руб. сріблом, тому 1810 року були здійснені серйозні кроки щодо подолання кризових явищ. П. Шторх наводив основні кроки реформи (Шторх, 1868: 810). Однак усі передбачені кроки реформ не здійснилися через війну з Наполеоном. Окрім того, П. Шторх розкривав історію обігу особливих паперових грошових знаків – білетів державного допоміжного банку для дворян, що мали місце протягом 1798-1812 років. Причиною впровадження зазначається намагання царату надати грошові ресурси дворянам задля облаштування власних маєтностей.

П. Нікольський щодо реформування системи асигнацій 1786 року наводить спочатку проект графа А. Шувалова, визначаючи мотиви та завдання суттєвих перетворень щодо обігу паперових грошей імперії. Маніфест від 28 червня 1786 р. мав ґрунтовне завдання – перетворити асигнації з «грошового сурогату» на «дійсні гроші». Мотивами значної емісії асигнацій стали військові видатки, потреба в облаштуванні «хозяйственных и земских заведений», а також організація кредиту містам та дворянству (для торговельних операцій першим та для сільськогосподарських потреб другим). Автор пише, що граф вже не згадував про необхідність забезпечення паперових грошей металевим фондом, а збільшення асигнацій слугувало виключно засобом поповнення держбюджету. Комісія, що розглядала проект, знайшла лише позитиви для держави, тим паче, що завдяки такому кроку «не было нужды прибегать к новым налогам» (Нікольський, 1892: 168-169).

Комісія зробила деякі зміни, до-речі, що стосувалися безпосередньо українських земель. вона запропонувала 3 млн. руб., щоб надані графу Г.О. Потьомкіну для потреб Південного краю (він був Новоросійським, Азовським та Астраханським генерал-губернатором), скласти з рахунків казначейства та уплатити за рахунок цього краю. Надати лише один мільйон, а два отримати внаслідок прибутку від наданих грошей у вигляді позики містам і дворянству (Нікольський, 1892: 171).

П. Нікольський пише, що твердження Г. Ламанського, немов при Павлі I асигнації вперше визнавались державним

боргом й висловлювались думки щодо їх вилучення, не відповідає дійсності. Вже при Катерині II у звітах борги казни асигнаційному банку розглядались як внутрішній державний борг, а думки про вилучення асигнацій (в маніфесті від 18 грудня 1787 р.) висловлювалися й раніше (Нікольський, 1892: 181-182). Також у відповідь на твердження Г. Ламанського, що з 1797 року асигнації стали розмінюватися на золоту й срібно монету, також є хибним, оскільки ще маніфестом 1786 року асигнаційному банку була дозволена подібна операція.

Асигнації в період 1786-1812 років автор називає «неразменными государственными банковыми билетами» (Нікольський, 1892:190-191). П. Нікольський стверджує, що в цей період вони не витіснили дзвінку монету повністю з обігу навіть в моменти найбільшого поширення, водночас, на прикордонних територіях імперії, наприклад, в Західному краї, асигнації майже зовсім не перебували у грошовому обігу. П. Нікольський наводить інформацію про численні клопотання губернаторів дозволити здійснювати платежі казни дзвінкою монетою. Інформацію автор взяв із праці В. Т. Судейкіна «Денежно-кредитная реформа графа Е. Ф. Канкрин (1839-1843)», де вказується про звернення чернігівського губернатора до міністра фінансів з проханням дозволити приймати срібну монету задля сплати податків, оскільки асигнацій для цього не вистачало. Натомість міністерство вказувало, що тоді монета повністю замінить в обігу асигнації (Судейкін, 1891: 207).

В історико-статистичному огляді грошей Російської імперії М.П. Кашкаров наголошував, що у 1786 році деякі зауваження щодо проекту графа А. Шувалова висловлював князь О.О. Вяземський. Про позику в 17,5 млн. руб. дворянам під запоруку маєтностей князь наголошував, що більшість грошей опиниться поза державою в руках іноземців, а «... тягость же в платежах владельцам останется на крестьянах»(Кашкаров, 1898: 3).

А. Гур'єв у своєму «Денежном обращении...» 1903 року також приділив значної уваги історії обігу паперових грошей в імперії в кінці XVIII – поч. ХІЧ ст. Введення асигнацій в грошовий обіг А. Груєв називав вдалим заходом, успіх яких

«превозмошел всякие ожидания» (Гур'єв, 1903: 36). Значні емісії призводили до падіння курсу асигнацій, що, в свою чергу, як зазначав автор, призводило до витіснення дзвінкої монети з обігу. Про це говорили й інші дослідники історії грошового обігу, однак А. Гур'єв доповнює, що, хоча асигнації не мали примусового курсу, значне коло осіб все ж не мало змоги відмовитись від їх використання. До таких категорій належали державні чиновники (отримували заробітну плату асигнаціями), частина населення змушена використовувати асигнації, оскільки дзвінка монета внаслідок війн опинилась закордоном, також основним засобом зберігання грошей стали саме металеві монети (Гур'єв, 1903: 44-45).

Не оминули власної уваги автори й долю асигнацій під час спроби реформування системи грошового обігу 1810-х роках до фундаментальної реформи графа Є. Канкріна, після якої такий тип грошових знаків взагалі поступово припинив існування. Про цей період Є.І. Ламанський писав наступні тези. До 1815 року вартість рубля асигнаціями постійно зменшувалася до срібла. На початку століття за срібний рубль давали 3 асигнаціями, а на 1815 рік 4 руб. 18 коп. Асигнації зайняли внутрішній ринок, срібна монета ставала дедалі дорогою. Разом з тим, окрім урядових паперових грошей, в обігу з'явилися іноземні фальшиві асигнації (внаслідок діяльності французьких інтервентів) (Ламанський, 1854а: 155-156). З 1812 року асигнації стали головною державною розрахунковою одиницею (Ламанський, 1854а: 156). Автор вказує, що з зупиненням випуску асигнацій (зазначає 1817 рік), розпочинається блискуче реформування грошового обігу паперових грошових знаків і перетворення їх у стабільну кредитну грошову систему (остаточно це відбулось після 1839 року) (Ламанський, 1854в: 200).

В. Гольдман в даних хронологічних рамках виділив третій та четвертий власні періоди обігу асигнацій. В контексті третього періоду автор описує реформаторські кроки влади, які завершилися повною невдачею стабілізації системи грошового обігу. Підсумовуючи окреслений період, наголошувалося, що відміна обов'язкового прийому асигнацій в номінальній вартості була позитивним явищем, однак уряд визнавав

нежиттєздатність створених паперових грошей (Гольдман, 1866: 51).

Четвертий період знаменувався остаточним припиненням емісій асигнацій. Водночас після 1812 року протягом ще 25 наступних років асигнації залишались переважаючими в обігу, однак й монета почала незначними темпами «з'являтися на світ», асигнації за 1820-1840 роки навіть збільшили вартість з 25 до 28 коп. На думку В. Гольдмана, завершення воєн та мирний час самі собою вирішили негаразди грошової системи імперії у найголовніших її проявах та падіння вартості асигнацій припинилося (Гольдман, 1866: 57-58).

П. Шторх про обіг асигнацій в цей час писав, що за Олександра I асигнаційна політика була різномірною. Через значні емісії за 3 руб асигнацій вже давали 1 руб. сріблом, тому 1810 року були здійснені серйозні кроки щодо подолання кризових явищ. П. Шторх також наводив основні кроки реформи 1810 року (Шторх, 1868: 810). Усі передбачені кроки реформ на його думку не здійснилися через війну з Наполеоном. П. Шторх наголошував, що випуск асигнацій третього зразка з 1819 по 1840 рік відбувся через простоту обробки, що не відповідала розвитку технологій, й недостатню міцність паперу. Здійснювати нові випуски цього покоління задля збільшення маси асигнацій вже не передбачалося, автор вказує, що уряд зосередив увагу на збалансуванні системи обігу паперових грошей завдяки двом основним магістральним лініям: по-перше, зменшення кількості асигнацій та призупинення їх випуску з 1823 року (Шторх, 1868: 816-818). Загалом про асигнаційну систему він каже, що вона мала ті ж наслідки, що й система карбування мідної монети на зміну срібній. В перші два десятиліття зручні в обігу дані паперові грошові знаки становили значний позитивний вплив. Однак, після того, як їх випуски стали збільшуватись, зменшувалася їх вартість, що виявлялося у співвідношенні цих паперових знаків до дзвінкої монети, у вексельних курсах, у появі лаж (Шторх, 1868: 827).

П. Нікольський зауважує, що саме після 1812 року асигнації набули якостей повноцінних грошей нарівні з металевими. Заходи міністра фінансів Є. Канкріна в кінці

1820-х та в 1830 роках щодо дозволу платити податі дзвінкою монетою позитивно відзначились на самих асигнаціях та полегшили, на думку автора, перехід до нової кредитної системи грошового обігу (Нікольський, 1892: 251).

М.П. Кашкаров, аналізуючи обіг паперових грошей в I третині XIX ст. зауважував, що збільшенню кількості асигнацій окрім емісій після 1812 р. сприяла маса фальшивих асигнацій, яка була завезена французькими військами (до-речі, П.Шторх зауважував, що в 1812 році окрім значної кількості підробок, внаслідок війни були введені в обіг спеціальні облігації державного казначейства задля задоволення потреб війська) (Шторх, 1868: 840-841).

Через положення маніфесту від 9 квітня 1812 року збільшилася потреба в паперових грошах, тому виник так званий, як пише автор, «простонародный лаж, т. е. произвольная и в разных местах весьма различная надбавка к стоимости ассигнаций, а также серебра и золота» (Кашкаров, 1898: 12-14). До-речі, наслідки реформи 1812 року А. Гур'єв називає «весьма неудовлетворительными», оскільки в державі утворилося грошове «двовладдя» – металеві та паперові гроші стали цілком самостійними, а сторони кожної угоди на власний розсуд встановлювали відносну їх цін. Внаслідок також постійні коливання курсу асигнацій визначались найголовнішою проблемою реформи (Гур'єв, 1903: 69).

М.П. Кашкаров вбачав, що до 1837 року головною проблемою в питанні обігу асигнацій, яку намагався вирішити Є. Канкрін, було поступове послаблення дії маніфесту від 9 квітня 1812 року, тобто полегшення умов обігу асигнацій, введення в обіг дзвінкої монети (спочатку срібної, згодом золотої) за встановленим курсом нарівні з асигнаціями (Кашкаров, 1898: 16).

М.П. Кашкаров детально аналізував урядові заходи щодо втілення такої політики в життя. 1824 року казенним палатам задля полегшення купівлі асигнацій дозволялось обмінювати їх усім податним станам на срібло (3 р. 70 коп.) однак за умови сплати податей асигнаціями. Указом 19 травня 1830 року в 29 внутрішніх губерніях імперії дозволялось в 1831-1835 роках відкупникам спритного вносити відкупне й за вино частину

суми срібною монетою (1 руб сріблом – 3 руб. 60 коп. асигнаціями), а торгівцям вина продавати його сріблом за тим самим курсом. 24 червня таке нововведення розповсюджувалося на привілейовані губернії, м. Одесу та землі чорноморських козаків (однак курс встановлювався на рівні 3 руб. 65 коп.) (Кашкаров, 1898: 17). Також дослідник указує, що Чернігівській та Полтавській губерніях дозволили строком на 1832-1833 роки приймати до казни подушне, за право винокуріння та оброк нарівні з асигнаціями та мідними монетами срібною рублевою за особливими розрахунками (Кашкаров, 1898: 19). Дана новела регламентувалася іменним указом Миколи I від 23 березня 1832 р. «Про справляння податків: подушного, за право винокуріння і оброчного, в малоросійських губерніях, замість асигнацій, срібною монетою». Цей указ, як указує В. Орлик був результатом узгодження російським імператором пропозиції міністра фінансів Є.Ф. Канкрін, яка також була схвалена Державною радою у якості експерименту «зі стягнення податкових платежів із мешканців Лівобережної України срібною монетою» (Орлик, 2007в:238). Проте, як зазначає автор «царський указ не обмежував платежі податей срібними грошима, а наказував місцевим казначействам приймати податі «як асигнаціями та мідною монетою, так і срібною рублевою, за бажанням платників» (Орлик, 2007в: 238).

Про реформу Є. Канкріна імперські дослідники відгукуються позитивно. Є.І. Ламньський зазначав, що саме після 1839 року стабілізувалася грошово-кредитна система імперії, В. Гольдман також зазначає, що реформи Є. Канкріна призвели до вкорінення стабільної фінансово-грошової системи, а повна ліквідація асигнацій відбулась без будь-яких кризових явищ (Гольдман, 1866: 68-70). На твердження П. Нікольського, завдяки реформам з 1839 по 1843 роки асигнації стали займати другорядне місце в системі грошового обігу, а згодом, коли розпочалась заміна їх на кредитні білети, взагалі відігравали пасивну роль (в 1853 році вони повністю зникли з обігу) (Нікольський, 1892: 256).

Про історію існування депозитної системи, кредитних білетів в середині XIX ст. дослідники часів Російської імперії

писали наступне. П. Шторх вказував, що з 1840 р. по 1848 р. депозитні білети вводилися з метою «привчити» населення до більш зручних для обігу грошових паперових знаків (Шторх, 1868:836). Не оминув увагою П. Шторх й кредитні білети, які впроваджені були на думку автора в 1841 р. для «подвійної мети» – збільшення маси зручних для обігу рухомих грошей та полегшення державного кредиту(Шторх, 1868: 840).

Обіг депозитних та кредитних білетів досліджував М.П. Кашкаров. Він зауважував, що Є.Ф. Канкрін не вбачав в обміні асигнацій на кредитні білети жодної небезпеки, оскільки збільшення внесків в касах депозитних довели – населення не потребувало в дзвінкій монеті для своїх повсякденних операцій (Кашкаров, 1898: 65-66). М.П. Кашкаров охарактеризував основний зміст реформи введення кредитних державних білетів. Вони поділялися на два розряди – для обміну на асигнації та на такі, що видаються замість внесків. Обмін депозитних на кредитні білети розпочався 1 вересня, а на асигнації

3

1 листопада 1843 р. 14 листопада 1844 року було затверджено проект про обмін асигнацій та депозитних білетів на кредитні й платі за підробку в таких губерніях: Московській, Архангельській, Ризькій, Одеській, Київській та Харківській (Кашкаров, 1898: 70).Строк завершення операцій обміну для Європейської частини імперії (тобто й для українських земель) окреслювався

1 січня 1848 р. Причинами подальших емісій кредитних білетів слугували неврожаї та війни, що потребували додаткових фінансових ресурсів.

Щодо історії функціонування депозитної каси, кредитних білетів А. Гур'єв писав, що протягом 1840 року попит на депозитні білети був вкрай низьким (Гур'єв, 1903: 129). Тому 10 лютого 1841 р. було дозволено приймати до кас злитки золота не менш 72 проби й вагою від 5 фунтів, а срібла 84 проби та 1 пуду. Про надмірну емісію кредитних білетів слід звернути увагу на твердження А. Гур'єва, ще в листопаді 1853 року із Новоросійських та Малоросійських губерній до мініфіну надходили клопотання щодо проявів недовіри до кредитних білетів та активізацією спроб їх обміняти, однак через

інформацію про перемогу імперських військ довіра до паперових грошей знову повернулась (Гур'єв, 1903: 156). Загалом, розмірковуючи про історію запровадження та обігу кредитних білетів, подій 1840-1850-х років, які призвели до їх знецінення, А. Гур'єв зазначав: «По заключением же в марте 1856 года мира, курс кредитного рубля поднялся было даже опять до паритета с звонкой монетой, но затем снова опустился, и кредитные билеты, окончательно потеряв разменность, обратились в то колеблющееся и постоянно меняющееся в своей ценности орудие денежного обращения, которое существовало... до денежной реформы... 3 января 1897 года» (Гур'єв, 1903: 157).

Висновки. Отже, за часів Російської імперії вийшли фундаментальні, системні та ґрунтовні дослідження, що стосувалися історії паперових грошей імперії. Праці тогочасних авторів стосувалися й українських земель, автори часто наводили інформацію про особливості функціонування асигнацій, кредитних білетів в тогочасних українських губерніях. Проте, наукова цінність корпусу праць XIX – початку XX ст. різниться залежно від методів аналізу та підходів тогочасних дослідників до висвітлення матеріалу. Адже як указує проф. В. Орлик, дослідження проблем економічної історії «не зводиться до опису фактів і подій історичного минулого», а передбачає значну аналітичну роботу (Орлик, 2011: 59). В українських землях, підконтрольних Російській імперії, протягом окресленого періоду часу в обігу перебували спочатку асигнації, згодом депозитні білети, які були замінені кредитними білетами. Слід зауважити, що асигнації та кредитні білети спіткала схожа доля – вони через значні емісії поступово знецінилися. Разом з тим, слід зауважити, що в українських губерніях асигнації вводились в обіг повільнішими темпами, ніж в інших частинах імперії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакалець О.А. (2012а). Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648-1781 рр.). Київ, Стилос. 334 с.

2. Бакалець О.А. (2012b). Скарби монет XV-XVIII ст. із Меджибожа та його окраїн. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики*. Зб. наук. Праць. Київ, НАН України. Ін-т історії України. 2012, Число 20, С. 310- 320.
3. Гольдман В. (1866). Русские бумажные деньги. СПб. Издательство: Тип. Ретгера и Шнейдера. 252 с.
4. Гурьев А. (1903). Денежное обращение в России в XIX столетии: исторический очерк. Санкт-Петербург: Тип. В. Ф. Киршбаума. 253 с.
5. Кашкаров М.П. (1898). Денежное обращение в России: Историко-статистическое исследование. Т. 1-2. СПб.: Гос. Тип., 481 с.
6. Котляр М.Ф. (1971). Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ, Наук. думка. 175 с.
7. Ламанский Е.И. (1854a). Исторический очерк денежного обращения в России с 1650 по 1817 г. *Сборник статистических сведений о России, издаваемый статистическим отделением Императорского русского географического общества*. Кн. 2. СПб. С.61-157
8. Ламанский Е.И. (1854b). Статистический обзор операций Государственных Кредитных Установлений с 1817 г. до настоящего времени. *Сборник статистических сведений о России, издаваемый статистическим отделением Императорского русского географического общества*. Кн. 2. СПб, С.159-306.
9. Никольский П. А. (1892), Бумажные деньги в России. Казань. 393 с.
10. Орлик В.М. (2011a). До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Вип. XVIII. Київ. С. 59-64.
11. Орлик В. М. (2007b). Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період: Монографія. Кіровоград, Імекс-ЛТД. 631 с.
12. Орлик С. (2013). К вопросу денежной реформы 1862-1863 гг. в Российской империи. Материалы международного нумизматического симпозиума при САН «*Деньги, экономика и общество*». г. Кошице. С.82-83.

13. Скоморович І.Г. (2017). Еволюція та функціонування грошової системи в Україні: дис. ...докт. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2017. 479 с.

14. Скороход О. (2015). До історіографії грошового обігу на півдні України у дореформений період. *Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки* : тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 листопада 2015 р.. Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький. С.75-77.

15. Судейкин В.Т. (1891). Денежно-кредитная реформа графа Е.Ф. Канкрин (1839-1843 г.). *Юридический Вестник*. Том VII, Книга 2 (Февраль), № 2. М. С. 186-209.

16. Шторх П. (1868). Материалы для истории государственных денежных знаков в России с 1653 по 1840 год». *Журнал министерства народного просвещения*. выпуск СXXXVII. С.–Петербург, С. 773-847.

REFERENCES

1. Bakalec, O. (2012a). *Skarby monet yak dzerelo vyvchennya hroshovogo obigy Hetmanshyny (1648-1781)* [Money treasures as a study source of currency in Hetman times]. Kyiv. Stylos. 334 [in Ukrainian].

2. Bakalec, O. (2012b). Skarby monet XV –XVIII ст. iz Medzybozha ta yogo okrayin. [Money treasures of 15-18th centuries from Medzhybozh and surrounding area] *Specialni istorychni dyscypliny: pytannya teorii i metodyky. Zb. nauk. Prats. Kyiv, NAN Ukrainy. In–t istorii Ukrainy*. Chyslo 20. 310-320 [in Ukrainian].

3. Holdman, V. (1866). *Russkye bumazhnye denhy* [Russian paper money]. SPb. Yzdatelstvo: Typ. Rethera y Shneidera. 252 [in Russian].

4. Huryev, A. (1903). *Denezhnoe obrashchenye v Rossyy v XIX stoletyy: istorycheskyi ocherk* [Money circulation in 19th century Russia: historical essay]. Sankt-Peterburh: Typ. V. F. Kyrshbauma. 253 [in Russian].

5. Kashkarov, M. (1898). *Denezhnoye obrashcheniye v Rossii: Istoriko-statisticheskoye issledovaniye*. T. 1-2. [Money circulation in Russia: historical and statistic research] SPb.: Gos. Tip. 481 [in Russian].

6. Kotliar, M. (1971). Hroshovyi obih na terytorii Ukrainy doby feodalizmu [Money circulation during feudal period on the territory of Ukraine]. K. Nauk. dumka. 175 [in Ukrainian].

7. Lamanskiy, E. (1854a). Istoricheskiy ocherk denezhnogo obrashcheniya v Rossii s 1650 po 1817 g. [Historical essay on money circulation in Russia from 1650 to 1817]. *Sbornik statisticheskikh svedeniy o Rossii. izdavayemyy statisticheskim otdeleniyem Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva*. 2. 61-157 [in Russian].

8. Lamanskiy, E. (1854b). Statisticheskiy obzor operatsiy Gosudarstvennykh Kreditnykh Ustanovleniy s 1817 g. do nastoyashchego vremeni [Statistical review of state credit establishments' operations from 1817 till current days] *Sbornik statisticheskikh svedeniy o Rossii. izdavayemyy statisticheskim otdeleniyem Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva*. 2. 159-306 [in Russian].

9. Nikolskiy, P. (1892). *Bymaznye deneznye znaki v Rossii*. [Paper money in Russia]. Kazan. 393 [in Russian].

10. Orlyk, V. (2011a). *Do pytannia metodolohii doslidzhen problem ekonomichnoi istorii Rosiiskoi imperii. Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. Vyp.XvVIII*. [On the issue of research methodology of economic history problems of Russian empire. Problems of history of Ukraine in 19th – early 20th centuries. Issue No XvVIII]. K. 59-64 [in Ukrainian].

11. Orlyk, V. (2007b). *Podatkova polityka Rosiiskoi imperii v Ukraini v doreformeniy period: Monohrafiia*. [Fiscal politics of Russian empire in Ukraine during post-reform period: Manuscript]. Kirovohrad, Imeks-LTD. 631 [in Ukrainian].

12. Orlik, S. (2013). K voprosu denezhnoy reformy 1862-1863gg. v Rossiyskoy imperii [On the issue of money reform in 1862-1863 in Russian empire]. *Materialy mezhdunarodngo numizmaticheskogo simpoziuma pri SAN «Dengi. ekonomika i obshchestvo»*. Koshitse. 82-83. [in Russian].

13. Skomorovych, I. (2017). *Evoliutsiia ta funktsionuvannia hroshovoi systemy v Ukraini* [Evolution and functioning of monetary system in Ukraine]: dys. ...dokt. ekon. nauk: 08.00.01. Lviv. 479 [in Ukrainian].

14. Skorokhod, O. (2015). Do istoriohrafii hroshovoho obihu na pivdni Ukrainy u doreformeniyi period [On the historiography of money circulation in the south of Ukraine in post-reform period]. *Aktualni problemy numizmatyky u systemi spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky* : tezy dopovidei III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 5-6 lystopada 2015 r.. Kirovohrad – Kyiv – Pereiaslav-Khmelnitskyi. 75-77 [in Ukrainian].

15. Sudeykin, V. (1891). Denezhno-kreditnaya reforma grafa E.F. Kankrina (1839 – 1843 g.).[Money-credit reform of duke E.F. Kankrin (1839-1843)] *Yuridicheskiy Vestnik*. VII.2. 2. 186-209 [in Russian].

16. Shtorkh, P. (1868). Materialy dlya istorii gosudarstvennykh denezhnykh znakov v Rossii s 1653 po 1840 god». [Materials for history of state money in Russia from 1653 to 1840] *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya*. vypusk CXXXVII. S.-Peterburg. 773-847. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено історіографію XIX – початку XX ст. щодо проблематики функціонування паперових грошових знаків в системі грошового обігу на підконтрольних Російській імперії українських землях в дореформений період. Були висвітлені погляди дослідників щодо питань значення та наслідків введення асигнацій в грошовий обіг, реформаторської діяльності влади задля подолання кризових явищ, впровадження депозитних та кредитних білетів, їх подальшої долі.

Встановлено, що протягом XIX – початку XX ст. проводилися фундаментальні дослідження історії обігу паперових грошей в імперії. З середини XVIII ст. поступово вводяться в обіг перші паперові грошові знаки, що отримали назву асигнацій. Згодом їм на зміну приходять депозитні та кредитні білети. Одним з перших даній проблематиці приділив свою увагу Є.І. Ламанський в 1854 році. Згодом ґрунтовне дослідження здійснив у 1866 році В. Гольдман, який розділив історію обігу асигнацій на чотири періоди. 1868 року П. Шторх у матеріалах з історії грошових знаків імперії детально описував обіг не лише асигнацій, депозитних білетів

та кредитних білетів, він також розкривав історію обігу особливих паперових грошових знаків – білетів державного допоміжного банку для дворян, що знаходились в обігу протягом 1798-1812 років. 1892 року опубліковано працю П.А. Нікольського, де він піддавав критиці деякі твердження інших дослідників історії грошового обігу. 1898 року історико-статистичний огляд грошей Російської імперії здійснив М.П. Кашикаров. Важко переоцінити науковий доробок А.Гур'єва, коли він в 1903 році опублікував фундаментальну працю про систему грошового обігу імперії від найдавніших часів до кінця XIX століття. Загалом, імперська історіографія насичена фактологічним матеріалом, багато з дослідників були сучасниками деяких реформ грошового обігу. Окрім загальноімперських відомостей, автори вказували й на особливості обігу паперових грошей в різних частинах імперії, в тому числі й українських землях.

Ключові слова: Асигнації, грошовий обіг, дзвінка монета, депозитні білети, кредитні білети, історіографія.

АННОТАЦИЯ

В статье исследовано историографию XIX – начала XX ст. о проблематике функционирования бумажных денежных знаков в системе денежного оборота на подконтрольных Российской империи украинских землях в дореформенный период. Были освещены взгляды исследователей на счет вопросов значения и последствий введения ассигнаций в денежный оборот, реформаторской деятельности власти для преодоления кризисных явлений, введения депозитных и кредитных билетов, их дальнейшей судьбы.

Установлено, что в течении XIX – начала XX ст. проводились фундаментальные исследования истории оборота бумажных денег в империи. Со середины XVIII ст. постепенно вводятся в оборот первые бумажные денежные знаки, которые получили название ассигнаций. Затем им на смену приходят депозитные и кредитные билеты. Одним из первых данной проблематике уделил свое внимание Е.И. Ламанский в 1854 году. В дальнейшем основоположное исследование провел в 1866 году В. Гольдман, который разделил

историю оборота ассигнаций на четыре периода. П. Шторх в материалах по истории денежных знаков империи детально описывал оборот не только ассигнаций, депозитных билетов и кредитных билетов, он также раскрыл историю оборота особенных денежных знаков – билетов государственного вспомогательного банка для дворян, которые находились в обороте в течении 1798-1812 годов. В 1892 году опубликовано труд П.А. Никольского, где он критиковал некоторые утверждения других исследователей истории денежного оборота. В 1898 году историко-статистическое обозрение денег Российской империи совершил М.П. Кашкаров. Трудно переоценить научные наработки А.Гурьева, когда он в 1903 году опубликовал фундаментальный труд про систему денежного оборота империи от древних времен до XIX столетия. В общем, имперская историография насыщена фактологичным материалом, много из исследователей были свидетелями некоторых реформ денежного оборота. Кроме общеимперских ведомостей, авторы указывали и на особенности оборота денег в разных частях империи, в том числе и на украинских землях

Ключевые слова: Ассигнации, денежный оборот, звонкая монета, депозитные билеты, кредитные билеты, историография.

УДК 378.147:377.36-051

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-216-231>

**SELF-REALIZATION MECHANISM FOR FORMING OF
PEDAGOGICAL EXCELLENCE AS A BASIS FOR
EFFECTIVE PROFESSIONAL AND CREATIVE
DEVELOPMENT OF FUTURE VOCATIONAL TRAINING
PEDAGOGUE PERSONALITY**

**САМОРЕАЛІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ, ЯК ЗАПОРУКА
ЕФЕКТИВНОГО ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ**

**САМОРЕАЛИЗАЦИЙНИЙ МЕХАНИЗМ
ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
МАСТЕРСТВА, КАК ЗАЛОГ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-
ТВОРЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО
ПЕДАГОГА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ**

Людмила Шимченко,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри
документознавства
ID: 0000-0002-2165-1377
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401

Liudmyla Shymchenko,
candidate of philosophical
sciences, associate professor of
Department of scientific
discipline of documentation
ID: 0000-0002-2165-1377
Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University, 30,
Sukhomlynskooho Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ABSTRACT

The article describes the requirements both to education, in the terms of information civilization formation, and the teachers' pedagogical excellence in educational institutions at all levels.

Attention is focused on the creative and creative model of a new generation teachers and their training system. Professional and pedagogical excellence are presented as a form of manifestation of the creative and creative model of a new generation teachers, but self-realization of a pedagogue – as a mechanism for forming vocational and pedagogical excellence.

The development effectiveness of environment in pedagogical educational institutions is analyzed, that connected with problem-based teaching as well as using of innovative forms for conducting classes focused on search and research activities, development of creative thinking and creativity to solve the issues. The author focuses on developing students' skills to conduct non-standard lessons for acquisition of pedagogical excellence and further improve pedagogical self-realization.

The pedagogical and scientific component of future pedagogue's self-realization can improve through pedagogical practice and participation of students in subject Olympiads, writing of scientific works at All-Ukrainian and international contests. It is this that affirms the need in order to extend students' self-realization using a developing environment at university. The mechanisms of detail work of the developing environment are offered due to the use of information technologies, acquisition of skills of communication, productive, autonomic, psychological and moral competencies.

Keywords: *creative work, creativity, self-realization, pedagogical excellence, education and upbringing system, teacher's skills.*

Постановка проблеми. В умовах формування інформаційної цивілізації змінюються підходи до соціалізації молоді. Якщо основна вага в процесі соціалізації покладається переважно на освітні заклади, то і підготовка майбутніх педагогів повинна зазнати суттєвих змін. За нинішнім багатогранним і швидко змінюваним періодом необхідним стає не лише надання в освітніх закладах знань, закріплення певних навичок, а й розвиток різноманітних здібностей – тим самим сприяючи процесу самореалізації, як одному з механізмів формування людського капіталу. Ці не легкі завдання повинен виконувати молодий вчитель, отже педагогічні навчальні

заклади зобов'язані всім цим вмінням навчити своїх випускників та забезпечити розуміння механізмів, з допомогою яких спонукати учнів до самореалізації.

В умовах педагогічних дій в межах середніх спеціалізованих навчальних закладів (ПТУ, ЦПТО, коледжів, технікумів), вчитель повинен навчити ще й професійній майстерності, тому використовувати механізми для спонукання до самореалізації повинні бути продуманішими та мати більш чіткішу систему.

Ступінь дослідження теми. Проблема самореалізації в контексті особистого росту, творчості людини досліджувалась зарубіжними вченими А.Г. Маслоу (Маслоу, 2018), К. Роджерсом (Роджерс, 2018), Е.Фромом (Фромм, 1994) та ін. Питанням самореалізації як соціального процесу увага приділялась Л. Сохань (Сохань Єрмаков, 2000) та ін., питання самоактуалізації вивчали Л. Левченко (Левченко, 2015) та ін., на самопізнання звернута увага в М. Бердяєва (Бердяєва, 1991), самореалізацію в плані навчального процесу досліджували М.С. Іванов (Іванов, 2004) та ін. Проблема самореалізації особистості як соціально-педагогічного феномену досліджували в Україні Д.І. Бех (Бех, 2009) та ін.

Метою написання статті є визначення форм прояву і якостей самореалізації, як механізму формування професійно-педагогічної майстерності педагога професійного навчання в умовах інформаційної епохи. **Завданнями**, відповідно, постають: визначити роль самореалізації у системі формування моделі ефективного вчителя; проаналізувати взаємозв'язок самореалізації та компетентностей, як вагомих складових педагогічної майстерності.

Виклад основного матеріалу. В умовах переходу до інформаційної цивілізації відбуваються глибокі та динамічні зміни, які спричиняють зростання соціально-професійної ролі особистості. Кінцевою метою вищої школи стосовно суспільства є підготовка людини, яка є фахівцем і вміє працювати творчо, мислити нестандартно; здатна і має наміри нести відповідальність за власні вчинки; вміє оцінювати сучасні умови розвитку суспільства та визначати свою участь у цьому процесі. Суспільству потрібні фахівці високого

творчого потенціалу, креативні, спроможні заглиблюватися в сутність ідей і бажаючи втілювати їх у життя. Підготовка такого рівня фахівців покладається на освіту всіх рівнів та спеціальностей, особливо на педагогічну освіту.

Перед системою педагогічної освіти постає, таким чином, завдання пошуку шляхів формування творчо-креативної особистості майбутнього вчителя, здатного підготувати особистість майбутньої інформаційної цивілізації. Засобами навчального та виховного процесу, на основі стимулювання інтересу до знань, забезпечити удосконалення культури мислення, виробити вміння самостійно орієнтуватися у суспільних та державних проблемах, навчити знаходити найдоцільніші засоби взаємодії та співпраці в любых колективах.

Сучасний стан підготовки вчителя характеризується пошуками нових концепцій педагогічної освіти, спрямованих на становлення основ його професійно-педагогічної майстерності, високоморальності, а система підготовки розглядається як відповідна змісту, процедурі та психологічній природі майбутньої вчительської діяльності. Професія «вчитель» охоплює такі поняття, як викладач, вихователь, наставник, людина, яка має незаперечний авторитет у будь-якому виді діяльності. Окрім того, учитель ще й актор, режисер, постановник і технік свого щоденного спілкування з учнями, організатор справжньої творчої майстерні по підготовці учня до життя в нових інформаційно-технологічних умовах. Тому необхідним є створення моделі вчителя нового покоління.

Модель сучасного вчителя повинна базуватися на таких критеріях як: розум, висока культура, освіченість, доброта, гуманність, воля, творчість, обдарованість, комунікабельність, креативність. Тому на педагогічні навчальні заклади покладається особлива місія – віднайти педагогічні таланти, посприяти різними методами можливості їх розкриття, наповнити знаннями та вміннями, озброїти педагогічними навичками, забезпечити можливості самореалізації. Місія педагогічних навчальних закладів вважатиметься в певній мірі виконаною лише при сформуванні у випускників так званої професійно-педагогічної майстерності.

Результативність роботи вчителя, на нашу думку, полягає у вмінні розкрити в учневі його життєву визначеність і допомогти в його початковій самореалізації, задати вектор життя. Це складна місія, тому над професійно-педагогічною майстерністю майбутнього вчителя повинні попрацювати освітні педагогічні заклади. Майбутнього вчителя потрібно навчити мислити: виділяти суттєві властивості предметів і відділяти їх від несуттєвих; знаходити взаємозв'язки між речами та явищами оточуючого світу; формулювати правильні перевірені висновки; доказувати істинність своїх суджень, спростовуючи хибні; викладати свої думки послідовно і доказово. Вчитель зобов'язаний набути таких навичок, щоб потім навчити цьому і своїх учнів: аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, класифікувати; поєднувати знання з різних областей задля прогнозування явищ; робити обґрунтовані висновки; особливо – стимулювати пізнавальну діяльність.

Таким чином, забезпечується розвиток всіх видів і форм мислення: практично-дійового, наочно-образного, словесно-логічного, емпіричного і теоретичного, дискусійного та інтуїтивного, продуктивного та репродуктивного. Мислення активного будівничого інформаційної епохи необхідно постійно стимулювати до дій. Внутрішня активність особистості, усвідомлення нею своїх життєвих цілей забезпечують самовизначення, сприяють зростанню самосвідомості, стимулюють самопізнання і, відповідно, гарантують самореалізацію.

Самореалізація, на наш погляд, має нерозривний зв'язок з творчістю, як мистецтвом жити, досягати, переінакшувати, шукати і знаходити, хотіти і бути. А коли творчість стає справжнім культом – забезпечується високий рівень самореалізації. Тому в модель професійно-педагогічної майстерності майбутнього педагога необхідно обов'язково включити елемент розвитку творчості – системи заданих природою здібностей, що на основі внутрішньо мотивованої потреби проявляються через дії, які завдяки власному інтересу та цілеспрямованій діяльності, високій працездатності та сумлінному послідовному досягненню поставленої мети,

забезпечують такий результат, який вражає інших та приносить духовне задоволення творцю.

Творчість пов'язана і із інтелектуальною активністю, що базується на інтелектуальній ініціативі пошуку тих можливих реалізацій, які поглиблюють рівень творчих умінь, виводять їх на нові рубежі досяжності, забезпечують видозміни в розумовій діяльності, направляючи її на пошуки нового. При цьому, основною умовою змін залишається потреба в духовному задоволенні від власної діяльності та необхідність суспільного визнання. Великим позитивом є те, коли духовному задоволенню підкріпленням є матеріальна складова, що сприяє процесам інтелектуальної активності.

Педагогічна підготовка майбутніх педагогів-творців, інтелектуальних митців освітньої справи має обов'язково відбуватися у відповідному розвивальному середовищі, де стимулюється навчальний процес, де оптимізується взаємодії «викладач—студент», «науковець—студент», «студент-студент», де створюються матеріально-технічні умови, педагогічна та психологічна гармонія у взаємовідносинах. А ще забезпечується процес набуття навичок формування розвиваючого середовища в майбутніх закладах освіти (школа, коледж, гімназія, ПТУ, ліцей), де в подальшому працюватимуть наші випускники.

Розвивальне середовище можна вважати відповідним у педагогічних навчальних закладах лише при умові чіткої спрямованості загальних зусиль на сприяння набуттю знань, професіоналізму тими, хто професію вчителя вибрав за покликом серця. Знання – це перший крок до самореалізації, а знання по професії з подальшою їх трансформацією учням – автоматично стає першою сходинкою в само реалізаційному механізмі учнівського становлення. Набуття знань відбувається за рахунок лекційних та практично-семінарських занять, де, з метою сприяння студентській самореалізації, застосовується проблемний метод викладу матеріалу. Даний метод, на нашу думку, забезпечує розвиток теоретичного мислення, сприяє пошуковій та дослідницькій діяльності, формує пізнавальний інтерес до навчально-фахових дисциплін та актуальних проблем педагогіки, започатковує розвиток професійної мотивації фахівця, породжує ініціативу.

Проблемний метод викладу лекційного матеріалу передбачає діалогічне включення викладача у спілкування із студентами через механізм обговорення заздалегідь підготовлених проблемних ситуацій. В процесі діалогу спрацьовую пошук невідомого у проблемній ситуації, актуалізується проблема набуття нових знань, випрацьовується поштовх для подальшої розумової роботи. Діалогічне включення викладача у спілкування під час лекції забезпечує включення у процес навчання не тільки раціональної, а й емоційної сфери; формує можливість індивідуального підходу до навчання через виокремлення певних питань з пропонованої навчальної проблеми, над якою окремих студент викликається попрацювати індивідуально та проінформувати інших студентів на наступній лекції. Таким чином, з однієї сторони забезпечується система варіативного навчання, а з іншого – спрацьовує механізм сприяння самореалізації тих студентів, які через окремі дослідження саморозвиваються та допомагають іншим поглибити знання по темі.

Проблемний метод лекційних занять з застосуванням діалогу, елементів інтерактивної бесіди, часткових студентських повідомлень забезпечує глибокий виховний процес, стає прикладом для наслідування. Показ викладачем шляхів розв'язання деяких проблемних ситуацій, протиріч науковими засобами педагогічної науки допомагає майбутнім педагогам визначити власну позицію у даній сфері, може стати поштовхом до подальшої науково-педагогічної діяльності, тобто зміну самого себе як суб'єкта учіння.

Практичні заняття в системі забезпечення можливостей для самореалізації студентів мають прив'язку до пізнавальних задач дещо складнішої структури предметних знань і умінь з тим, щоб поглибити знання, викликати інтерес і розвинути пошукові здібності, виховати відповідальність за набуття професійних навичок. Студентам професійного навчання (спеціальність документознавство) пропонуються творчі завдання різних рівнів складності: від презентації нормотворчих документів, на основі яких здійснюється документообіг, на першому курсі до створення і вирішення педагогічних ситуацій, пов'язаних з послідуочим викладанням

документознавчих дисциплін в спеціальних професійних училищах, коледжах чи технікумах; вивчення передового педагогічного досвіду, проведення фрагментів уроків на другому і до проведення нестандартних уроків та виховних заходів – на третьому курсах.

До проведення фрагментів уроків на другому курсі, уроків і виховних заходів на третьому студенти відповідно до своїх здібностей і можливостей готують роздавальний матеріал, презентації, підбирають цікаві повідомлення, готують завдання творчого характеру тощо. Із метою створення оптимальних умов для розвитку творчих здібностей викладачі орієнтують студентів на підготовку і проведення різних типів нестандартних уроків: уроків-презентацій, уроків-дебатів, уроків-ігор, уроків-круглих столів, уроків-дискусій тощо. Ці уроки позбавлені звичайних шаблонів. Їхньою характерною рисою є створення протягом всього уроку умов для творчої навчальної діяльності учнів. Студенти виступають у ролі вчителів, класних керівників, директора, завуча, методистів. Подібні практикуми сприяють більш глибокому самопізнанню, самооцінці, саморозвитку, формують уміння і навички педагогічної діяльності.

Під час аналізу проведених тренувальних уроків увага студентів зосереджується і на творчому аспекті уроку чи виховного заходу. Обговорюються: новизна й оригінальність, прийоми розвитку пізнавального інтересу і творчих здібностей; відповідність змісту, форм, методів, засобів, меті та рівневі розвитку учнів тощо. Враховуючи об'єктивні оцінки своїх товаришів і викладача, студенти краще усвідомлюють свої недоліки, резерви. Це є стимулом до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, створення власної творчої лабораторії і саморозвитку творчої особистості майбутнього вчителя.

На третьому курсі (шостий семестр) задіюється творче аналітичне мислення і творча педагогічна уява у студентів і у процесі проходження педагогічної практики вони конкретно вирішують проблеми різноманітних педагогічних ситуацій. Це дає можливість перевірити теоретичні знання, вибрати інструмент педагогічних дій і прогнозувати результат. У

процесі її вирішення студенти визначають умови, у яких педагогічна ситуація виникла, дійових осіб протиріччя, аналізують дії кожного учасника і оцінюють їх; пропонують декілька варіантів вирішення; обґрунтовують його викладачу-методисту та групі студентів-практикантів і обирають оптимальний варіант. Такий характер навчально-пізнавальної діяльності сприяє більш ґрунтовному засвоєнню знань, розвиває здібність прогнозувати і передбачати дії учасників ситуації та її результати. А найголовніше – запобігати складним конфліктним ситуаціям.

Якраз педагогічна практика найбільш вагомо впливає на процес самореалізації – дається відповідь на питання: чи правильний вибір професії, чи достатньо знань для початкової роботи з учнями, над якими прогалинами в знаннях потрібно попрацювати особливо та ін. Тому четвертий курс для студента, який чітко визначився, зрозумів потребу у поглибленні знань та вмінь, дає можливість працювати над собою інтенсивніше. Написання дипломної роботи забезпечує студенту можливість перевірити себе ще й як науковця. Остаточно складається переконаність у необхідності самореалізаційного заглиблення.

Аналіз світових тенденцій у галузі педагогічної освіти засвідчує зростання вимог до педагогічного професіоналізму й особистих якостей учителя. Оволодіти педагогічною майстерністю може кожний педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою та враховуючи основні вимоги ХХІ тисячолітті: постійне ускладнення змісту освіти, гарантування високого рівня освітніх стандартів; ускладнення проблем виховання; безперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання й виховання; розв’язання складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок з таких суміжних з педагогікою наук, як філософія, психологія, медицина, економіка, кібернетика та ін.; робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Усе це може здійснювати тільки вчитель з високою професійною компетентністю, розвиненими творчими

здібностями, високим рівнем інтелігентності, ерудованості, здібностей до безперервної освіти. Тому самореалізаційне заглиблення повинне досягти рівня набуття компетентностей, коли, за висловом Дж. Ревена, досягається:

- здатність працювати самостійно без постійного керівництва;
- здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою;
- здатність виявляти ініціативу, не питаючи інших, чи слід це робити;
- готовність помічати проблеми та шукати шляхи їх вирішення;
- уміння аналізувати нові ситуації й застосовувати вже наявні знання для такого аналізу;
- здатність ладити з іншими;
- здатність засвоювати будь-які знання за власною ініціативою;
- уміння приймати рішення на основі здорових суджень [Равен, Джон Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. URL: <https://www.rulit.me/books/kompetentnost-v-sovremennom-obshchestve-read-232089-1.html>].

Педагогічна компетентність учителя – це єдність вчительської теоретичної та практичної готовності до педагогічної діяльності в умовах навчального закладу любого типу. Особливі компетентності потрібні при викладанні в професійно-технічних училищах, технікумах, коледжах тому, що в таких навчальних закладах уже йде безпосередня підготовка до професійної діяльності – а це надзвичайна відповідальність. Викладач таких закладів організує педагогічну діяльність, спрямовану на отримання усвідомленого результату; розв'язує завдання навчання й виховання; формує навички творчого розкриття професійного таланту своїх учнів/студентів; сприяє особистісному їх становленню; забезпечує можливості для соціалізації молодих людей; вчить відданості вибраній професії.

Силою власного прикладу та загальної ерудиції, відповідальності та професійно-особистісних якостей, власної

любові до вчительської професії та учнів, за рахунок відкритості і щирості у спілкуванні – можна забезпечити позитивний результат у навчальній та виховній діяльності. Особливо важливим для випускників середньо-спеціалізованих навчальних закладів є набуття власних компетентностей відповідних поклику часу – входженню в інформаційну епоху. Тому інформаційна компетентність, яка передбачає володіння інформаційними технологіями: здобувати інформацію з різноманітних джерел, опрацьовувати різні види інформації, переробляти її відповідно до цілей і завдань власного процесу професійного становлення, забезпечує можливість більш впевнено себе відчувати в сучасних умовах.

Комунікативна компетентність, що проявляється через вміння вступати в спілкування будь з ким і на будь-якому рівні, бути зрозумілим і підтримуваним, забезпечує процес входження в інформаційну епоху більш ефективніше. Продуктивна компетентність, завдяки вмінню працювати на результат, швидко та якісно ухвалювати рішення та брати відповідати за них, гарантує молодій людині певну стабільність на триваліший час. Оскільки інформаційна епоха характеризується швидкістю зміни інформації, що пришвидшує її зміну в зайнятості, то якраз продуктивна компетентність і може бути частковою гарантією більш тривалої в часі виробничої діяльності.

Автономізація на компетентність, як здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, забезпечують конкурентоспроможність на ринку праці. Постійне професійне зростання та поглиблення ерудиції, набуття комунікаційних навичок та урізноманітнення мовного багажу – допомагає на ринку праці ставати цікавішим суб'єктом.

В гонитві за тими компетенціями, які більше характеризують людину як професійну робочу силу, ми не повинні забувати за моральну компетентність. Тому в навчальних закладах, особливо середнього рівня спеціалізованого формату, де підлітковий вік, юнацький максималізм, особистісне становлення, перші кроки в доросле життя, необхідним є серйозний підхід до виховної діяльності

педагогів. Власний моральний приклад на першому місці та велика клопітка комунікативно-психологічна робота педагога можуть бути певною гарантією морального становлення учнів/студентів. Моральна кожна особистість гарантує і більш моральне загальне суспільство. Традиційні моральні норми повинні стати потребою і спроможністю в умовах нинішнього часу – таким є завдання і педагогічних колективів всіх рівнів, і суспільства в цілому.

Вчителю, як нікому іншому, потрібні психологічні компетентності, що забезпечують через та завдяки психологічним засобам можливість організовувати взаємодію в освітній діяльності, враховуючи вікові особливості. Правильно підібраний стиль і тон у спілкуванні, вміння керувати увагою учнівського колективу, вірно вибраний темп діяльності і основне – власний приклад, є гарантією успіху. Отже, професійна компетентність учителя є поєднанням предметно-технологічного, психолого-педагогічного та загальнокультурного компонентів, кожен з яких, у випадку професійної підготовки учнів/студентів середніх спеціальних навчальних закладів, забезпечує формування творчої особистості.

Висновки. Набуття вище перерахованих компетентностей – це своєрідний шлях самореалізації вчителя. Шлях постійної праці над собою, своїм власним професіоналізмом, своєю інформаційною обізнаністю і відповідністю; над удосконаленням комунікативної якості та моральної зрілості. Набуті компетентності забезпечують високий рівень професійно-педагогічної майстерності, що в умовах обмежених можливостей ринку праці в Україні, стають гарантією і можливої самозайнятості, і кваліфікованої участі в роботі функціонуючих виробництв чи навчальних закладів спеціальної професійної підготовки. Підготовка компетентних, професійних педагогів, бажаючих і вміючих передавати свої знання, вміння, навички, досвід тим, хто хоче стати активним учасником розбудови інформаційної цивілізації – це стратегічне завдання для всіх педагогічних університетів на найближчий період.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. URL: . Роджерс К. Теория личности / перевод В. Лях, А. Хомик. URL: (дата звернення: 21.12.2018).
2. Фромм Э. Человеческая ситуация / [под общ. ред. Д. О. Леонтьева]. – М.: Смысл, 1994. 238 с.
3. Сохань Л., Єрмаков І. Життєва компетентність у технології життєздійснення. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник* / Ред. кол. Н. Софій (голова). та ін. К. : Контекст, 2000. С. 83.
4. Левченко Л.С. Розвиток професійно-творчої самореалізації особистості педагога та студента. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 1. С. 298-306.
5. Бердяев Н.А. Самопознания (Досвід філософської автобіографії) М. : Книга, 1991. С. 59.
6. Иванов М.С. К проблеме оценки потенциала самореализации личности в процессе обучения. *Философия образования*, 2004. № 3(11). С. 233-241.
7. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посібник. К. : Академвидав, 2009. 248 с.

REFERENCES

1. Maslou, A. *Motyvatyisia y lychnost* [Motivation and personality]. URL: [//www.bim-bad.ru/docs/maslow_motivation_and_personality.pdf](http://www.bim-bad.ru/docs/maslow_motivation_and_personality.pdf). [in RF].
2. Rodzhers, K. *Teoryia lychnosty* [Theory of Personality]. (V. Liakh, A. Khomyk, Trans.). URL: [//psylib.org.ua/books/roger02/index.htm](http://psylib.org.ua/books/roger02/index.htm). [in RF].
3. Fromm, E. (1994). *Chelovecheskaya situatsiya* [Human situation]. D. O. Leontev (Ed.). M.: Smysl. 238 [in RF].
4. Sokhan, L. Yermakov, I. (2000). *Zhyttieva kompetentnist u tekhnolohii zhyttiezdiisnennia* [Life competency in life-realization technology]. *Kroky do kompetentnosti ta intehtratsii v suspilstvo: naukovo-metodychnyi zbirnyk*. K. : Kontekst. 83. [in Ukr.].
5. Levchenko, L. (2015). *Rozvytok profesiino-tvorchoi samorealizatsii osobystosti pedahoha ta studenta* [The development of professional-creative self-realization of the personality of the

teacher and the student.]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 1. 298-306. [in Ukr.].

6. Berdiaiev, N. (1991). *Samopiznannia (Dosvid filosofskoi avtobiohrafii)* [Self-knowledge (The Experience of Philosophical Autobiography)]. M.: Knyha, 1991. 59 [in RF].

7. Ivanov, M. (2004). K probleme otsenki potentsyala samorealizatsyi lichnosti v protsesse obucheniya [On the problem of assessing the self-realization of the personality in the learning process]. *Fylosofiya obrazovaniya*. 3(11). 233-241 [in RF].

8. Bekh, I. (2009). *Psykhologichni dzherela vykhovnoi maisternosti* [Psychological sources of educational excellence]. K. : Akademvydav, 248 [in Ukr.].

АНОТАЦІЯ

В статті розкрито вимоги до освіти в умовах формування інформаційної цивілізації та, відповідно, до педагогічної майстерності вчительсько-викладацького складу навчальних закладів всіх рівнів. Акцентовується увага на творчо-креативній моделі вчителя нового покоління та системі їх підготовки. Професійно-педагогічна майстерність подається як форма прояву творчо-креативної моделі вчителя нового покоління, а самореалізація педагога – як механізм формування професійно-педагогічної майстерності.

Проаналізовано ефективне розвивальне середовище в педагогічних навчальних закладах, пов'язане з застосуванням проблемного викладання матеріалу, із застосуванням інноваційних форм ведення занять, орієнтованих на пошукову та дослідницьку діяльність, розвиток творчого мислення та креативність у вирішенні проблем. Акцентовано увагу на виробленні у студентів вмінь по проведенню нестандартних уроків, чим набувається педагогічна майстерність та гарантується подальша педагогічна самореалізація.

Педагогічно-наукова складова самореалізації майбутнього педагога набуває змісту ще й за рахунок педагогічної практики та участі в студентських предметних олімпіадах, написаннях наукових робіт на всеукраїнські та міжнародні конкурси – це закріплює в студентів переконаність у необхідності самореалізаційного заглиблення

за рахунок використання в університеті розвивального середовища. Запропоновано механізми змістового наповнення розвивального середовища за рахунок використання інформаційних технологій, набуття навичок комунікаційних, продуктивних, автономіських, психологічних, моральних компетентностей.

Ключові слова: творчість, креативність, самореалізація, педагогічна майстерність, система навчання та виховання, вчительська майстерність.

АННОТАЦІЯ

В статті раскрыто требования к образованию в условиях формирования информационной цивилизации и, соответственно, к педагогическому мастерству учительско-преподавательского состава учебных заведений всех уровней. Акцентируется внимание на творческо-креативной модели учителя нового поколения и системе их подготовки. Профессионо-педагогическое мастерство представляется как форма проявления творческо-креативной модели учителя нового поколения, а самореализация педагога – как механизм формирования профессионально-педагогического мастерства.

Проанализирована эффективно развивающаяся среда в педагогических учебных заведениях, связанная с применением проблемного изложения материала, с применением инновационных форм ведения занятий, ориентированных на поисковую и исследовательскую деятельность, развитие творческого мышления и креативность в решении проблем. Акцентируется внимание на выработке у студентов умений по проведению нестандартных уроков, чем приобретает педагогическое мастерство и гарантируется дальнейшая педагогическая самореализация.

Педагогически-научная составляющая самореализации будущего педагога получает смысл еще и за счет педагогической практики и участия в студенческих предметных олимпиадах, написания научных работ на всеукраинские и международные конкурсы – это закрепляет у студентов убежденность в необходимости

самореализационного углубления за счет использования в университете развивательной среды. Предложены механизмы содержательного наполнения развивательной среды за счет использования информационных технологий, приобретения навыков коммуникационных, производительных, автономистских, психологических, нравственных компетенций.

Ключевые слова: *творчество, креативность, самореализация, педагогическое мастерство, система обучения и воспитания, учительское мастерство.*

УДК 94(477) «1775/1914»

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-232-246>

**STATE CHAMBERS IN THE CHECKING SYSTEM OF
CURRENCY TURNOVER IN NADDNIPRIANSKA
UKRAINE (1775-1914)**

**КАЗЕННІ ПАЛАТИ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ
ГРОШОВОГО ОБІГУ В НАДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ
(1775-1914 РР.)**

**КАЗЕННЫЕ ПАЛАТЫ В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ
ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В ПРИДНЕПРОВСКОЙ
УКРАИНЕ (1775-1914 ГГ.)**

Оксана Шпортун,

аспірант кафедри суспільних
наук, інформаційної та
архівної справи
e-mail:

shportoon1994@gmail.com

Центральноукраїнський
технічний університет,
пр.Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна,
25006.

Oksana Shportun,

postgraduate of Department of
Social Sciences, Informational
and Archival Affairs
e-mail:

shportoon1994@gmail.com

Central Ukrainian National
Technical University, 8,
Prospekt Universytetsky,
Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006.

ABSTRACT

The article deals with the financial powers of the State Chambers of the Naddniprianska Ukraine, in particular, the organization of collection, delivery and storage of the revenue part of the budget. The role, responsibilities, functions, basic principles of activity in the sphere of accounting of incomes and expenditures of the state at the provincial level are determined. The peculiarities of the state chambers in the field of control of the monetary circulation of the Naddniprianska Ukraine are described. Also defined non-financial functions of the state chambers, in particular, consideration of house-building and state affairs of the province.

It was determined that the state chambers interacted with other structural units of the general-imperial financial system. The analysis of legislation and archival documents shows that the state chambers controlled the incomes of each county of the province, reported income and expenses to the state treasurer. Also, the state chambers issued the authorized capital to the offices of the Assignment Bank, conducted accounting and exchange of notes. In particular, on the basis of the study of the legislation of the Russian Empire, it was established that the state chambers oversaw the timely revenues to the budget and expenditures within the allocations foreseen for the province.

It was established that the first-emission notes could easily be falsified, so the Russian Empire government was forced to release the appropriations with a new image. The article describes and illustrates notes of nominal value of 100, 50, 25 rubles of 1786 release. The analysis of archival documents shows that the state chambers changed the old model's notes to the new ones, making the corresponding decrees. Assignments also served as payment means in the same way as a copper coin. Assignment functioned as an auxiliary means of payment, covering the budget deficit of the Russian Empire.

On investigating the fundamentals of the mechanism for collecting and distributing finances, it was revealed that incidental cases were the appropriation of funds, abuse of office, counterfeiting of financial means, indicating the imperfection of the system of financial management at the provincial and district levels, which accompanied the activities of the state chambers throughout the period of existence.

Key words: *state chamber, treasury, money, reform, Russian Empire, legislation, budget, money, Naddniprianska Ukraine, bank.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Російська імператриця Катерина II увійшла в історію як руйнівниця української державності. Саме за «її правління ліквідовується інститут гетьманства, на українських теренах створюються за російським зразком Новоросійська, Малоросійська й Слобідсько-Українська губернії, а фінансова система Лівобережної України об'єднується із російською,

фінанси українських губерній долучаються до загальноімперських, вводяться нові статті оподаткування» (Орлик, 2010: 28). Проте, для Російської імперії законодавство правління Катерини II мало новаторський характер, метою якого було кардинальне реформування складових державного апарату та їх засад діяльності в умовах абсолютистського самодержавства. Було проведено велику кількість реформ, зокрема й адміністративну. Це зумовило появу своєрідного інструменту економічного контролю імперії на місцях – казенної палати.

Аналіз останніх досліджень. Діяльність фінансової сторони казенних палат не знайшли широкого відображення у наукових дослідженнях, однак, зростання у суспільстві зацікавленості до регіональної історії у XIX – початку XX ст. зумовило появу праць, в яких порушувалася тема формування, розвитку структури та діяльності місцевих державних установ. До таких досліджень, належать зокрема, праці А. Скальковського (Скальковский, 1838), М. Топлигіна (Топлигин, 1894), І. Янжула (Янжул, 1895).

Вартою уваги є праця Я. Козловського (Козловський, 1901), яка містить аналіз діяльності казенних палат Російської імперії. Цінними є дослідження структури, повноважень, характеристика взаємодії казенних палат та повітових казначейств. Зокрема було визначено, що «казенна палата – це місце фінансового управління губернії; це губернська установа для рахівництва та звітності за доходами й витратами» (Козловський, 1901: 137-138).

В радянській історіографії тема розвитку місцевих державних інституцій розглядалася часто в межах висвітлення загальної теми структури державного апарату, як зокрема, в праці Н. Єрошкіна (Єрошкін, 1960). З 90-х років відбувається активізація розвитку ряду напрямків вітчизняної історії, таких як: регіональна історія та історія установознавства (Шандра, 2005). В межах даних напрямків формуються дослідження питань історії адміністративного устрою Наддніпрянської України, зокрема, таких авторів як: В. Орлика (Орлик, 2003), В. Шандри (Шандра, 1998), Р. Жвалюка (Жвалюк, 2001) та інших. Дослідники також приділяли увагу вивченню

спеціалізованої фінансово-адміністративної установи – казенної палати, що займала ключове місце у системі управління Російської імперії з кінця XVIII століття. Зокрема, детальну характеристику оподаткування у Російській імперії на теренах України виклав В. Орлик у монографії «Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період» (Орлик, 2007). Його книга вважається першим в українській історіографії спеціальним дослідженням державного та місцевого оподаткування населення українських губерній у дореформений період. Вчений висвітлив історію податкової політики Російської імперії в українських губерніях з кінця XVIII ст. до 1861 р., а також комплексно розглянув становлення та діяльність основних фінансових інститутів Російської імперії, зокрема, здійснив аналіз повноважень, кадрового складу, структури казенних палат.

Вагому роль у дослідженні управлінських структур у дореформений період відіграють законодавчі акти та постанови «Повного зібрання законів Російської імперії» (ПСЗРИ), які безпосередньо відображали діяльність уряду Російської імперії та є одним із об'єктивних джерел для дослідження фінансової частини роботи різних фінансових імперських структур.

Не менш важливим в дослідженні податкової політики російського царату в українських губерніях є питання використання методів. Під час вивчення економічної історії, зокрема податкової політики дореформеної Російської імперії, існує рад проблем, з якими можуть зіштовхнутися дослідники. Так, вирішенням основних методологічних проблем займався В. Орлик. У своїй публікації «Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії у першій половині XIX ст.» (Орлик, 2008) вчений розглянув основні методологічні проблеми, зокрема, акцентував на міждисциплінарному підході історичних досліджень, регіональних особливостях Російської імперії; визначив основні проблеми юридичної та економічної термінології.

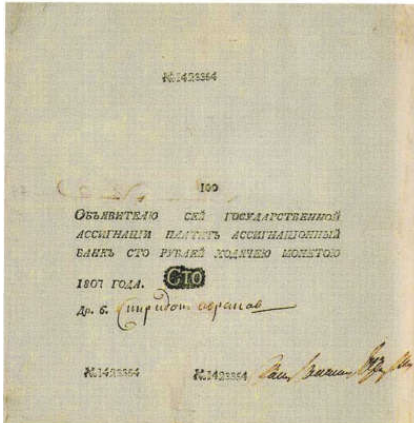
Метою статті є аналіз фінансової сторони діяльності казенних палат як складової частини системи грошового обігу Російської імперії у Наддніпрянській Україні (1775-1914 рр.)

Виклад основного матеріалу. Звісно, казенна палата була установою, призначеною з боку держави за для організації збору, доставки та зберігання дохідної частини бюджету. Для цього у палатах вівся спеціальний реєстр доходів кожного повіту губернії, при цьому доставляючи відомості про видатки та доходи губернії державному казначею. Повітові казначейства на чолі з повітовими казначеями були підпорядковані казенним палатам. Вони доставляли відомості про обсяг і суми зборів у повітах, повідомляли про причини не збору казенних доходів, а також про витрати та залишки коштів.

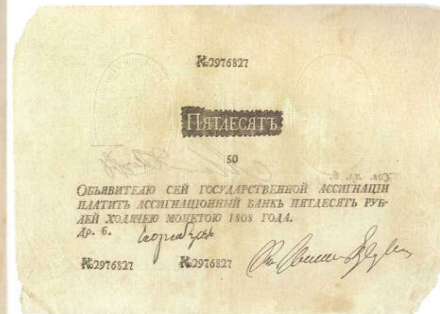
Казенна палата була осередком обліку доходів і видатків держави на губернському рівні (ПСЗРИ, 1795. № 17313: 660). Це означало, що окрім зведення повітових відомостей, палати нараховували промисловий податок на підприємства, здійснювали перевірку стану торгівлі у містах, проводили акцизні збори з цукрових підприємств губернії та інші фінансово-облікові операції. Кожного півріччя казенні палати повинні були складати звіт про доходи та видатки губернії, а в кінці кожного року – річний звіт.

Ліквідація української автономії на Лівобережжі супроводжувалося і започаткуванням місцевих установ кредиту Російської імперії, що стало основою для створення єдиної загальноімперської фінансової системи. Так, згідно з указом від 1781 року на українських землях були створені перші контори Асигнаційного банку: Київська, Харківська та Ніжинська (ПСЗРИ, 1781. № 15275: 302-303). Контори мали статутний капітал у розмірі 200 тис. руб. Вони вели розмін металевих грошей на паперові й навпаки. Також контори могли видавати асигнації. Надходження коштів до банківських контор здійснювалося із казенних палат. Крім цього, палати здійснювали нагляд за своєчасним надходженням доходів до бюджету та витрачанням коштів у межах асигнувань, передбачених для губернії.

Асигнації можна було легко підробити, тому уряд був змушений випустити асигнації із новим зображенням. Указом сенату від 16 березня 1786 р. (ПСЗРИ, 1786. № 16350: 552-553) в обіг було зведено купюри нового зразка, номіналом 100, 50, 25 руб., які ззовні суттєво відрізнялися від знаків першої емісії.

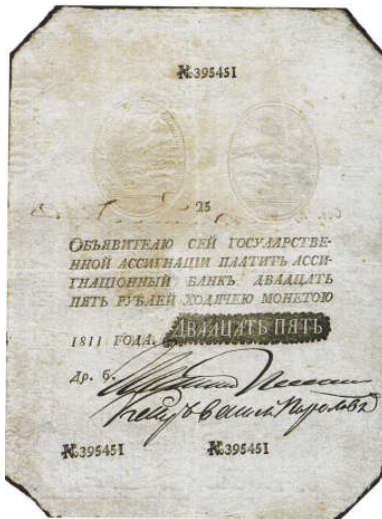

**Рис. 1. Асигнація номіналом
100 руб. зразка 1786 р.**

**Рис. 2. Асигнація номіналом
50 руб. зразка 1786 р.**

Так, зовні 100 руб. асигнація була у вигляді квадрата. З кожної сторони обрамлена синім внутрішнім прописом: вгорі – «любов до Вітчизни», знизу – «діє на користь його», з лівого боку – «державна казна», з правого – прописом «сто рублів». Між цими прописами у кутках зображені герби із належними коронами Астраханського, Московського, Казанського та Сибірського царств. Надруковано вгорі номер, нижче сума цифрами 100, під цифрою прописом «Объявителю сей Государственной ассигниции платит Асигнационный Банк сто рублей ходячею монетою». Під надписом зліва – рік, зліва в чорному полі прописом білим «сто», під ним літери «Др. Б.» (директор банка) і два номера. На

**Рис. 3. Асигнація номіналом
25 руб. зразка 1786 р.**

звороті з лівого боку літери «Сов. пр. б.» (радник правління банків).

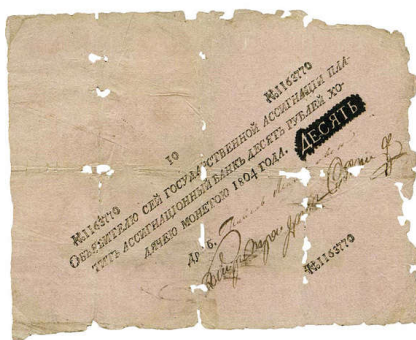
50 руб. асигнація прямокутної форми без двох кутів (ніби відрізані), обрамлена прописами та гербами що і в 100 руб. асигнації. З правого боку номінал прописом «п'ятдесят руб.» Вгорі надрукований номер, нижче прописом в чорному полі білим кольором «п'ятдесят», після нижче цифрами 50, під цифрою прописом «Объявителю сей Государственной ассигниции платить Ассигнационный Банк пятьдесят рублей ходячею монетою года». Під надписом зліва літери «Др. Б.» (директор банка) і два номери. На звороті з лівого боку літери «Сов. пр. б.» (радник правління банків).

25 руб. асигнація прямокутної форми без чотирьох кутів (ніби відрізані), обрамлена прописами та гербами що і в 100 руб. асигнації. З правого боку надпис прописом «двадцять п'ять руб.» Вгорі надрукований номер, нижче номінал цифрами «двадцять п'ять», нижче прописом «Объявителю сей Государственной ассигниции платить Ассигнационный Банк двадцать пять рублей ходячею монетою». Під надписом – рік, зліва в чорному полі прописом білим «двадцять п'ять», під ним літери «Др. Б.» (директор банка) і два номери. На звороті з лівого боку літери «Сов. пр. б.» (радник правління банків).

Всього ж асигнацій нового зразка було надруковано на суму 50 млн. руб. Згодом для полегшення грошового обігу було введено асигнації номіналом 5 руб. – на папері синього кольору та 10 руб. – червоного.

**Рис.4. Асигнація номіналом
5 руб. зразка 1786 р.**

**Рис.5. Асигнація номіналом
10 руб. зразка 1786 р.**

Зразки випущених асигнацій надсилалися до усіх фінансових установ Російської імперії. Зі зміною асигнацій казенні палати складали спеціальні постанови «Про обмін грошових асигнацій старого зразку на нові». Так, у книзі надходжень Київського повітового казначейства за 1820 р. згідно з указом Київської казенної палати від 14.11.1820 р. надійшло з Державного асигнаційного банку новими асигнаціями 500 тис. руб. включаючи:

- номіналом 10 руб. – 300 тис.;
- номіналом 5 руб. – 200 тис..

Всього ж Київським повітовим казначейством за 1820 р. нового зразка асигнацій було зареєстровано на суму 2 млн. 32 тис. 450 руб. (ДАКО. Ф. 280. Оп. 166. Спр. 6994. Арк. 1-4.)

Непоодинокими траплялися випадки підробки асигнацій здебільшого номіналом 5 руб., рідше 10 руб. Знайшовши підроблені асигнації, повітові казначейства складали рапорт про виявлення сумнівних асигнацій та надсилали його на розгляд до казенної палати, котра надсилала фальшиві асигнації до Державного асигнаційного банку для обміну на нові (ДАКО. Ф. 280. Оп. 166. Спр. 6991. Арк. 9-13 зв.).

У період 1768 – 1810 років асигнації виконували роль платіжних засобів так само, як і мідна монета. Асигнація функціонувала як допоміжний платіжний засіб, покриваючи дефіцит бюджету Російської імперії. Основним же платіжним засобом, основою грошового обігу був срібний рубль. Згідно указу від 20 червня 1810 р. (ПСЗРИ, 1810. № 24334: 337-338) срібний рубль оголошувався основною грошовою одиницею Російської імперії. З'явилися нові зразки срібної та мідної монети.

1010 Тодя Августа 22

№ 24,334.

Рис. 6. Зображення штемпелів срібної, мідної монети 1810 р.

Слід звернути увагу на те, що з початку заснування казенних палат, на них було покладено здійснювати функції державного фінансового управління на місцевому рівні. Так, на казенну плату було покладено обов'язок розглядати домобудівні та казенні справи губернії, такі як: збір відомостей про чисельність населення, вести перепис населення, збирати відомості про доходах і видатках, ревізія рахунків, соляні справи, утримання державних установ, які знаходилися на території губернії (Учреждения для управления губерний Всероссийския империи, 1775: 33-36). Також до компетенції казенних палат було віднесено нагляд за порядком організації проведення зборів (тобто здійснювався нагляд щоб додаткові збори не стягувалися з населення), а у разі виникнення спірних ситуацій казенним палатам доручено передавати справи на розгляд суду.

Звісно, казенна палата була установою, призначеною з боку держави за для організації збору, доставки та зберігання дохідної частини бюджету. Для цього у палатах вівся спеціальний реєстр доходів кожного повіту губернії, при цьому доставляючи відомості про видатки та доходи губернії державному казначею.

Незважаючи на покладену на казенні палати місію збереження дохідної частини бюджету Російської імперії, нерідко траплялися випадки привласнення коштів, зловживання службовим становищем (ДАКО. Ф. 280. Оп. 175. Спр. 336 а. Арк. 16-16 зв.), нецільове використання фінансових ресурсів (ПСЗРИ, 1797. № 18176: 757-758). Ці моменти свідчать про недосконалість системи фінансового управління на губернському та повітових рівнях, що супроводжували діяльність казенних палат протягом всього періоду існування.

Але проблеми несвоєчасної сплати платежів та ухиляння від податків побутували серед населення. Також зустрічалися випадки використання підrobних платіжних засобів. Так, у протоколах засідань Київської казенної палати середини ХІХ століття зустрічаються рапорти Васильківського Земського Суду щодо факту відсилки до Київського губернського правління фальшивого срібного рубля (ДАКО. Ф. 280. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 308-308 зв.).

Висновки. На основі вищезазначеного можна стверджувати, що процеси поширення загальноімперського фінансового та митного законодавства супроводжувалися запровадженням нових адміністративних структур. Створення урядом спеціальних губернських установ для контролю доходів та витрат на місцях, казенних палат, було спробою побудови адміністрації із фінансово-обліковими функціями. Про це свідчать повноваження палат наглядати за своєчасним надходженням доходів до бюджету та витрачанням коштів у межах асигнувань, передбачених для губернії. Весь потік грошових ресурсів здійснювався через казенні палати. Повітові казначейства накопичували фінансові ресурси у повітах, надсилаючи їх до казенних палат, а ті, в свою чергу, розподіляли дохідну частину на видатки губернії. Слід відмітити, що непоодинокими траплялися випадки казнокрадства та підробки грошей, які говорять про наявність певних проблем в управлінні фінансової системи Російської імперії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. ДАКО – Державний архів Київської області.

2. Ерошкин Н. (1960). Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России, М.: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства Просвещения РСФСР. 396 с.

3. Жвалюк В. (2001). Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.: Організаційно-правові засади діяльності. К.: Атіка. 161 с.

4. Козловский Я. (1901). Казенные палаты и подведомственные им учреждения в России: история и современное устройство их, Рига. 853 с.

5. Орлик В. (2003). Казенні палати в системі фінансового управління Російської імперії в кінці XVIII – у XIX ст. (на матеріалах Київської губернії). *Український історичний журнал*. № 2 (449). С. 66-73.

6. Орлик В. (2007). Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період, Кіровоград: Імекс-ЛТД. 631 с.

7. Орлик В. (2008). Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії в першій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. №5. С.187-195.

8. ПСЗРИ – Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. Спб., 1830.

9. Скальковский А. (1838). Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Одесса: Городская типография. 256 с.

10. Толпыгин М. (1894). Сахарная промышленность от основания её до настоящего времени. К. 14 с.

11. Учреждения для управления губерний Всероссийския империи. М., 1775. 215 с.

12. Шандра В. (1998). Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. у російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд, К. 98 с.

13. Шандра В. (2005). Генерал-губернаторства в Україні. К.: НАН України. Ін-т історії України. 427 с.

14. Янжул И. (1895). Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах, СПб. 532 с.

REFERENCES

1. DAKO – Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State Archives of Kyiv region].
2. Eroshkin, N. (1960). *Ocherki istorii gosudarstvennykh uchrezhdeniy dorevolutsionnoy Rossii* [Essays on the history of state institutions of pre-revolutionary Russia], M.: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo ministerstva Prosvescheniya RSFSR. 396 [in Russian].
3. Zhvaliuk, V. (2001). *Podatkovi orhany Rosiiskoi imperii v Ukraini u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.: Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti*. [Tax authorities of the Russian Empire in Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries: Organizational and legal principles of activity] K.: Atika. 161 [in Ukrainian].
4. Kozlovskiy, Ya. (1901). *Kazennyye palaty i podvedomstvennyye im uchrezhdeniya v Rossii: istoriya i sovremennoe ustroystvo ih* [State-owned chambers and institutions under their jurisdiction in Russia: the history and modern structure of them], Riga. 853 [in Russian].
5. Orlyk, V. (2003). *Kazenni palaty v systemi finansovoho upravlinnia Rosiiskoi imperii v kintsi XVIII – u XIX st. (na materialakh Kyivskoi hubernii)* [State Chambers in the system of financial management of the Russian Empire at the end of the 18 – in the 19 century. (on materials of the Kiev province)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2 (449). 66-73 [in Ukrainian].
6. Orlyk, V. (2007). *Podatkova polityka Rosiiskoi imperii v Ukraini v doreformeniyi period* [The tax policy of Russian Empire's government at the end of the 18 century – in the middle of the 19 century], Kirovohrad: Imeks-LTD. 631 [in Ukrainian].
7. Orlyk, V. (2008). Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem podatkovoi polityky v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii v pershii polovyni XIX st. [Methodological aspects of the study of tax policy issues in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the 19th century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Magazine*. 5. 187-195 [in Ukrainian].
8. PSZRY – *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii* [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sobranie 1. Spb. 1830 [in Russian].

9. Skalkovskiy, A. (1838). *Hronologicheskoe obozrenie istorii Novorossiyskogo kraya* [Chronological review of the history of Novorossiysk]. Odessa: Gorodskaya tipografiya. 256 [in Russian].

10. Tolpygin, M. (1894). *Saharnaya promyshlennost ot osnovaniya eYo do nastoyashego vremeni* [Sugar industry from its foundation to the present]. K. 14 [in Russian].

11. *Uchrezhdeniya dlya upravleniya guberniy Vserossiyskiya imperii* (1775). [Institutions to govern the provinces of the All-Russian Empire]. M. 215 [in Russian].

12. Shandra, V. (1998). *Administrativni ustanovy Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX st. u rosiiskomu zakonodavstvi: dzhereloznavchiy analitychnyi ohliad* [Administrative institutions of the Right Bank Ukraine of the late XVIII – early XX century. in Russian legislation: source study analytical review]. K. 98 [in Ukrainian].

13. Shandra, V. (2005). *Heneryal-hubernatorstva v Ukraini* [General – Governorate in Ukraine]. Kyiv: NAN Ukrainy. In: *istorii Ukrainy* [in Ukrainian].

14. Yanzhul, I. (1895). *Osnovnyie nachala finansovoy nauki. Uchenie o gosudarstvennyih dohodah* [Basic principles of financial science. The doctrine of state revenues]. SPb. 532 [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто повноваження фінансового характеру казенних палат Наддніпрянської України, зокрема організації збору, доставки та зберігання дохідної частини бюджету. Визначено роль, обов'язки, функції, основні засади діяльності у сфері обліку доходів і видатків держави на губернському рівні. Охарактеризовано особливості казенних палат у галузі контролю грошового обігу Наддніпрянської України. Також визначено нефінансові функції казенних палат, зокрема розгляд домобудівних та казенних справ губернії.

Визначено, що казенні палати взаємодіяли з іншими структурними одиницями загальноімперської фінансової системи. Аналіз законодавства та архівних документів свідчить, що казенні палати вели контроль за доходами кожного повіту губернії, звітували про доходи та видатки державному казначею. Також казенні палати видавали

конторам Асигнаційного банку статутний капітал, вели облік та обмін асигнацій. Зокрема, на основі дослідження законодавства Російської імперії встановлено, що казенні палати повинні були наглядати за своєчасним надходженням доходів до бюджету та витрачанням коштів у межах асигнувань, передбачених для губернії.

Встановлено, що асигнації першої емісії можна було легко підробити, тому уряд Російської імперії був змушений випустити асигнації із новим зображенням. У статті поданий опис та ілюстрації асигнацій номіналом 100, 50, 25 руб. 1786 року випуску. Аналіз архівних документів свідчить, що казенні палати вели розмін асигнацій старого зразка на нові, складаючи відповідні постанови. Також асигнації виконували роль платіжних засобів так само, як і мідна монета. Асигнація функціонувала як допоміжний платіжний засіб, покриваючи дефіцит бюджету Російської імперії.

Досліджуючи основи механізм збору та розподілу фінансів, виявлено, що непоодинокими випадками були привласнення коштів, зловживання службовим становищем, підробки фінансових засобів, що свідчать про недосконалість системи фінансового управління на губернському та повітових рівнях, які супроводжували діяльність казенних палат протягом всього періоду існування.

Ключові слова: казенна палата, казначейство, грошовий обіг, реформа, Російська імперія, законодавство, бюджет, гроші, Наддніпрянська Україна, банк.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены полномочия финансового характера казенных палат Приднепровской Украины, в частности организации сбора, доставки и хранения доходной части бюджета. Определена роль, обязанности, функции, основные принципы деятельности в сфере учета доходов и расходов государства на губернском уровне. Охарактеризованы особенности казенных палат в области контроля денежного оборота Приднепровской Украине. Также определено нефинансовые функции казенных палат, в

том числе рассмотрение домостроительных и казенных дел губернии.

Определено, что казенные палаты взаимодействовали с другими структурными единицами общеимперской финансовой системы. Анализ законодательства и архивных документов свидетельствует, что казенные палаты вели контроль за доходами каждого уезда губернии, отчитывались о доходах и расходах государственном казначею. Также казенные палаты выдавали конторам Ассигнационного банка уставный капитал, вели учет и обмен ассигнаций. В частности, на основе исследования законодательства Российской империи установлено, что казенные палаты должны были следить за своевременным поступлением доходов в бюджет и расходованием средств в пределах ассигнований, предусмотренных для губернии.

Установлено, что ассигнации первой эмиссии можно было легко подделать, поэтому правительство Российской империи был вынужден выпустить ассигнации с новым изображением. В статье дано описание и иллюстрации ассигнаций номиналом 100, 50, 25 руб. 1786 выпуска. Анализ архивных документов свидетельствует, что казенные палаты вели размен ассигнаций старого образца на новые, составляя соответствующие постановления. Также ассигнации выполняли роль платежных средств так же, как и медная монета. Ассигнация функционировала как вспомогательный платежное средство, покрывая дефицит бюджета Российской империи.

Исследуя основания механизма сбора и распределения финансов, выявлено, что нередкими были случаями присвоения средств, злоупотребления служебным положением, подделки финансовых средств, которые свидетельствуют о несовершенстве системы финансового управления на губернском и уездных уровнях, и которые сопровождали деятельность казенных палат в течение всего периода существования.

Ключевые слова: казенная палата, казначейство, денежный оборот, реформа, Российская империя, законодательство, бюджет, деньги, Надднєпрянська Україна, банк.

[illegible]

Наукове видання

Соціум. Документ. Комунікація
Society. Document. Communication
Социум. Документ. Коммуникация

Збірник наукових статей

ВИПУСК 7

Серія «Історичні науки»

Редакція не несе відповідальності за погляди, судження, результати та висновки, зроблені авторами статей і надруковані в збірнику. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ **несуть автори матеріалів**.

Статті приймаються до друку лише після їх обговорення на засіданні редколегії збірника при наявності позитивної рецензії рецензента та підтримки їх більшістю членів редколегії.

У разі передруку посилання на «Соціум. Документ. Комунікація» **обов'язкове**.

Підписано до друку 20.05.2019 р. Формат 60х84 1/16.

Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Наклад 100.

Зам. № 119. Ум. друк. арк. 9,6.

Виробник ФОП Домбровська Я.М Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до державного реєстру видавців

ДК № 6366 від 22.08.2018 р.

08055, Київська обл., Макарівський р-он., с. Вільне,

e-mail: devis519@ukr.net